

Újvárad

Ára 9,50 lej, 800 Ft

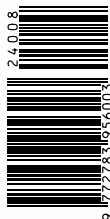
IRODALOM / MŰVÉSZET / TÁRSADALOM / KULTÚRA

Demény Péter
Szobrásznak való

Doina Gecse-Borgovan
Vilma néni

Szilágyi Zsófia, Boka László
**Móricz Zsigmond titkairól
és kudarcairól**

2024
Augusztus

Irodalom

4

Székely Ervin

A Les Réformateurs vendéglő története (*próza*)

6

Molnár Zsolt

Életben tartva; Rövid levél Charles Darwinnak (*vers*)

6

Tankó Andrea

egy anya (*próza*)

10

Filotás Karina

Anyám; Ketten egyedül (*vers*)

12

Cefola Sofia Vittoria

Paola álma (*próza*)

14

Baláz Erika

Terülj, terülj... (*próza*)

Esszé

16

Demény Péter

Szobrásznak való

Galéria

16

**Kemenes Henriette,
Szűcs László**

Mi nem nyesegetünk szárnyakat
– Beszélgetés Balázs Zoltán
tanszékvezetővel a Partiumi
Keresztény Egyetem Művészeti
Tanszéke végzős hallgatóinak idei
vizsgakiállításáról

Dialog/Párbeszéd

26

Doina Gecse-Borgovan

Vilma néni

Kultúra

30

Bakó Endre

Zilahy Lajos a „Nyugat”-ban

36

Szilágyi Zsófia, Boka László

Folyton valami új izgat s érdekel
– Móricz Zsigmond titkairól
és kudarcairól

Társadalom

44

Mayer Ágota

A nyugati történetírás hat korszaka
– Romsics Ignác Hérodotosztól
Harariig című könyvéről

47

Batrin Krisztián

Pálinkafőző üst vagy villanyvilágítás?
– Gyergyószentmiklós
urbanizációjának tükrözése
a Gyergyó hetilapban

Kritika

54

Beretvás Gábor

Letakart tükrök – Kritika
a Lefkovicsek gyászolnak című
filmről (*film*)

56

Simon Judit

Érvényes színházi estékről
– két szezon közt (*színház*)

59

Ádámkó G. Réka

A megöregedés toposza avagy
az emlékezés konstruktív
és dekonstruktív szerepe az írás
folyamatában Karácsonyi Zsolt:
Belső tízezer című regényében (*könyv*)

Előhívás

61

Kőrössi P. József

Nekrologizálok. Hat

A sánta kutya újabb esete

Ahogy telnek a hónapok és az évek, úgy szivárog el belőlünk is annak a jelentősége, hogy 2020 utolsó napjaiban mi tette szükségessé ennek a folyóiratnak az elindítását, mely nevében ugyan új, ahogy a kezdetben fogalmaztunk „folytatás és útkereső újakezdés”. Mindezzel ma, a negyedik évfolyam sűrűjében foglalkozni megmosolyogtató anakronizmus lenne, ha...

Szóval történt, hogy néhány hete egy sajtótájékoztatón, újságírói kérdésre válaszolva a Bihar megyei önkormányzat elnöke úgy fogalmazott, hogy a Várad folyóiratot kiadó kulturális intézmény felszámolásánál az a tette szükségessé, hogy a munkatársak körében többségében volt a kisegítő személyzet (personal auxiliar). Nem tudom, mi készítette arra a környező urát, hogy egy ilyen roppant könnyen visszakereshető adatról hazudjon, elegendő megtekinteni a 2020-ban még az általa vezetett intézmény által elfogadott, a korábbi évek állapotát is tükröző szervezeti felépítést (lásd organigrama), mely alapján egyértelműen többségben vannak a szerkesztőségi munkatársak. Mondhatta volna egyszerűen azt, hogy csak, vagy azt, hogy ő ma már előre tekint, bármit. Nyilván annak a lehetőségét sem zárnam ki, hogy a tanácsadói látták el hamis információkkal, ami persze nem menti fel attól, hogy nem mondott igazat. Hiszen az akkori helyzet ismeretében akár meg is fordulhatott volna a fejében, hogy a búbánatban történhetett meg, hogy egy kisegítő személyzet dominálta kompánia két lapot is képes párhuzamosan kiadni, mindegyiknek a maga online változatával, mellette könyveket publikál, köztük elég jelentős munkákat, ráadásul unos-untalan rendezvényeket szervez, visz egy uniós projektet, s tíz-tizenkét-szer annyi saját bevételt produkál évente, mint a másik, amúgy hasonló hirtelenséggel felszámolt román nyelvű kiadó.

Nem. Érdemi mérlegelésre nem volt szüksége az elnök úrnak, hiszen részéről politikai döntés született, példát statuált, hogy amit ő kijelent, azt következetesen végigviszi. Most pedig kézenfekvőnek gondolta, hogy az akkori intézkedését jól hangzó érveléssel támassza alá. Jól is hangzik, csak nem igaz. A sánta kutya meg fut szabadon, boldogan csaholva, elérhetetlen messzeségben.

A SZERK.

ÚJVÁRAD 2024/8

IRODALOM MŰVÉSZET TÁRSADALOM KULTÚRA

IV. évfolyam, 8. szám. Megjelenik havonta.

Benkő J. Zoltán, Both Abigél, Gittai István, Fám Erika, Kinde Annamária, Péter I. Zoltán, Szilágyi Aladár emlékére

FŐSZERKESZTŐ: Szűcs László

VEZETŐ SZERKESZTŐ: Kemenes Henriette

SZERKESZTŐK: Gálfalvi Ágnes (kultúra), Ozsváth Zsuzsa (web), Simon Judit (esszé, kritika), Szabó Anna Mária (művészet)

FŐMUNKATÁRSÁK: Biró Árpád Levente, Boka László, Fazakas Márta, Kőrössi P. József, Magyarai Sára, Tasnádi-Sáhy Péter, Traian Ștef, Ujvárossy László

MŰSZAKI SZERKESZTŐ: Darabont Éva

KORREKTÚRA: Fodor Judit

Szerkesztőség:

Nagyvárad, 410147, str. Nicolae Titulescu u. 1.

Telefon: +40/725-944-956

E-mail: ujvarad@gmail.com

Honlap: ujvarad.ro

Kiadó:

Holnap Kulturális Egyesület (aholnap.ro)

ÜGYVEZETŐ: Laza Erika (+40/0771-652-005)

FELELŐS KIADÓ: Simon Judit elnök

E-mail: ujvaradkiado@gmail.com

Készült a csíkszeredai Alutus nyomdában.

FELELŐS VEZETŐ: Hajdú Áron

ISSN 2783 – 9567

Előfizetési díjak: 3 hónapra 25 lej (2000 Ft postaköltséggel),

6 hónapra 50 lej (4000 Ft), 12 hónapra 90 lej (7000 Ft).

Online-előfizetés: 3 hónapra 15 lej (1000 Ft), 6 hónapra 25 lej

(2000 Ft), 12 hónapra 50 lej (4000 Ft).

A folyóirat előfizethető banki átutalással

(RO39BTRLRONCRT0291922201 lejes,

RO02BTRLHUF CRT0291922201 forintos); Revolut-kártyával

(Kemenes Henriette: 0040/742-098-764); postai pénzes

utalvánnyal (mandat postal, Romániában) az előfizető neve,

címe, valamint az Abonament Revista Újvárad megjegyzés

feltüntetésével. Asociația Culturală Holnap, Oradea,

str. S. Bărnuțiu nr. 14. CUI 34356348; továbbá személyesen

a szerkesztőségben (Nagyvárad, Titulescu u. 1.).

Támogatók:

Székely Ervin

A Les Réformateurs vendéglő története

A címbeli intézmény nem vendéglőnek indult. Értelmiségi klub volt az 1789-es nagy francia forradalom előtt. Diákok, művészek, forradalmárok, filozófusok, politikusok találkozóhelye volt, de megfordultak ott papok, természetgyógyászok és mindenféle sarlatánok is szép számmal. Ami közös volt bennük, az a nyíltság, kiváló beszédkészség és szenvedélyesség. A XIX. század elején olykor éjszakába nyúló, heves viták színhelye volt a Montmartre egyik félreeső utcájában található klub. Ez adta az ötletet a tulajdonosnak, Vincent Lambertnek, aki egyébként a hasonló nevű hetilap főszerkesztője is volt, hogy éttermet nyisson a klub egyik szobájában azért, hogy az éhes vagy szomjas vitapartnereknek ne kelljen félbeszakítaniuk eszmecseréiket.

A vendéglő népszerűsége azonban rövidesen megkövetelte, hogy a lokál valamennyi helyisége étteremként is működjön. Ezzel a törzsvendégek jó része azonban nem értett egyet, sérelmezték, hogy a tulaj „aljas anyagi megfontolásból” kocsmává zülleszteti a szellem pallérozásának műhelyét. Végül Lambert úgy simította el a klub megszűnésével fenyegető botrányt, hogy a betérő vendégek számára kötelezővé tette a következőket: amíg egy asztalnál van szabad hely, senki nem ülhet le külön asztalhoz; a vendégeknek kötelező meghallgatniuk és véleményezniük az asztaluknál elhangzó beszédeket; mindenki korlátozástól mentesen szólhat arról, amiről akar és nézeteiért senki nem vonható felelősségre, amíg azok nem sértenek törvényt. Hetente egyszer egy rangos akademikust, művészt, vagy valamilyen hírességet hívnak meg, aki tart egy legfeljebb kétórás előadást, amit azután a vendégek szabadon kommentálhatnak. Ugyanakkor rendszeresen tartanak kiállításokat, koncerteket, felolvasóesteket, sőt, kisebb színelőadásokat is. A fenti házirendet szigorúan betartották, a Les Réformateurs pedig hamarosan a francia szellemi élet rangos műhelyévé vált, ahol már a pusztá jelenlét is kiváltság volt, előadóként fellépni pedig egy művészeti, vagy tudományos karrier megkoronázását jelentette. A társalgás és az előadások nyelve természetesen a francia volt, bár a múlt század nyolcvanas éveitől már az angol is megtűrték, de ezt amolyan elnéző, leereszkedő tolerancia jegyében tették, megmoso-

SZÉKELY ERVIN (1957, Nagyszalonta) jogász, újságíró, író. A Babeş–Bolyai Tudományegyetem jogi karán végzett. Írásait a *Fáklya*, az *Előre*, az *Ifjúmunkás* és a *Munkásélet* közölte. 1986-tól az *Ifjúmunkás* tudósítója, majd rovatvezetője volt. A rendszerváltás után parlamenti képviselőként, majd államtitkárként dolgozott. 2009-től nyugdíjazásáig a Bukaresti Rádió munkatársa, majd főszerkesztője volt. Két esszékötet és hat regény szerzője.

lyogva a tengerentúlról érkezett „cowboy-professzorokat”. A vendégek stílusa egyre kifinomultabbá vált, a vitákban való részvétel iránti vágy pedig ösztönözte a tanulást, elmélyülést az egyes szakterületek rejtelseiben. Nem véletlen, hogy egy sor tudományos felfedezés ötlete épp a vendéglőben született meg, de az impresszionista festészet kibontakozására is termékenyen hatottak Monet, Cezanne vagy Renoir kiállításai, akik egyébként gyakran éjszakáztak ott. A szellemi színvonal emelkedése, megsűrte a közönséget is. Senkit nem kellett eltanácsolni, mert akit műveltségének, vagy intelligenciájának alacsonyabb szintje meggátolt a Les Réformateurs szellemi kalandjainak élvezetében, az magától kikoppott onnan.

A szellemi színvonal emelkedésével párhuzamosan a vendéglő ajánlata is változatosabbá, kifinomultabbá vált. Az egyszerű étkek helyét fokozatosan átvették a fúziós- és reformkonyha csodái. A Dubarry-csirkemellet, coq au vin-t, escargot persillés-t, bouillabaisse levest, pot-au-feu-t, Quiche lorraine-t vagy galettes bretonnes-t sehol másutt nem készítettek olyan jól, mint az egyre elegánsabbá váló montmartre-i étteremben. A világ legjobb séfjei versenyeztek azért, hogy a Réformateurs-ben dolgozhassanak. A pincérek legalábbis egyetemi docensek voltak, legtöbbször önológusok, akik a vendéglő több, mint nyolcszáz féle borának tulajdonságait a legap-

róbb részletekig ismerték, így kimerítő tájékoztatást tudtak adni a vendégeknek.

Ezerkilencszázötvenhétől a Les Réformateurs az akadémia partner-intézményévé vált. Nobel-díjas professzorok, állam- és kormányfők, filmcsillagok, olimpiai bajnokok fordultak meg a vendéglőben. A Le Parisien napilap olvasói 1983 május 15-én (vasárnap) a címlapon tekinthették meg azt a fotót, amelyen François Mitterand köztársasági elnök átnyújtja Vincent Lambertnek (az alapító hatodfokú leszármazottjának, akit a hagyományörzés nevében szintén Vincentnek kereszteltek) a Művészeti és Irodalmi Érdemrend lovagi fokozatát, amellyel az ötödik köztársaság elismerte a vendéglőnek a francia kultúra gazdagításához való hozzájárulását. Ugyanazon a napon a Les Réformateurs hivatalosan is három Michelin-csillagos lokál lett.

*

Ezerkilencszázkilencvenegy márciusában egy átfogó riport jelent meg a National Geographic-ben a Les Réformateurs-ról, amelyben részletesen ismertették a vendéglő történetét, az ott elhangzott jelesebb előadásokat, beszámoltak a különlegesebb koncertekről, kiállításokról, bemutatva azokat a személyiségeket, akiknek a neve összeforrt a francia főváros e nagymúltú intézményével, nem feledkezve meg az ott felszolgált étel- és italkülönlegességekről sem.

Szakemberek szerint ez volt az a pillanat, amikor megkezdődött a hanyatlás. Először csak néhány japán turistalány jelent meg, akik álmélkodva-kacarászva videózták végig a látóvalókat. A vendégek meg sem hőköltek, de Szent Mihály útja beleremeggett, a vendéglő falain pedig alig észrevehető hajszálrepedések jelentek meg. Rövidesen azonban jöttek az orosz, lengyel, bolgár turisták, akik bermudanadrágban, hangoskodva, tölcéséres fagyaltot csepegtetve, strandpapucsban caplattak végig a vendéglő terméin. A többség az árakon szörnyülködött, míg a rendszerváltások nyertesei két pofára tömték magukba a kaviárt és vedelték hozzá a Dom Perignont. A Les Réformateurs bekerült a bédekkerekbe, esernyővel, zászlócskával vezetett turistacsoportok lepték el, miközben az idegenvezetők kihangosítók révén magyarázták a világ összes nyelvén a vendéglő érdekességeit. A helyzeten az sem segített sokat, hogy Vincent Lambertnek (a nyolcadiknak) sikerült megegyezni az utazási irodákkal és a látogatási időt napi négy órára korlátozták, amikor a törzsvendégek tüntetően távol maradtak. Egyesek

közülük már vissza sem tértek, így nem láthatták a folyamatosan mélyülő repedéseket a falakon, és nem hallhatták a korinthuszi oszlopok reccsenéseinek félelmetes hangját.

Bármennyire nemes volt is a hely és finomak az ételek, a Trip Advisor és a Google felületén olvasható kommentárok hangneme meglehetősen kritikus volt. „Haggyanak má nekem békit ezzel a reformcsárdával! Egy miccs a Coccoşatunál ezerszer jobb és nem is ilyen marha drága. Minek ilyen flancos helyet csinálni, hogy megalázzák a szegény embert”, „Szép, de a Cristal Palace Antalyában nekem jobban tetszett... meg ott van spa is, meg all inclusive”, „Szemérmetlenül mutogatják a franciák a Trianonban tőlünk ellopott holmikat. Hogy szakadna rájuk az ég! Igazságot Magyarországnak! Vessen Trianon!”.

Vincent Lambertnek (a kilencediknek) felajánlotta a McDonalds, hogy megveszi a vendéglőt, és Smash Reformburger néven őrzi tovább a hagyományt. Kabarét, kaszinót, mozit üzemeltető vállalkozók is megkeresték a tulajdonost, aki azonban hajthatatlan maradt, annak ellenére, hogy a vendéglő már hónapok óta veszteséges volt.

Pontosan senki nem tudja mi történt azon az éjszakán, amikor a Les Réformateurs kupolája lezuhant és maga alá temette a kilencedik Vincent Lambertet. A szélsőjobb lapok szerint bevándorlók robbantották fel, hogy elpusztítsák a keresztény kultúra eme bástyáját, míg a liberális demokraták a jobboldali városvezetést okolták azért, amiért nem ellenőrizte a szükséges állagmegőrzési munkálatok elvégzését. Legtöbbször azonban úgy gondolták, hogy maga Lambert döntötte romba vendéglőjét. Különösen kegyetlen öngyilkosságával a primitív konzumizmus, a tömegizlés diktatúrája, a globalizáció ellen akart tiltakozni. Az ügyben a rendőrség hivatalból nyomozást indított, de nem jutott semmilyen eredményre. Egy filmrendező vászonra vitte a történetet, amelyben azt sugallta, hogy a vendéglőnek – mármint az épületnek – lelke volt. Az ott bemutatott művészeti és tudományos teljesítmények életre keltették a holt anyagot, amely nem tudta elviselni a szellemi értékek pusztulását, s az őt létrehozó gondolatok elhalásával maga is átadta magát az enyészetnek. A filmet Oscar-díjra jelölték. A vendéglő helyén felépített multiplex moziban még évekig nagy sikerrel vetítették, bár a Netflix népszerűségi listáján csak a 26-ik helyezést kapták.

Molnár Zsolt

Életben tartva

mikor érzem feléleszt túlvilági
megjössz ahogy valami bódulat

felbukom élőhalott azon időre
akkor állapotomból kevés míg

jelenléted átsimítja jóleső lényem
defibrillátora akárcsak sokkhatás

létezésem csúcsai vándorlok hasztalan
mélypontjai között sokszor

mindenkit pusztá alku néma
megnyugtat ténye nélküli léttusámnak

ha itt talán
mindig lennél bele is halnék a boldogságba-----

Rövid levél Charles Darwinnak

Tisztelt uram,
bizonyára rosszul értelmezte.
Az egész levezetés egy kifordított
zsákutca.

Az ökörnál belecsorgott az őslevesbe,
az amóba párzás előtt násztáncot lejtett,
a tyúk beletojta magát a tojásba,
a dinoszauruszok hullóúi mivoltuk miatt
jól érezhették magukat a meteor-
becsapódás után,
csak a rézfaszú baglyok
lettek valamiért impotensek,
de a kacsacsőrű emlős önnél
is betenné az ajtót,
nem beszélve a farkasember holdfázistól függő
felbukkanásáról, a kecskevámpírról
és egyéb GMO-s vadhajtásokról,
amik forradalmasítják a revolúciót,
pardon, az evolúciót.
De mit hal-andzsázom itt,

még palimadárrá változnék – na, erre végképp
ki lenne verve önnél a biztosíték –, miközben
én akarom kétségbevonni az ön földhöz ragadt teóriáját,
de szavamra,
ha ennek az elfajzott erkölcsi fajtalankodásnak tanúja lenne,
belátná, hogy ki tudja, hány lábon
sántít a felismerés, ráadásul ön cáfolná meg
azt a szent meggyőződését,
amire egész kutatását alapozta,
és minden tudományos lapban szétterjesztené
azon – a jelenlegi ismeretek szerint – megdönthetetlen
felfedezést, hogy:

a majom az ember leszármazottja.

MOLNÁR ZSOLT
(1983, Nagyvárad)
költő. Legutóbbi
kötete *A monológ*
iránya címmel 2023-
ban jelent meg
a Holnap könyvek
és a Várad kiadó
gondozásában.
Szülővárosában él.

Tankó Andrea

egy anya

anyám fiatal volt, a szemét mindig kihúzta, a haját folyton fésülte, majd nagyokat fújtatott, mikor a kócosk visszauittek a fejére. ma göndörnek mondanám, ő akkor bogosnak és kócosnak látta. mindig szerelmes volt, vagy az akart lenni, de nem sikerült neki. általában nem volt otthon, mert szerelmes volt éppen, vagy, ha mégis otthon volt, az ágyban feküdt egész nap, felváltva sírt és köhögött. egyszer az oviban, mikor megkérdezték, mi leszek, ha nagy leszek, azt mondtam, szerelmes, de nem úgy, mint az anyám. szerelmes, aki nem sír, nem köhög, nem fekszik, nem megy el. él.

anyám fiatal volt és drogfüggő. ezt az intézetben mondták egyszer, évekkel később, mintha nem tudtam volna már kilencévesen is, hogy nálunk valami más, mint a többieknel. a szeme alatti puffadások, mondjuk. az ordítózásai, amikor valami nem, és az üres tekintetét körülrajzoló mosolya, amikor valami éppen - volt. amikor elment otthonról, a szemfestéke még szigorúan keretezte az egész arcát, aztán, amikor ismét találkoztunk, már csak a szétmaszatolódott nyomai voltak - nem a szemén, mindenhol.

anyám fiatal volt és az arcából csak szürkés-fekete masszára emlékszem. elfolyó tusra, szemcerezára, valami szenes-füstös szagra, amit mindig magával hozott. néha rámcsillogott a szeme, mintha értene vagy érezne valamit abból, amit mutatok neki, aztán visszahullott a saját katlanjába.

apámat nem ismertem, mocskok egy ember volt, jobb is így, bár én se, bár te se, mondta sokszor anyám, ha megkérdeztem, hol van apa, miért nem itt és miért máshol, van más gyereke, akit szeret? azt sosem mondta, kinek jobb így. azt, hogy bár ő se, bár én se, sosem fejezte be.

Bálint nem volt az apám, de a húgomé igen. mintha még szeretett is volna, bántani legalábbis nem bántott. és még Kinder-tojást is hozott. bűvészt-rükk, mondta mindig, mikor előkotorta a meglepít a zsebéből. Bálint is füstszagú volt, mint anyám, egyszer hazajött velem, azután meg már ott lakott. megszületett a húgom, nem akartam, hogy ő is füstös legyen, fekete massa - nem törődtek vele sokat, nem lett. nő, mint eső után a gomba vagy csalán,

TANKÓ ANDREA (1997) Sepsiszentgyörgyön, szülővárosában keresi az útját és önmagát. Irodalmat és szociális munkát tanult, jelenleg szociális munkásként roma anyákkal és kisgyerekekkel foglalkozik. Mindemellett írással is próbálkozik: kritikákat (*Helikon*) és novellákat (*Várad*) publikál.

valami ilyesmit mondott a sarki boltos néni két slukk között.

szeptember 15-én, az évnyitóra nem jött el velem senki. akkor kezdtem a második osztályt. előző este anyám még ujjongott meg ugrándozott, hogy ha hazajön Bálint a munkából, biztos hoz majd szendvicsebe valót, ő meg kivasalja a szoknyámat, szép, fekete rakott szoknya, mellé rózsaszín tündér-hajpánt, amilyen egy kislánynak csak kellhet. anyám be volt zsongva, átragadt rám is. jó délután volt, különösen jó. de Bálint nem jött haza aznap és többet soha, anyám megzuhan, egész éjjel ébren volt, nem tudta, hogy én is, pedig forgott a szemem a fejemben, követte a járását, fel-le, fel-le, telefonálni próbált, de nem vette fel senki. halló, halló, el-halló, társtalan hallóként verődött vissza anyám hangja a falakról. másnap nem volt szendvicsem, anyám sem jött velem az évnyitóra, feküdt az ágyban, nem nézett rám, mikor feltettem a tündér-pántom.

Szilvi vagyok, nincsen anyám, nincsen apám, árva vagyok, vagyis nem egészen, mert vannak szüleim, de nem érzem, hét éves koromtól én kenem magamnak a szendvicset, ha van, amit a margarinra tenni. a másodikos évnyitóm óta nemcsak érzem, hanem tudom is, hogy egyedül vagyok, nagyon egyedül.

anyám még azon az őszön két napig bezárt minket a lakásba, otthagyt, két ágról szakadt gyermek, egyik sír, másik nyugtat, pelenkát cserél, altat, ennének, ha lenne mit, egyik kicsi, másik még

kisebb. mikor visszajött, azt mondta, szedjük a cók-mókunkat, megyünk. onnantól már csak kanyarokra emlékszem, utcákra, amiken ügetve próbáltam keresztül ugrani a pisifoltokon, lángos illatára és a sarki boltos nénire. furcsán mozgatta a fejét, fújtatott is, biztos a sok szivartól, egyszer mesélte, mikor parizert vettem a boltban, hogy azért ilyen krákogós a hangja, mert a szivar meg a tüdő. mintha anyám után kiáltott volna valamit, de én nem értettem, ő nem hallotta. vagy csak úgy csinált, mintha.

egy intézet előtt rakott le, itt majd jobb lesz nekünk, és elment. ha ő nem tud nevelni, ne nevelhessen más se. ezt már nem mondta, csak később, nem is ő, a nagyi volt, amikor meglátogatott minket. ő sírt értünk utoljára. de aztán ő is kiment a kapun, az ügyeletes nevelő kísérte ki, azóta se láttam.

így lépdelt ki az ajtókon és kapukon, ki hol jött, így mentek el mind, a garzonunkból és az intézetből, akiket szerettem. alattam repedezett a föld, mélyült a nyílás, kezdetben csak a kabátom alja szorult be, aztán egyre feljebb kúszott a mélyedés, csak folyt bele minden, ami kint volt és az is, ami bent, az emberek helyén köszönések voltak csak, eggyel kevesebb, én meg kapálózni kezdtem odalentről, hogy legyen végre valaki, aki úgy szeret, hogy nem megy el.

huszonkét éves vagyok, azóta én is anya, kétszeres. akit kívül kerestem, bennem növekedett, megharcolt az életéért és jött, hogy láthassam, van olyan, hogy maradni. az apjuk focista volt, fiatal válogatott, de egy szerencsecsillagból még nem lesz csillagzat, nem állt össze a történetünk, pedig végig akartam, tanulni és kitörni, megmutatni a létezésemmel, hogy mi minden lehet egy anya. a tanulás helyett a szerelem maradt, aztán meg már az sem, hordtam a vizet a falu végi csorgóról, cipeltem magam után a zacskót a júliusi poroson, közben pedig gömbölyödtem, teltem, szépültem. de ő nem látta, nem láthatta, anyja neki se volt, az apja a börtönben, a nőkről mást gondoltak, mint én, mint mi, nem hitték, hogy megérdemljük a biztonságot, a védelmet - akkor még én se.

január lehetett vagy február már? hideg volt, havas hideg, pedig itt ritkán havazik, kövér hópelyhek hulltak, az utca jeges volt, nagyon fáztam, a kicsi a hasamban, a másik az ölemben, a táska a hátamon. apósom ment elől, se szó, se beszéd, jobb lesz nektek itt, elég volt belőletek. ott hagyott a lakókosinál, beköltöztünk. ő is azt hitte, mint anyám.

de utcán és lakókocsiban nem lehet gyereket szülni, nevelni. itt bent nagy világos terek vannak, emberek, akikhez nem köt a vér, de figyelnek rám, kérdeznek és hallanak is engem, a gyerekek nőnek, okosodnak, hátha nekik összeállnak a csillagok, jobban, mint az enyéme. többek lesznek, többek lehetnek.

én meg közben messze járok. már tudom, amit régen kivetek belőlem, hogy megérdemlem a jót, semmi bántást. vagyok a gyermek, tündér-hajpántos, ordítaná, ha merné, anyára van szüksége. vagyok a gyermek, játszóház helyett kisboltba járó, szivarat és felvágottat kérek szépen, igen, házipapucsban, igen, télvíz idején, számolom az aprókat, minden kijön-e. vagyok a lelenc a lelencházban, barna bőrű és elhagyott, az árvák közt is furcsa, csak mintha-árva. vagyok a szerető, vagyok a feleség, vagyok a hát, ami megpakolható, lassan horpad, már nem látszik a szárnyak helye, szépen vagdosta le mindenki, akivel találkoztam. nem növesztettem újakat. vagyok a felnőtt, aki után kapálóztam, mondd, hogy ennél többre vagyok képes, mondd, hogy nem mehetek, nem kell megismételnem az anyám sorsát. vagyok a felnőtt, aki utánam nyúlt volna, mikor kicsekkoltam magamból, a felnőtt, akiből sosem volt részem, a felnőtt, aki már nem gyerek, de gyerekként lett az. vagyok az anya, olyan, amilyen te lehettél volna nekem, én anyám, olyan, aki nem adja intézetbe az övéit, olyan, aki úgy szeret, hogy teszi is azt. vagyok az anya, akin két gyermek csüng, már nem egyedül, már nem kintről. vagyok az anya, erősödő hátú.

A novella írásakor a szerző a PIM 2024-es évre szóló Móricz Zsigmond irodalmi alkotói ösztöndíjában részesült.

Filotás Karina

Anyám

Anyám nem tanította meg befőzni a nyarat,
de leporolta arcomat, és tengerzajjal altatott.
Szavai, mint vetőmagok ültek el bennem,
mosolyában rózsával futtatott kertkapu.
Minden hazaérkezéskor újra megszülettem.

Anyám a kis dolgok istenét kereste.
Annyi minden közül végül bennem
állapodott meg a hite.
Hajamba fészülte a reggeli napfényt,
megtanította érteni a hallgatást.

Anyám keze nyomán
virágot termett a kopár kert.
Lekanalazta az égről a felhőt
az első iskolánapon.
Mire hazaértem, a húslevesbe főzte.

Anyám újrakötötte hátamon a honvágyat.
A régi Szarvasit indulás előtti reggelekkel tömte meg.
Jólesőn kotyogott bennünk a kimondatlan.
Új mintáinkkal csomózott szőnyegen feküdtünk,
mosolyokba melegedve a felhőkre rajzoltunk.
Ön-élet-rajza lettem.

Ketten egyedül

Veled szemben ülök
a kávézóban, ahol máskor
sose találkoznánk.
Gondolatok cikáznak,
te meg szórakozottan pöckölöd
az asztalon felejtett morzsákat.
Nyelvünk alá nyúlunk,
felázott, éles szavakat keresünk.
Tüskéssel dobálózunk.
Nem nézünk közben
egymás szemébe,
a tükrökben magunkat látnánk.

Figyelem, ahogy a kezed
a hajadban matat,
mintha ott találnál választ
a torokszorításra,
de csak újabb tüskéket szórsz.
Költözőmadár az idill, máshol jár most.

FILOTÁS KARINA
(1997, Székesfehérvár)
a Budapesti
Gazdasági Egyetemen
szerzett közgazdász
diplomát. Közel
13 éve foglalkozik
aktívan írással.
2024-ben
csatlakozott a Fialat
Írók Szövetségéhez.
Verseit többek között
a *Műút*, *Irodalmi
Jelen*, *Apokrif*,
Helyőrség
és a *Népszava* is
közölte.

Talán egyszer visszajön,
és újra fészket rak közénk.
Talán egyszer a csend is megszólal,
de most csak hallgatunk,
és lebontjuk közös hidaink.

Hajnalban az utcán
belelépek a napba,
mint ott felejtett cipőbe.
Régi kabátot borít rám a füst,
miközben keresem,
melyik sarkon fordultál ki belőlem.
Magad után hagyott
tüskéid nyomán
rózsák bontják ki a betont.
Nem megyek utánad.

Cefola Sofia Vittoria

Paola álma

Hatalmas szárazság volt. Hetek óta alig esett, és ha mégis, az csak éppen arra volt jó, hogy elverje a port. A homok szinte tüzelt, amit még az olykor kicsapódó tenger nyugtató habjai sem csillapíthattak, s az olajfák árnyékában is megrepedt a tikkadt föld. Szép kis sziget volt ez pedig, nem messzi a büszke Itália földjétől, és mégis messzi az örök reményektől, gyönyörűséges álmoktól.

A sziget keleti partján apró, színes városka nyújtózott, s annak tövében néhány kunyhó állt magányosan. Legmesszebbre egy kék falú, fehér ajtajú ház esett, amit magas ciprusok oltalmaztak és adtak neki jótékony árnyékot. Egy kis magaslaton helyezkedett el, igen közel a tengerhez, a kertből levezető úton csupán ötven lépés választotta el a hús víztől. A kitaposott utacska mellett erős szárú gyom burjánzott szikkadt leveleivel, egyedül ez élhette túl a pusztító hőséget. Minden más elszáradt a Nap perzselő sugarai alatt. Még a vén olajfa törzsében sem, ami már évtizedek óta hajtott fejet a nyár kíméletlen akaratának, most még abban sem volt szemernyi élet. Erős, de száraz gyökerei, mint a ráncok düledtek ki a földből körös-körül. Itt, e repedezett gyökerek között, a törzsnek támaszkodva állt egy fiatal lány. Fekete göndör haját tarka kendővel fedte, s szép, sírástól kipirosodott arcáról le-letörölt egy könnycseppet.

– Ó, Istenem! – rebegte a tenger kékségét fürkészve. – Borzasztó messze van!

Hosszan, keservesen felsóhajtott, majd hirtelen hátrafordult. A ház irányából vidám, szinte ünnepien zengő férfiének szűrődött le, de ő nem különösebben törődött vele. Mégis, valami rejtelmes nyomorúság dermesztette meg finom vonásait, ami tekintetét újra a hullámzó messzeségre emelte. Pár perc múlva a nap már a horizonton feküdt, és az ég a mennyország fenséges színeivel pompázott a végtelenség fölött. A lány arca is meglágyult, boldogan szívta be a sós levegőt, s nagy bogár szemeiben valami különös öröm csillogott. Úgy bámult maga elé, mintha látna valakit, sőt előre nyújtott kezével érezné annak testi melegét. Bizony, az emlékek csalfa útjára tévedt, de nem veszett el rajta. Otthon volt, az égig érő hegyek tövében, s tengeri levegő helyett friss északi szellő kapott bele hosszú, rakoncátlan hajába. Felnevetett örömeiben, mert újra láthatta a

CEFOLA SOFIA VITTORIA, a Váci Boronkay György Műszaki Technikum és Gimnázium tanulója. 2006-ban született Padovában. A PKE magyar tanszéke és az *Újvárad* Tabéry-novellapályázatának idei első díjas szerzője. Dunakeszin él.

kristálytisztá tavat, és annak partján a merev fehérséggel álló apátságot. Kedves édesanyja, édesapja mosolyát, testvérei maszatos arcoskáját, az apró faházat, az öreg, barna kecskét.

Ó, és persze igen! Vitót! A legdrágább barátját, akiért meg tudott volna, és meg is akart halni. A gyenge fiút, akivel gyermekként kacagva játszottak a tó vizében, kergetőztek a harmatos fűben. Aki pár év múltán erőre kapott, s fékezhetetlen szenvedélyességével, pezsgő latin vérével ellopta első csókját, mámorító kék szemeibe zárta igaz szerelmét, s örökre hozzáláncolta fiatal szívét. Titokban újra körüljárták a holdfényben fürdő tavat, ahogyan azt régen esténként tették, csak most sehogy sem akarták elengedni egymás kezét.

– El kell mennem – mondta Vito, miközben saját magának ellentmondva, még szorosabban, szinte görcsösen ölelte a lányt.

– Ostobaság! Úgyse hagynál itt sosem! – válaszolta a lány kisvártatva, majd csengő hangon felkacagott. – Mindennél jobban szeretsz és inkább meghalnál mintsem, hogy nélkülem élj, jól tudom!

Vito szóltanul bólintott, s forró csókot lehelt a lány ajkára. Aztán hirtelen mégis köddé vált. A félhomályban határozott léptek közeledtek víg füttyszó kíséretében, s a meglepetés keserűségével zökkenett ki álmodozó lelkét. Vito lidérce nem is lehetett volna már ennél messzebb.

– Hát itt vagy, Paola! Már nagyon hiányoltalak – szólalt meg a háta mögött izgatottan a férfi, és

odalépett hozzá, hogy megölelje. Rendkívül magas ember volt, e vidéken egészen szokatlan óriás, a fiatalasszony szinte teljesen elveszett férje erőtlől duzzadó karjaiban.

– Talán már meg is bántad, hogy hozzám jöttél, szépségem? – fűzte tovább a szót a férj, hogy elűzze a lány némaságát. – Amióta csak megjöttünk, itt állsz és bámulod a semmit.

– Ó, dehogy, drága Francesco! – riadt fel Paola, s erőltetett természetességgel megsimította a férfi arcát. - Csak tudod, nem bírok betelni a tenger szépségével, meg aztán, ha nagyon nézem, ott látod, egy ponton látszik a túlsó part.

– Akkor ne nézd! – mondta olyan átlátszó féltéssel, mintha a végtelen vízre vagy az emberektől zsúfolt túlpartra lenne féltékeny, majd, akár egy toll-pihét, felkapta feleségét, és bevitte a házba.

Hamar eltelt a nyár, a fiatal ősz magával hozta az esőfelhőket. A sziget végre fellélegezett. Paola napjai egyhangúan teltek. Sepregetett, főzött, néha lement sétálgatni a városba, s mulattatta munkából hazaérkező férjét. Az igazat megvallva nem gyűlölte őt, egyáltalán nem, hiszen önként ment hozzá, habár kissé meggondolatlanul. Őszintén tisztelte, mert a férfi karjaiban biztonságra lelt. Mégsem telt el úgy nap, hogy ne látta volna maga előtt a régi szép időket, amik sokszor kínozták, fojtogatták gyenge szívét. Vito vonásai, hangja nem-hogy elhalványultak volna, hanem napról-napra erősödtek, mert akárhová ment, akármit csinált, mindenben és mindenkiben őt látta. Minden lépésében, minden esőcseppben, lehulló falevélben, fűszálban, de leginkább a tengerben. Órákig állt a vén fa alatt, s könnyes szemmel újraélte szerelmük boldog pillanatait. Csak a szépre-jóra gondolt, pedig a fiú végleg és örökre elhagyta. Ő mégis, szüntelenül ragaszkodott hozzá, ezért férje közeledését olykor különös hidegséggel utasította el. Francesco ezt nem értette s nem tudhatta az okát, de érezte, hogy Paola szíve nem az övé, és ezt nyugodt, derűs jelleme szenvedte meg. Nem énekelt, nem fütyörészett, jókedvére fekete fellegként kúszott a féltékenység s valami nyugtalanító, robbanni vágyó feszülést érzett a mellkasában. Egyedül az nyugtatta, hogy szép felesége gyermeküket hordta a szíve alatt, ezért hatalmas mérgét elfojtva, továbbra is lágyan bánt vele.

– Gyere fel, kedvesem! – szólította meg egy friss tavaszi este, a már szokása szerint a fánál álmodozót,

de ő nem felelt. Francesco a visszautasítás e hideg pofonjától teljes testében megremegett, mégsem adta fel a reményt. Türelemmel újra próbálkozott:

– Már nagyon hideg van, megfázol, no, gyere velem! - lépett hozzá közelebb, hogy megfogja a kezét, amikor Paola hirtelen elugrott mellőle. Az arcán valami rémes örültség ült.

– Hagyj engem békén, menj el! – ordított férjére, magából teljesen kikelve. - Nem látod, hogy nem vagyok egyedül - mutatott maga elé, majd mintha valaki máshoz igyekezne, elindult lefelé az úton.

Francesco a dühtől elvakulva ment utána, s teljes erejével rántotta vissza feleségét, nem ügyelve annak törekeny állapotára, ő is teljesen elvesztette józan esztét és megvadulva rázta a lányt.

– Engedj el! - visított torkaszakadtából, mire válaszul a férje a földre taszította. Paola némán zuhant le és eszméletlenül feküdt a homokdűnék közt, szétzilált hajjal, elszakadt ruhában. Nagyon sötét volt. A hold, mint aki mindent látott, mérgében elrejtette ezüstös fényét, tompán világította meg a párás partot, egyedül a tengeren sivítő szél hangja hallatszott. Francesco csendben, ökölbe szorított kézzel állt. Csupán pár perc múltán nyerte vissza tudatát, de mikor felfogta tettét, mozdulatlan felesége mellé rogyott, s gyengéden a karjába vette.

– Én nem akartam, én soha! - zokogott keservesen, nem is sejtve tettének következményeit. Az esés nagy és visszafordíthatatlan bajt okozott, így mikor aznap este Paola magához tért, idő előtt világra hozta gyermekét, majd fáradtan mély álomba zuhant. Egy gyenge és apró kislányt szült, aki olyan volt, mint a koraszülöttek általában, halkan szuszogott apja kezében. Az ifjú anya roppant erőtlen volt, csillogó barna szemeiből kikopott az élet, szája fehéren, szótlánul remegett. Valami megfékezhetetlen belső láz lett úrrá testén, amin senki sem segíthetett. Utoljára hajnalban szólt férjéhez:

– Vigyél haza, Francesco, ha szeretsz, vigyél haza! A tó... kérlek, a tóhoz. Vito mellé temessetek... - suttogta könnyek között, majd elcsuklott a hangja.

A szobára gyászos némaság szállt. Francesco egy ideig tehetetlenül szédelgett, úgy érezte szíve darabokra török. Vörösre dörzsölt szemei előtt újra elhomályosodott a világ, s kezében árva gyermekével, borzongva állt egy olyan asszony ágya előtt, aki soha, még holtában sem lehetett igazán az övé.

Baláz Erika

Terülj, terülj...

Nagyanyám nagyon szigorú asszony volt. Megvolt rá az oka. Az évek formálták olyanná. Szavai még ma is élnek bennem. Minden egyes nap megküzdött a kihívással: ételt kellett tennie az asztalra a semmiből. Afféle terülj-terülj asztalkám módra, kivéve, hogy az ő asztalkája nehézségek árán lett tele, de mindig sikerült valahogyan megteríteni. Egy ilyen nap volt az is, gyermekkorom legzordabb periódusában, amely leginkább a nyári időszakokat idézi. Már reggel azzal kezdődött a napja, hogy vajon honnan kerítsen ételt. Kiment a kertbe és kinézte magának a legnagyobb méretű karfiolt a három darab közül, amire már körülbelül másfél hete várt, hogy növögessenek, minden este azzal a gondolattal hagyta ott a kertet, hogy majd egy-két nap múlva levágja és elkészíti. Ma volt az a nap. Le is vágta, beletette a legnagyobb fazékba, vizet töltött rá, a vízbe dobott annyi sót, amennyit három ujjával össze tudott fogni és oda tette főni. *Majd ebből lesz akkora adag, hogy elég legyen egy hét tagú családnak, a kisebbik gyerek úgysem eszik, mert nem szereti, a középső csak megpizmogja, a férfiaknak meg nem való, majd esznek szalonnát, ha visszahozzák a tarisznyából* – állapította meg magában. Már az összetevőket is elképzelte hogyan rakja össze. A lábas aljára tesz egy kevés margarint, arra a karfiolt, majd az egészet megszórja prézlivel és hagyja a kályha szélén, hogy összeálljon. Ahogy eddig is szokta. Ha van olaj, margarin helyett azt tesz, hogy maradjon a margarin uzsonnára a gyermekeknek. - *Mindent aprólékosan be kell osztani, nem lehet pocskolni* – sokszor hallottam. Kis idő múlva már érződött is a fazékból a karfiol furcsa szaga, és kíváncsi természetemből adódóan meg is kérdeztem:

Mit főz, mámá?

Karfiolt.

De miért olyan büdös?

Ilyen fiam, annyit ne mondj!

Amikor már jó ideje főzte, és úgy látta, hogy elkészült, levette a tűzhelyről a fazekat, leszűrte a karfiol levét, majd lapítóra tette és kettévágta. De nemcsak a karfiolt, hanem a benne lévő óriáskukacot is. Aznapra a rakott karfiol receptjének befelleg-

BALÁZ ERIKA (1992 Csíkszereda). Csíkszentmártonban érettségizett, a kolozsvári BBTE magyar–román nyelv és irodalom szakán tanult. A csángóföldi Bogdánfalva községben tanított magyar nyelvet és irodalmat. Néhány Angliában eltöltött év után Csíkszeredában tanított, majd a Sapientia EMT Csíkszeredai Karának Világ-és összehasonlító irodalom – Angol nyelv és irodalom szakán tanult. A Tabéry novellapályázaton ezzel az írásával szerzett második díjat.

zett. Gyűltek bennem a kérdések, hogy nagyanyám miért nem szedte rózsáira a karfiolt vagy, hogy nem vette észre a kukacot, de az első kérdés után rögtön világossá vált számomra, hogy jobb, ha befogom a szám, hiszen nagyanyám már dúlt-fült haragjában, és könnyen kaptam volna egy nyaklevest, ha csak megkérdőjeleztem volna a főzési tudományát. Elfogadtam tehát, hogy a karfiolt egyben kell megfőzni és kész. Nagyanyám ismét kiment a kertbe, megigazította fejkendőjét. Gondolkozott. Picit hátrább tolta fején a kendőjét, aztán előre. Levette, ketté fogta, felkötötte fejére és a két végét hátul a tarkóján összekötötte, majd bogot vetett rá.

Mi a baj, mámá? – bátorkodtam megkérdezni kis idő után.

Öl a méreg, hogy mit tudjak főzni estére.

Azzal bement a kamrába, levette a felső polcra a kicsi lábaska tejet. Meleg volt az idő, a tej már nem olyan volt, mint kora reggel. Bele dobott hát egy késhegynyi citrom-sót, csak annyit, hogy összevigye. Szitába öntötte és hagyta lecsorogni a savót, addig, amíg teljesen megszilárdult, kanállal nyomkodta közben, hogy felgyorsítsa a folyamatot. Pityókát főzött héjában és megvolt az ebéd a gyermekeknek. Picit megnyugodtunk, de ebéd után rohamosan kezdett telni az idő. Ismét kiment a kertbe, megjárta magát. A zöldfuszulyka bokrokat kémlelte, még nem

voltak akkorák, hogy le lehetett volna szedni őket. A káposztafejek következtek. Azok sem voltak elég nagyok. A tökök még csak most virágoztak, de azt különben is csak a fehérnépek eszik. Akárhogy vizsgálta, egyetlen zöldség sem bizonyult jónak ahhoz, hogy ételt készítsen belőlük. A kenyérrevalót pedig megkell hagyni reggelre, mert nem lesz, amit másnap feltarisznyáljon. Gyerekként nem is észleltem az idő múlását, amikor egyszer csak arra lettem figyelmes, amint nagyanyám betoppant a konyha ajtaján, ránézett az órára és hangosan elrikkantotta magát:

Vége az életnek, már öt óra s még nincs vacsorám, mindjárt jönnek haza a férfiak a rétről.

Amint ezt kiszólta a száján, megjelent az ajtóban Julis ángyi. Egy papírlapot fogott a kezében, nagyanyámhoz fordult és suttogva mondta:

Ezt alá kéne írni. Hogy elosztjuk a földeket.

Előhúzott kötényéből egy befőttés üveg húst és letette az asztalra. Nagyanyám kitéstékelte azzal a kifogással, hogy holnap jöjjön vissza a papírért, mert most sok dolga van. Nem sokat teketóriázott. Amint a kapu nyikorgott egyet Julis ángyi mögött, nagyanyám munkához látott.

Hadd csak el, adok én neked földet – mormolta, szemei szikráztak, de hálát is tudott ám adni:

Áldott szerencse, hogy a jó Isten erre küldte Julist.

Fogta az ángyi papírlapját, tüzet gyújtott vele, majd oda tette a húst főni. Elvevődve – ahogy mondani szokta - a főzéssel, nem vetett ügyet ránk, gyer-

mekekre, beküldött a nagyszobába tévézni. El is szórakoztunk, éppen egy romantikus filmet bámultunk, pont azt vetítette az egyetlen tévéadó, a Román 1, amit egy házi készítésű antennával fogtunk, amikor a szaftos részénél betoppant nagyanyám, hogy ránk nézzen, nem csinálunk-e valami rosszat. Rápillantott a tévére és azonnal kirántotta a falból a dugaszt.

Nem néztek ilyen becstelenséget, menjetelek játszani!

Elég volt megvárunk, amíg nagyanyám kimegy, hogy visszakapcsoljuk a tévét és néztük tovább a filmet. Bele is feledkeztünk, hogy azt leszünk, mikor jelenik meg ismét, mert volt annyi eszünk, hogy pont akkor kapcsoltuk volna ki a tévét, amikor kilincselte volna az ajtót. Igen ám, de amikor a két főszereplő közt csattant el a csók, és mi olyan érdekelten bámultuk, hát nem pont akkor toppant be ismét nagyanyám? Rögtön takarodót fújt, és aznap már nem tudtuk meg, mi lett a szerelmesek sorsa. Elvonultunk hát, ki-ki a maga világába, könyvet olvasni vagy egyéb elfoglaltságot keresni, és szidtuk magunkban nagyanyámat, amiért elvette előlünk azt a kevés szórakozási lehetőséget is, amit az egyetlen csatorna kínált, amit az összetákolott antennával fogtunk, óvatosan beállítva a megfelelő pozícióba, hogy ne csak a „kásás” képernyőt nézzük. Hamarosan haza értek a férfiak is a kaszálásból. Nagyanyám már várta őket a konyhaajtóban. Megterítette az asztalt, kitette a gőzölgő ételt húlni. Pityókás tokány volt az, benne hússal.

Lassan véget ért a nap, hogy aztán egy újabb kezdődjön el, amelyben nagyanyám ismét gondban volt, az örökös feladatot igyekezett megoldani: mit tudjon a családnak enni adni?

Demény Péter

Szobrásznak való

„Tetszik szeretni ezt a fotelt?”

– Berzser! – vet rám csak úgy féloldalasan egy pillantást Vas néni. Sűrű a pillantása, sokértelmű és összetett, s gyakran megfejthetetlen, vagy Pista utólagos megvilágítását igényli, mint minden, amit Vas néni mond, tesz, vagy csak egy mozdulattal jelez. Erősen zárt tömb ő, belül egy élet büszke vagy sértődött élményeinek a gubancával, amiből időnként enged kiszabadulni egy-egy szálát.

De ez most éppen érthető: *Fuj, bugris, sose láttál még berzser-t?*

Szántó Piroska *in medias res* kezdi az esszéit. Tehát nem onnan, hogy „Vasnéninek a Pista édesanyját hívtuk”, vagy hogy „amikor megismertem Ottlikot”, hanem elmond egy történetszeletet, felidéz egy dialógust, és abból bontja tovább az egészet, újabb és újabb replikák és helyzetek villannak fel, míg végül megelevenedik minden, ami az az ember volt.

A „mindent” a lehető legkomolyabban kell érteni: Szántó Piroska tárgyilagos, az illető pozitív és negatív vonásait egyaránt meg akarja adni, be akarja mutatni, még ha nehéz is lehetett szeretnie azt, akiről beszél – Vas nénival kapcsolatban nyilván ez a helyzet.

Van is mit megírnia Szántó Piroskának: „nagyon sokat látott, és nagyon jól mondja el!”, mint Várady Szabolcs írja. Szegény családban nőtt fel, illegalista volt, ismerte József Attilát és Radnótit, beleszeretett Vas Istvánba, akinek az érzelmi életét ugyan nehéz nyomon követni, rajta keresztül sok más íróval is összebarátkozott, de akkor már „hivatalosan” is összehozták. Az érzelmi életet csak azért említtem, mert Vas előbb Kassák nevelt lányát vette el, aztán, amikor Eti meghalt, Kutni Máriát, aki 1944 és 1945 között bújtatta, végül 1951-ben Szántót – ezért az idézőjelbe tett „hivatalosan”: ugyan melyik volt az igazán igazi?! Szántó Piroska lett az, aki 1913-ban született, a második világháborút és az 1956-os forradalmat már jócskán felnőttként érte meg, akárcsak Rákosit és Kádárt.

Az *Akt* című könyvben, mely az Európa könyvkiadó pompás *Kapszula könyvtár*ában jelent meg

DEMÉNY PÉTER költő, író, szerkesztő, a *Látó* szépirodalmi folyóirat esszé szerkesztője, 1972-ben született Kolozsváron, jelenleg Bukarestben él.

2022-ben, válogatást olvashatunk Szántó Piroska esszéiből. A festőnő ideális esszéíró: művelt, míves, jó a szeme és megfelelő mértékű huncutság van benne. „– Hát megyek, megmondom Gyöngyömnek – áll fel Cipi, és félszegen odalép Pistához, nem is nagyon gyöngéden oldalba vágja. – Kölcsönkenyér visszajár. / – Te nagyobb darab kenyeret adtál nekünk – hajtja le a fejét Pista. / Csak azt tudnám, ki az a nekünk. Marika, vagy én, vagy mind a hárman. A fene jobban tudja.” Ez az erős zárás a bonyolult életnek szól: „Marika” még Vas István felesége, Szántó Piroska már a szeretője. Az előjáték pedig, hogy Ottlikot vegzálja a kommunista hatóság, és Vas István intézi el, hogy hagyják végre békén. A „nagyobb darab kenyér” arra vonatkozik, hogy Ottlik, azaz Cipi is bújtatta Vast.

Ottlikot *A Bűvös Vadász* című pompás portréban rajzolja meg. Számomra örök csalódottság, hogy Ottlik hangos ember volt, de Szántó Piroska úgy festi meg, hogy a rémületes szeszélyeivel együtt is rokonszenves, és egyáltalán nem csodálkozunk, hogy ő meg Vas annyi évtizeden keresztül barátok voltak. Holott a barátságot úgysem lehet megmagyarázni: valami áramkör jön létre két ember között, és ők hagyják rezegtetni magukat.

De ahogy végignézzük az Ottlik-filmet! Ez az ember mindenkit megsért, nagy a szája, Aczélnál emlegeti, hogy Vas verset írt Rákosihoz, holott nem írt, csak szerkesztett egy muszáj-kötetet, a feleségével veszekszik, a szerelmének ígéretet, felháborodik, hogy Szigligeten a feleségével közös szobát adnak neki – és közben nagyvonalú, pontosan akkor jelenik meg, amikor Vas édesanyja meghal, vagy amikor a költő kijön a kórházból, ahol egyébként nem látogatta meg: rettenetes alak, és mégis imádnivaló. „Bocsánatot kérek. Nem tudtam megírni Ottlik Gézát.

Ottlik megtörtént az emberrel. Elemi jelenség volt, mint a vihar, az eső, a szél, a sötétség és a nap. Nélkülözhetetlen és kibírhatatlan. Imádtam, és szét tudtam volna verni a pofáját. Hiányzik." Éppen így.

A huncutság vagy kíméletlenség – az önmagával szembeni is, hisz úgy az igazi! – a gyönyörű *Akt*ban is ott kapar. „Ez az akt, a fürdőszoba nyitott ajtajába keretezve, profilban, feltűnően világos és teljesen szabálytalan fiatal test. Nem érdektelen, modern szobor. A felső harmada, a koponya s a has között, valahogy negatív. A szobrász kivájta a mellét, ahelyett hogy kidomborította volna, pedig a váll izmosan, gömbölyűen erős, hosszú karja is erős, és a borotválkozó keze, nohát, ilyen kezét még sosem láttam. Hosszú ujjak, letompítva a végükön, mintha levágták volna egyenesre, pedig az ilyen hosszú ujjak hegyesek szoktak lenni, ez nem az, nagyon fehér, s ahol átvillan köztük a tenyere, az kifejezetten rózsaszínű. Az egész test színhatása is fehér-rózsaszín, a fehérbe egyetlen csöpp nápolyi sárgát kevernék, ha festeném, de, mondom, inkább szobrásznak való.” Ez még nem a gonoszság, ez még Vas István meztelenül. De itt is látszik, milyen megkapált mondatok ezek, és mégsem érződik a meszterkéltség rajtuk. Mintha hozzánk beszélne, most, aki írta.

A kíméletlenség akkor következik, amikor, sok évvel az akt után, Vas összeesik az utcán. „*Jöjjön le, a férjét elütötte egy autó!*” – visította fel a keskeny udvar mélyéből egy kislány hozzám, az éppen a porrongyot rázó nénihez, a negyedik emeletre. Csakugyan, a fodrászat előtt ült a férjem, csurom vér arccal, szakasztott, mint Banquo kísértete a lakomán, az Eötvös Loránd utcai szájatatók és a félig fodrászolt hölgyek karéjában, ahol is sikerült kiérdemelnem a *közönyös egy dög* címet. *Más asszony, ha így látja a férjét!* – *micsoda egy undok!*, hozzá se mer nyúlni, pfuj!, itt hal meg a szeme előtt – igaz, én csak annyit mondtam: *Hívták a mentőket?* Sajnálatos módon megfosztottam az Eötvös Loránd utcát egy látványos *sírva borult rá*-tól – viszont erre tüstént telefonáltak a mentőkért, s fél óra múlva már a drága Marton Tibor doktor üvöltötte: – Ezt a Vas Pistát én varrom össze, ne féljen, drágám, kifoltozom!” A szeretet olykor, mit

Szép könyv az *Akt*, egy nagy esszéíró könyve. Reménykeltő könyv is: lám, nem kell írónak lenni, hogy az ember írni tudjon. Zamatos portrékat és áramos szituációkat tartalmaz,

tehetünk, pragmatikus, ha *valódi*, és nem kirakatba való.

Banquo kísértete. Hát igen, valahol itt kezdődik a műveltség. De milyen is lehetne, aki körül Zelk, Nagy László, Jékely, Nemes Nagy, Szabó Magda és mások forgolódnak?! Kormos, Juhász! Úgy értem, forgolódhatnak, mert érti minden szavukat. De a műveltség sem mutatványos, nem azért kerül bele a szövegekbe, hogy az író fitogtassa: mindig szerves, funkciója van, akár Mozart, akár József Attila.

Aztán vannak nehezen megemészthető dolgok, például amikor Vas azt üvölti egy barátnőjének, aki menekülni szeretne a forradalom után, és zokogva kérdezi, mit mondana a lányának, ha az készülne erre: „Ha az én lányom volna?! Azt mondanám: döngölj meg itt!” Ezek azért kemény szavak, és Szántó Piroska mintha egyetértőleg idézné őket. De emlékszem egy fiatalemberre, aki egy lázas kiáltvánnyal kezdte a pályafutását, amely arról szólt, hogy minden magyarnak Erdélyben kell maradnia. Szóval a kommunizmus vagy egyszerűen a XIX. századi nemzeti romantika a kisebbségi mítoszokkal keveredve nagyon szülőföldpárti volt. Vasék nem voltak kisebbségben, megértek zsidóüldözést és rákosizmust, de a nemzeti romantika kitarított bennük.

Szép könyv az *Akt*, egy nagy esszéíró könyve. Reménykeltő könyv is: lám, nem kell írónak lenni, hogy az ember írni tudjon. Zamatos portrékat és áramos szituációkat tartalmaz, valóságos galériát. Ami valamikor volt, az megelevenedik, mintha sosem múlt volna el. Mintha a maga meztelen szépségében ragyogna örök időnkig.

Mi nem nyesegetünk szárnyakat

A Partiumi Keresztény Egyetem Művészeti Tanszéke az idén új helyszínként a nagyváradi római katolikus püspöki palotában állította ki végzős hallgatói diplomamunkáit. Az anyagról, a tanszék munkájáról **BALÁZS ZOLTÁN** tanszékvezetővel beszélgetett **KEMENES HENRIETTE** és **SZÚCS LÁSZLÓ**.

Mennyiben hasonlók, illetve mások a különböző években rendezett kiállítások? Ezek valamilyen koncepció mentén alakulnak, vagy inkább az határozza meg az összképet, hogy milyenek az adott végzős évfolyamok?

Igazából ezeket a kiállításokat az határozza meg, hogy milyen az épp aktuális egyetemi „évjárat”. Tehát azokra a dolgokra mutat rá, ami a végzős évfolyamot karakterizálja és foglalkoztatja. A különbség abban áll, hogy mivel „provokáljuk” a hallgatókat, vagy milyen plusz lehetőségeket biztosítunk nekik a diplomák megszerzése után. Eddig a püspöki palo-

KEMENES HENRIETTE (1988, Nagyvárad) költő, műfordító. 2017-20 között a Várad folyóirat szerkesztőségi titkára, 2021-től az Újvárad vezető szerkesztője. Debüt kötete: *Odú* (versek, FISZ 2020).

SZÚCS LÁSZLÓ (1965, Nagyvárad) költő, lapszerkesztő, a Várad, majd az Újvárad folyóirat főszerkesztője, a Magyar Újságírók Romániai Egyesületének elnöke.

ta az egyik legrangosabb helyszíne a diplomamunkák kiállításának. Ennek nagyon örülünk, köszönjük a püspökségnek, hogy lehetővé tették, hogy létrejöh-

Balázs Zoltán tanszékvezető

jön. Igazából az egésznek ez lenne a lényege, hogy a hallgatók méltó helyen tudjanak prezentálni. A FIX Maker Space-ben voltak a mozgóképes animációs védések, míg a Püspöki Palota kiállítóterében a grafikai munkák. Rengeteg helyszín szóba jött a diplomakiállítással kapcsolatban. A tanszék termeiben vagy az egyetem épületében kapott helyet korábban a kiállítás és a védés. Volt már az előző években a váradi várban is, a Moszkva kávézó épületében, tehát igazából rengeteg helyszín volt. A diplomakiállításoknak van egy utóélete is, hiszen a legjobb munkákat szeretnénk minél több helyszínen bemutatni. Ezeket több helyre elvisszük. Best of diploma Made in Partium név alatt futnak ezek a projektek, ezek a munkák a védés után is „tovább élnek”. Jövőre a máramarosszigeti Magyar Napokra is visszük például a diplomamunkák egy részét. A csíkszeredai

Székelyföldi Grafikai Biennáléra is viszünk a diplomamunkák javából.

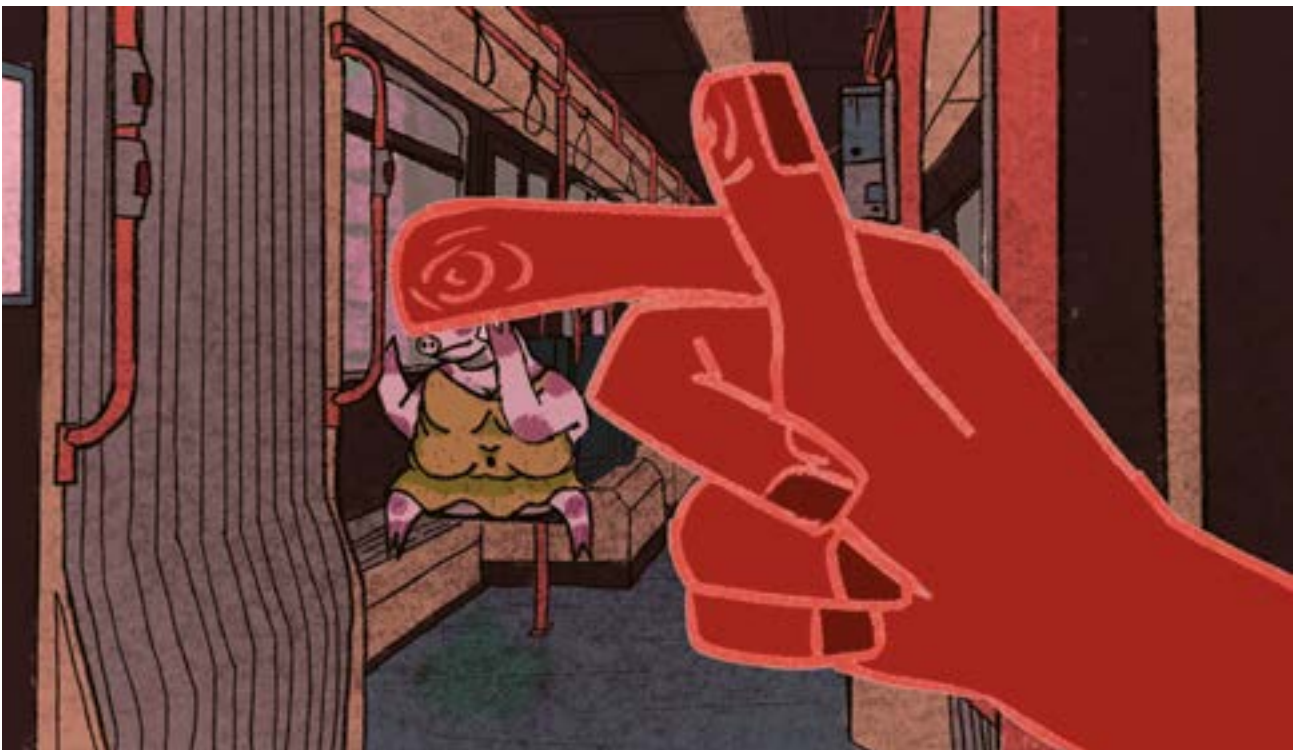
Amikor ezek a munkák készültek, a diákok már tudatában voltak annak, hogy az anyag hol kerül kiállításra? Nyilván egészen más egy klasszikus helyszín, mint egy olyan alternatív helyszín, mint mondjuk a Moszkva kávézó.

Igen, a hallgatók ezt már a tanév elején tudták. Helyszínelünk is több ízben. Valóban lehet azt mondani, hogy számít a kiállítóter. A helyszín mindig számít, a kontextus mindig nagyon fontos tényező. Fel tud értékelni egy helyzetet, jelen esetben a kiál-

19

Oláh-Székely Rebeka (BA), *The zoo*, animáció

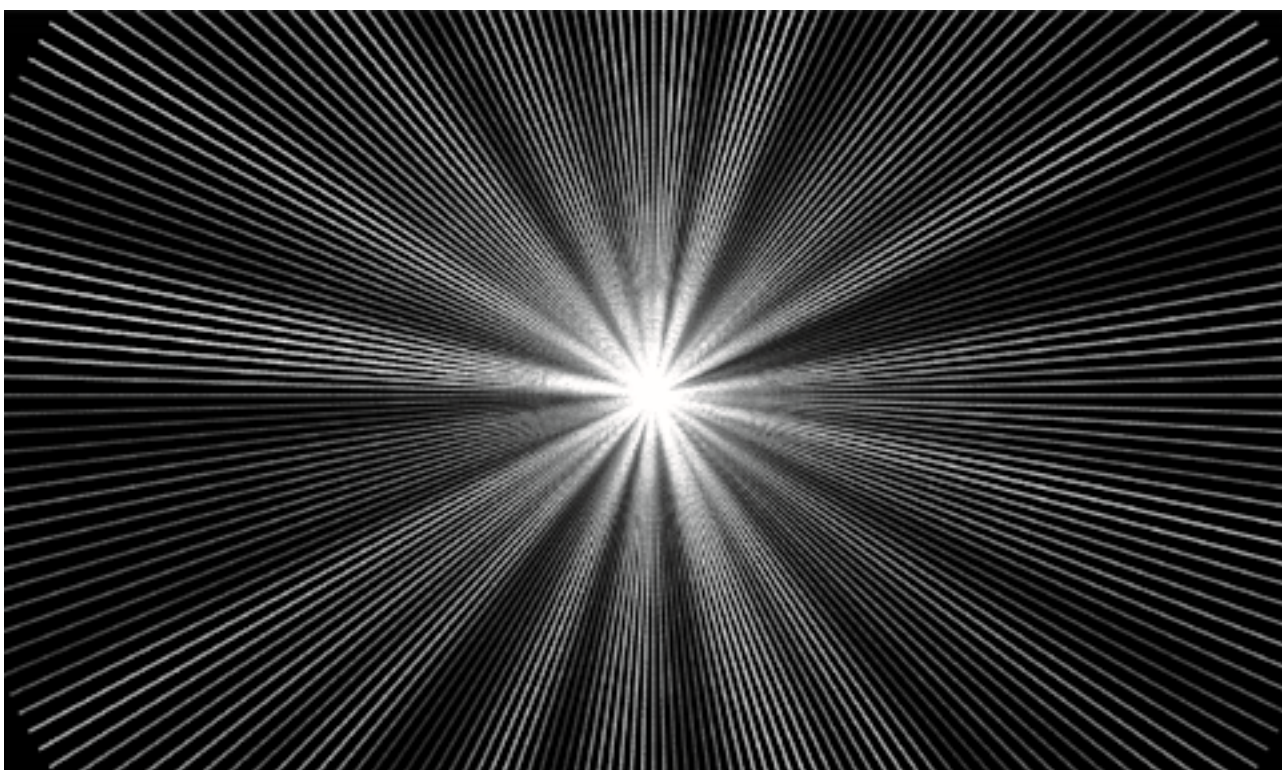

lított alkotásokat. Szerintem rangos történet volt ilyen szempontból, hogy a végzősök a nagybányai mesterek mellett állítottak ki. Ez egy jó időzítés volt. Egyébként örülök, hogy a nagybányaiakra most Nagyváradon jobban odafigyelnek, és hogy most mi is ott lehetünk ebben a „csokorban”. A nagybányai témával szerintem még nem foglalkoztak kellőképpen itt a régióban. És nemcsak a régióban. Nincs rendesen elmesélve és birtokba véve ez a kulturális, szellemi örökség. Ez a régió sokkal jobban a sajátjának érezhetné és sokkal jobban azonosulhatnánk ezzel a kulturális örökséggel. A nagybányaiak kiállítása fontos lépés volt, gratulálok a szervezőknek. Ezért megyünk mi is Máramarosszigetre, a bányai örökség miatt. Tanszékünk fontos stratégiája, hogy

mai magyar nyelv és irodalom szakos diáknak mondjuk a Holnaposok költészete, ami nagyjából ugyanabban az időben volt, mint amikor a nagybányai iskola. Hogyan tudjátok a tanmenetbe ezt beépíteni, megismertetni, megszerettetni, egyáltalán ennek a fontosságára felhívni a figyelmüket?

Hú, hát ez egy nagyon komplex kérdés, hogy ezzel mit is kezdjünk. Szerintem, nemcsak a hallgatók nem tudnak ezzel mit kezdeni, hanem a közönség sem. Tehát nem igazán tudják még ezt hova tenni. De úgy gondolom, hogy az a modell nagyon jó példa lehet a hallgatók számára, hogy voltak valakik, akik egy kis csúriben elkezdtek valamit, és lám mi lett belőle.

20

Kiss Virág (BA) Szussz, interaktív kísérleti film

valamilyen formában közeledjünk a bányai örökséghez. Nem festőiskola vagyunk, de van egy erős képzőművészeti és vizuális művészet szakunk. Mindenképpen valamilyen módon kapcsolódni kell ehhez a hagyományhoz. Úgyhogy nekem nagyon nagy elégtétel most, hogy itt kapott helyet a diplomakiállítás a nagybányaiak kiállítása mellett.

Egy mai tizen-huszoneves fiatalnak, aki a Partiumi Egyetem képzőművészet szakára jár, mit jelenthet egyáltalán a nagybányai iskola, illetve annak a kornak a festészete? Most kicsit párhuzamba állítanám azzal, ha mondjuk az irodalom tanszéken beszélgetnénk itt valakivel, adódna a kérdés, mit jelent egy

Például, ha már a Partiumi Keresztény Egyetemnél tartunk, akkor ott van Jézus, aki egy istállóban született. A nagy dolgok gyakran ilyen jelentéktelennek tűnő helyekről jönnek, ahová senki se néz, nem figyelnek. Az a kérdés, vajon mi az a jelentéktelen dolog ma, ami majd naggyá fog nőni, jelentős tényezővé. Fontos, hogy érezzék, hogy a jelentéktelenségből, a majdnem anonimitásból mi jöhet létre.

Visszatérve kicsit a vizsgamunkák kiállítására. Egy másik tanszéken, mondjuk a szociológián amikor készül egy vizsgadolgozat, ott a tanár irányítása, a tanár közreműködése érzékelhetően, folyamatosan jelen van. A ti esetetekben mennyire „van benne” a tanár?

Bíró Borbála (BA) Nullpont, frame by frame animáció

Mennyire van ott a tanár kezének lenyomata, ha lehet így fogalmazni, illetve mennyiben a diák önálló gondolkodása?

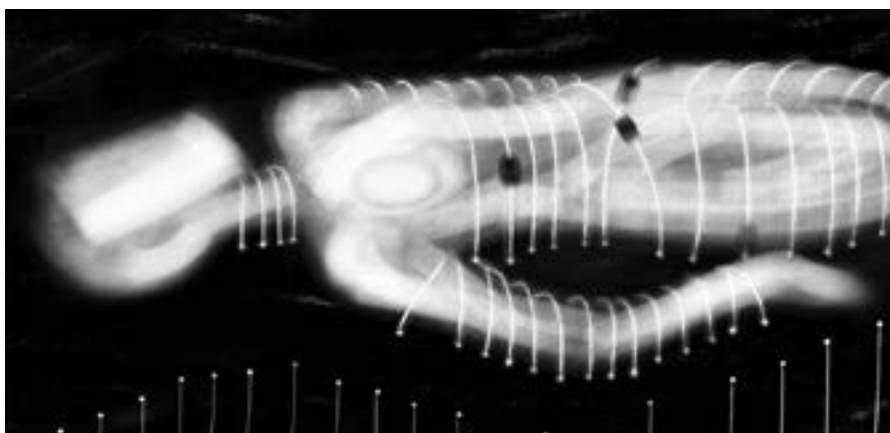
Ez is egy érzékeny téma. Igazából ebben az esetben az arányok fontosak. Minden hallgató esetében más-más az arány. Én egyre inkább azt gondolom, hogy a pedagógia egyfajta sejtállapot, ami folyamatosan a külső és belső dolgokra reagál. Mint egy szimbiózis, egy folyamatos reakció arra, ami történik. Mert sosem ugyanaz van. És ha lehetnek preconcepcióink, azok általában mindig megbuknak. Ami az egyik évben érvényes, az a másikban már nem. A művészeti hallgatók esetében az a fontos, hogy a tanár mindig ki tudja tapogatni, meddig mehet el az adott hallgató művészetével kapcsolatban. Itt alapvetően nem a tanár a fontos, hanem az, hogy a hallgató meg tudja találni az egyéni hangját. Ha lehet, minél több legyen a hallgatóból, és minél kevesebb a tanárból.

Ha bármit is ráerőltetnénk az egyetemistákra vagy kötelezőképpen elvárás lenne valami olyasmi, amit nem érez sajátjának, ami nem az övé, akkor az szerintem nagyon nincs rendben. Erre nem hiszem, hogy lehet egyértelmű válasz. Ez függ a diák személyiségétől is. Van, aki több konzultációt igényel, van aki fél-szavakból is megérti az embert, másoknak pedig nagyon sokszor el kell mondanunk ugyanazt a dolgot. A kommunikáció a legfontosabb.

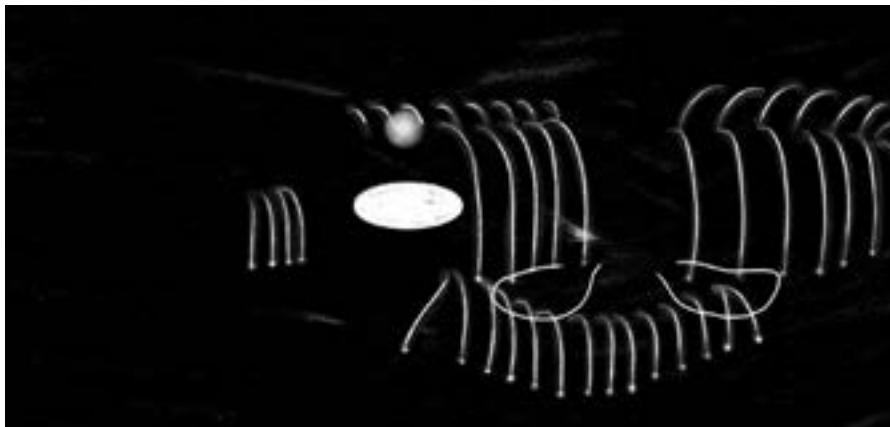
Ez a tanár és diák közötti kommunikáció emlékeztethet egyfajta klasszikus mester-tanítvány kapcsolatra is, vagy azért az egy intimebb dolog?

Jó lenne, ha a projektalapú oktatás működne. Elég régóta azon vagyok, hogy működjön, 20 éve, amióta itt vagyok az egyetemen. Én már a kezdetekben bevontam a hallgatókat a projektjeimbe. Amikor elkezdtem az animációs fesztivált szervezni, akkor mindig ott voltak a hallgatók is. Bármit csináltam, mindig bekapcsoltam őket is. Generációk nőttek fel úgy, hogy a projektjeimbe bekapcsolódtak. Igazából én egy ilyen típusú tanításban is gondolkodom. Hogy csináljuk közösen. Nem mester és tanítvány. Szerintem ez igazából már nem érdekes, mert látjuk, hogy egy-egy hallgató, ha jó energiákkal mozgatják, akkor hova tud szárnyalni. Sokszor túlnövi az iskolát és a mesterét. Szerintem az a jó iskola, ahol nem betörik a hallgatót, hanem szárnyakat adnak neki. Én ebben reménykedek, hogy mi nem szárnyakat nyesegetünk, hanem segítünk a szárnyak bontogatásában.

Említetted Nagybányát. Az előző lapszámunkban látható, olvasható egy anyag arról a szentgyörgyi Mágában látható kiállításról, amely az Atelier 35,

Bíró Borbála (BA) Nullpont, frame by frame animáció

meg a MAMŰ művészeinek munkáiból válogatott. A közelmúltban ezt a fajta művészetét megismerik-e a hallgatók, illetve ez a hetvenes-nyolcvanas évek művészete mennyire izgatja őket?

Biztos, hogy izgatná őket és befolyással lenne rájuk, ha ismernék. Ha ez el lenne mesélve, meg lenne mutatva. De megint fel kell hívjam a figyelmet egy helyi hiányosságra. Arra, hogy igazából itt Váradon a 35-ösöknek nincs semmilyen helyi kiállítótere, ahol megmutathatnák magukat. Váradon megérne annyit ez a Műhely, hogy legyen egy állandó kiállítás, egy best of 35. Annyi csodálatos épületünk van, annyi méltó helyszín lenne, ahol nemcsak a szecessziónak állíthatnánk oltárt, nemcsak a történelmi és egyháztörténelmi dolgok kerülnének előtérbe, hanem ez a műhely is. Természetesen nagyon jó, hogy ezek az emlékhelyek megvannak, de akkor legyen a 35-ös Műhelynek is, és akár a nagybányaiaknak is egy állandó helyszínük. Dolgozni kellene a kultúrpolitika terén. A tanszék tett lépéseket ebbe az irányba, annak idején Ujvárossy meg Horváth Gizella. A Modemmel közösen szervezték, volt itt Váradon és Debrecenben is kiállítása a 35-ös műhelynek. Tehát az egyetem részéről volt erre irá-

nyuló igyekezet. A város részéről viszont nem igazán. Nem akarok mindig ebbe a kritikus pozícióba kerülni, de muszáj elmondani, addig kell mantrázni ezeket, amíg végül lesz valami. Vagy akár elvinni a Magyar Házba, amit terveznek. Akár oda, miért ne lehetne? Az egy hatalmas épület, ott miért ne lehetne majd kialakítani egy olyan részt, ahol lesz egy állandó kiállítás a 35-ös Műhelyről.

Antal Anita Vivien (BA) Tüposz, tipográfiai és fotográfia kísérlet

Horváth -Kovács Panna (BA) A tipográfia alternatív alkalmazása a kerámiaművészetben, tipográfiai kísérlet kerámiában

Kicsit még térjünk vissza magára a kiállításra. Kimutathatóak-e trendek, egyáltalán mennyire lehet trendkövetőnek nevezni egy ilyen kiállítást? Hogyan látod a korábbi évekkel összehasonlítva, hogy a mostaninak mi a különlegessége, mi az, amire érdemes felhívni a látogató figyelmét?

Most egy kicsit hazabeszélek, mert az animációs szakirányt képviselem, és elég erős animációs termés lett az idén. Nem szeretnék neveket kiemelni, hiszen minden hallgató munkája megállja a helyét. Erős mezőny volt idén, így elég sok nevet fel kellene sorolni. Mindig van egyfajta trendkövetés. Mindig vannak, akik nagyon figyelik, hogy mi történik a világban. De én sokkal fontosabbnak tartom azt, hogy a tanszék, meg a hallgatók hogyan kapcsolódnak a helyi aktualitásokhoz, a közösséghez, akár a helyi problémákhoz. Van például egy munka, ami a Sepsi OSK-nak készült, egy rebrand projekt. Ez Sándor Ákos munkája, a kollégák már jártak Sepsiszentgyörgyön arról tárgyalni, hogy elfogadják-e.

Antal Anita Vivien (BA) Tüposz, tipográfiai és fotográfia kísérlet

Meglátjuk, lesz-e belőle megrendelés, vagy sem. Jó, hogy vannak ilyen típusú projektek. Sok ilyet csinálunk. Mi nem szeretnénk ráerőltetni senkire, hogy ki mit csináljon diplomamunkának. Ritka alkalmak ezek a diákok életében, hogy ő találhatja meg a saját témáját, ilyen a diplomamunka meg a disszertáció, és ezt nem szeretnénk elvenni tőlük. Vannak egyetemek, ahol megadják, hogy miből lehet választani. De én ezt nem tartom jó dolognak. Viszont tehetünk ajánlatokat, például ilyen típusú projektekre. Volt már rá példa az utóbbi éveken, hogy a székelyhídi borászoknak csináltak a diákok diplomamunkára arculatot. Tehát szeretnénk valahogy összekapcsolni a tanszékét a helyi, meg a tágabb partiumi, erdélyi vagy akár magyarországi megrendelőkkel is. Ebbe az irányba elég sok elmozdulás volt. Talán ezt trend-

Miclo Alexandra (BA) Szasza Design, saját brand, arculat és termékek

nek is lehet nevezni. Nem szeretnénk ráerőltetni a hallgatókra semmit, hagyni szeretnénk azt, hogy ha valaki kísérletezni akar, az államvizsgán kísérletezzen. Persze vannak és lesznek még javaslataink. Mert volt már arra példa, hogy szerves együttműködés lett belőle, folyamatos együttműködés a hallgató és a megrendelő között, és a hallgatónak akár éveket biztosítva lesz a munkája.

Antal Anita Vivien (BA) Tüposz, tipográfiai és fotográfia kísérlet

Ilyen értelemben az alapképzés végzősei és a mesteriek között mennyire van különbség?

Nagyjából ugyanolyan típusú projektek vannak terítéken, annyi különbséggel, hogy a mesterieknek több idejük, két évük van arra, hogy elkészítsék a vizsgamunkát, míg az alapképzésen csak a harmadév van erre szánva. Sajnos a bolognai rendszert átvettük anélkül, hogy bárki mondta volna, hogy nem oké. Pedig nem oké. A munkaerőpiacnak kedvez, hogy a hallgató gyorsan befejezi a három évet, és mehet dolgozni. A piac és a pénz diktálta ezt a struktúrát. Szerintem simán kellene 4-5 év ahhoz, hogy valaki igazán ki tudjon bontakozni. Úgyhogy most mindenki ezt a rendszert nyögi, a legnagyobb egyetemektől a legkisebbekig, de senki nem szól ellene, hogy vissza kellene csi-

nálni. Én már rég gondolkodom azon, hogy jó lenne ez ügyben egy konferenciát szervezni, meghívni minél több egyetemet, és átbeszélni, hogy nekük mi a véleményük erről. Mert mindenki panaszkodik, hogy a három év semmire nem elég. Ehhez képest a hallgatók nagyon szépen teljesítenek ebben az összesűrített három évben is, és nagyon jó munkák születnek, de nekük szerintem ez rossz. Mondják is, mikor már épp, hogy megérik, hogy mit szeretnének csinálni, akkor kell abbahagyni. Tehát jó lenne még egy-két év ahhoz, hogy tényleg meg tudjanak erősödni. Sokukat pedig a szülők nem tudnak tovább támogatni, ha befejezték az egyetemet, akkor elvárják, hogy menjenek dolgozni. A hallgató úgy gondolja, hogy az alapszak és a mesteri az három plusz két év. De nem úgy van, hogy megszakítás nélkül megy minden tovább, a

24

*Solymosi Ákos
(MA), Sepsis OSK
Rebranding*

három év után jön a negyedik és az ötödik, hanem ez egy újrakezdés. Ilyen értelemben nem öt évről beszélünk, nincs kontinuitás. Van, aki marad, de nagyon sokan más egyetemekre mennek, vagy nem is folytatják a tanulmányaikat. Vagy teljesen más témában. Ez adott esetben lehet jó is, de összességében én a művészeti képzésben nagyon kevésnek tartom ezt a három évet.

Nálatok van olyan, hogy valaki ide jön mesterizni, miközben máshol végezte az alapképzést?

Volt rá példa, de mi nem koncentráltunk arra, hogy máshonnan vonzzuk be a hallgatókat. Mi a

Gáspár Péter (BA), Piggy Bank, banki applikáció

dok nemet. Például a múlt hónapban megkeresett Muhi András, Magyarország egyik neves producere, hogy újraindítaná a Magyar Filmszemlét, és hogy nem lennének-e vidéki helyszíne ennek. Én meg mondtam, hogy persze, miért ne. Még nem tudom, mi lesz a dologból, de remélem, összejön. Amikor ment a TIFF-re, megittunk egy kávé, és mondtam, rendben van, csináljuk. Vagy itt van az előtérben a színházi díszletmakett kiállítás. Kósa András kérészt meg a bukaresti Liszt Intézetétől. Írt, hogy nálunk is szeretné kiállítani a maketteket, belemen-tem. És ezt nem azért teszem, mert unatkozom, közben vannak dolgaim, projektjeim, de nagyon fontosnak tartom a kapcsolattartást. Ez igazolt valamilyen formában engem, mert ezekből sokszor sok jó dolog

sajátjainkkal szeretnénk tovább dolgozni. Ez az alapszempont, és nagyjából össze is jött eddig. Volt, amikor többen voltunk, volt, amikor kevesebben, de gyakorlatilag mi a saját hallgatóinkkal dolgozunk. Mester szakon 12 ingyenes helyünk van, ez általában így megy tovább, de elvileg jöhetnének többen is. Más egyetemek viszont pont azért, mert nem maradnak mester szakra a saját egyetemük hallgatói, máshonnan próbálják feltölteni a helyeket.

Húsz év tapasztalatával hogyan látod, a romániai magyar művészeti képzésen belül most hol a helye ennek a tanszéknek?

Van, aki úgy gondolkodik, hogy pozicionál, meg szemben áll. Én inkább kapcsolódások szintjén gondolkodom. Valahogy mindig úgy képezem el magamat is, meg hogyha az én koncepcióm szerint kell ezt a tanszékét elképzelni, akkor hogyan kapcsolódjunk akár más egyetemekhez vagy intézményekhez.

Szerintem sokkal több izgalmas energia jön létre a fúzióból vagy a kapcsolódásokból, mintsem a szeparálódásból. Van, aki szeparálódik, és van, aki csatlakozni, fúzionálni akar. Én az a típus vagyok inkább, aki szeret kapcsolódni vagy bekapcsolni újabb meg újabb lehetőségeket. Ezért van az, hogy ha valaki megkeres valamilyen projekttel, akkor nagyon ritkán mon-

Gáspár Péter és A Five Pixel Studio alkotásai (Doczi Antónia és Bone Arnold animációs stúdiója), BA

született végül, rengeteg gyümölcse van az ilyen kapcsolódásoknak. Néha terhesnek tűnik, vagy akár kicsit idegesítő is lehet, hogy akkor most megint van valami, de igazából én ilyennek látom magunkat. Hogy kapcsolódjunk, mert ettől leszünk sikeresek. Ezt meg kellene tanulnunk. Mindegy, hogy erdélyi magyarságról, vagy partiumiról beszélünk, nevezzük bárhogy, lehet határon túli is, de lehetőleg jó dolgok mentén kapcsolódjunk, és többször kapcsolódjunk, működjunk együtt, mintsem utáljuk egymást. Ne azt nézzük, hogy mi választ el minket. Én így vagyok Nagyváradon belül is, mert mi egyszerre vagyunk ott a Varadinumon is és a Szent László Napokon is. És ez nem opportunizmus, hanem egy tudatos szerep-

Székely Anita (BA),
Csodaát, társasjáték

A tárlatról készült képek
Szabó Tamás reprodukciói

Miclo Alexandra (BA) Szasza Design, saját brand, arculat és termékek

vállalás. Igazából az lenne jó, ha a váradi magyarságnak is egy kicsit több köze lenne egymáshoz, ne azt nézzük, hogy mi választ el minket, hanem mi az, ami összekapcsol, és így tudnánk igazán erősek lenni. Azt mondta valaki, hogy én összefogás párti vagyok, erre mondtam, hogy ahhoz egyszerűen nem kellene széthúzni.

Milyen munkák láthatóak a püspöki palotában, az előbb említett rebranding mellett, amelyekről még nem beszéltünk?

Vannak animációk, videóklippek, arculat tervek, metszetek társasjátékok, ezeknek most eléggé nagy reneszánszát éljük.

Ezeket ők találják ki?

Igen. Van például egy érdekes társasjáték, ami pont az egyházzal és kereszténységgel kapcsolatos, és épp most került kiállításra a püspöki palotában. Ez egy izgalmas dolog. Vannak arculatok, de nem ez dominál. Vannak, akik egyéni grafikai kísérletekbe kezdtek, itt a linóra és a tipográfiára gondolok például. Van például egy a szecesszió motívumaihoz köthető csoki brand. Nagyon érdekes. Szerintem érdemes lenne egy vállalkozónak ezt felkapnia. A lány, aki a csoki brandet kitalálta, már készített is csokoládét, de ő nem csokikészítő, ilyen módon ez is egy érdekes és összetett projekt. Animációkból is elég sok van, videóklippek is vannak, ami új dolog. Tetten érhető, hogy a diákok néha megismételnek egy kedvenc témát. Minden tanárnak van olyan témája, amit a hallgatók szeretnek, és akkor azt egy kicsit felerősítik a diplomára. Ez jellemző dolog. Van, hogy a tanár, miután feldob egy labdát, azt viszont látja kicsit komplexebb módon egy diplomamunkában.

Mi történik ezekkel a munkákkal, miután véget ér a kiállítás? Ti őrzitek meg, vagy a hallgatóhoz kerül?

Mindent archiválunk. A váradi, a szigeti és a csíkszeredai kiállítások után archiválódnak a kiállított művek. Meg katalógus készül belőlük. Most készül az idei, 2017 óta minden évben van diplomakatalógusunk. A videóklippeket és animációkat küldjük fesztiválokra, meg bemutatjuk, ha lehet, minél több helyszínen. Fesztiváligazgatókkal is beszéltem, akik a partiumi filmeket terjesztenék. A bukaresti Animest fesztivál igazgatójával is beszéltem, Mihai Mitrică-vel, hogy ő is fesztiváloztassa a partiumos animációkat.

Szabó Fruzsina (MA) NuvoTreat, termékdesign

Doina Gecse-Borgovan

Vilma néni

Január végi hideg van, hull a hó. Kis, sötét cukrászdához érek, szinte naponta elmegyek mellette, de már évek óta nem voltam bent. Régen rengeteg süteményt ettem. Most is szívesen megkóstolnék egy eklert vagy egy szelet diplomata tortát. Elhessegetem a lassuló metabolizmussal és felkészülő kilókkal kapcsolatos félelmeket, és belépek.

Bent minden olyan, mint huszonkilenc évvel ezelőtt. Rendőrkékre festett falak, préselt lemez bútorok a 90-es évek stílusában, kovácsoltvas székek és három asztalka, rajtuk olcsó kerámiavázában művirág. Az ablakban muskátli. A bejárattól balra, a falon narancssárga kártyás telefon. A sütemények is ugyanolyanok: valódi tejszínnel készültek hátul, a kis cukrászüzemben, az áruk is mintha megragadt volna 1992-ben, öt lej darabja.

A cukrászdában sötétebb van, mint odakint. A Grigorescu negyed végében álló régi Studio bevásárlóközpont épületét szinte elnyelte egy nagy hotel, ami úgy áll odadobva, mint egy nagy, sületlen kenyér. Sötétbe borítja a cukrászda ablakait, lecsíp a járdából.

Én vagyok az egyetlen vásárló. Rendelek egy eklert meg egy krémet, és megeszem mindkettőt. Különös, hogy bizonyos dolgok, akármennyi idő is teljen el, változatlanok maradnak, mások pedig úgy eltűnnek, mintha sosem lettek volna.

Első egyetemi évem alatt a téli szesszió minden jól sikerült vizsgáját itt ünnepeltem. Nem pont itt a cukrászdában, hanem pár házzal arrébb, a Donát úton, házigazdámnál, Vilma néninél.

Hosszas húzódozás után, a fia ismételt kéréseire fogadott be. Nemrég özvegyült meg, nem állt még készen arra, hogy egy ismeretlennel ossza meg a lakását. Mégis első találkozásunkkor kölcsönösen megkedveltük egymást. Maradtam.

Háromszobás lakása volt egy régi tömbházban a Donát úton. Asztalos volt a férje, ő készített mindent a házban: egyszerű, elegáns tömörfa bútorokat. A nappali tele volt festményekkel. Egészfalas könyvespolc tele román és magyar nyelvű könyvekkel.

Abban egyeztünk, hogy három hónapig maradjon nála, decembertől februárig, hogy nyugodtan tudjak tanulni a vizsgákra. Aztán májusig maradtam. Maradtam volna tovább is, de Vilma néni megbetegedett, és elköltözött a fiához, Brăilára.

A kollégiumi élet minden erőmet felőrölte: hideg, penészes falak, szobatársnők, akikkel alig volt közös témánk, de akik mindegyre zajos látogatókat fogadtak. Öten laktunk lányok egy négyszemélyes kollégiumi szobában a Haşdeu-ban. Szenvedtem a kialvatlanságtól, az éhségtől és a hidegtől. Amikor Vilma néni befogadott, úgy éreztem magam, mint egy macska, amelyik hetek óta kóborol, és most végre talált egy meleg zugot, ahol nyugodtan összegömbölyödhet és sajnálhatja magát.

Amikor megismertem, Vilma néni csinos, jó humorú, energikus hetvenes hölgy volt. Kalapkészítő volt, ezzel foglalkozott egész életében. Elegáns kalapokat készített, sorra látogatták a megrendelők. Idős hölgyek vizsgálták sziluettjüket a lakás keskeny folyosójának falán lévő kovácsoltvas keretű tükörben. Nyugdíjas orvosnők és ügyvédnők, de még egy énekesnő is a Magyar Operából, akinek a nevére már nem emlékszem: ők voltak a hetente visszatérő vendégei. Jöttek, beszélgettek, nevettek, néha sírtak. Meséltek külföldre költözött gyerekeikről, volt szerelmeikről, fényképeket nézegettek, levelekből olvastak fel, recepteket cserélgettek.

Vilma néni házában pontos szabályok szerint zajlott az élet. Minden reggel 9-kor becsengetett Mancsi, Vilma néni életre szóló barátnője, aki a kalapkészítésben segített neki. Megkávéztak, majd a konyha kalaposműhelyé változott. A dobozokból és a zacskókból textildarabok, pántok, szalagok, díszek, tollak, gyöngyök, formák kerültek elő. Vidámak vol-

DOINA GECSE-BORGOVAN (1974, Brăila) prózaíró, rádiós szerkesztő. Angol-olasz szakon folytatta egyetemi tanulmányait. Első kötete, Rătăcirii deliberate (Szándékos tévelygések) címmel 2023-ban jelent meg az Editura Litera gondozásában.

tak, sokat és hangosan beszéltek. Mancsi igazából román volt, de mint minden háború előtt született kolozsvári, magyarul is tökéletesen beszélt, én megtátott szájjal hallgattam őket. Román-magyar keveréknyelven beszélgettek, amit aztán sok helyen hallottam Kolozsváron, és amit azóta is szeretek. Ha beléptem a konyhába, automatikusan románra váltottak, nehogy úgy érezzem, kihagynak a beszélgetésből.

Vilma nénitől tanultam az első magyar szavakat: *leves, kalap, kajszibarack, csokolom*. És ugyancsak tőle tanultam főzni: levest grízgaluskával, csirkepaprikást, káposztás laskát. Volt hozzám türelme, megosztott velem minden trükköt, amit ismert. A galuska azóta is mindig puhára, finomra sikerül, mert pont úgy készítem, ahogy tőle tanultam.

Szerdánként rómi est volt. Mancsi mellé négy másik barátnő érkezett látogatóba. Valamelyikük minden héten hozott valami finomságot, általában süteményt. Istenem, micsoda sütemények voltak! Lapokból összerakva, krémmel, dióval, csokoládéval, mákkal. Én nem römiztem velük, csak néztem őket és közben faltam a sok sütit. A sok bentlakásbeli éhezés után úgy éreztem, sosem lakom jól. A hölgyek kedvesen figyeltek, biztattak, hogy egyek még egy kicsit, én pedig egekbe dicsértem a főzőtudásukat. Afféle házi kedvencként viszonyultak hozzám: kényeztettek, simogattak, biztattak. Jól éreztem magam bőbeszédű, kétnyelvű világukban.

Csütörtök estéknél Vilma nénivel a kanapén ülve néztük a Dallast. Szombatonként ugyancsak együtt néztünk művészfilmet a tévében, és megbeszéltük a látottakat.

A konyhában vacsoráztunk, hársfateát ittunk és rádiót hallgattunk. Kigyógyultam az álmatlanságból, úgy aludtam egész éjszaka, mint a tej.

Vilma néni minden nap délután 2 és 4 között sziesztázott. Én pedig abbahagytam a tanulást, és ezalatt a magam örömeire olvastam. Pontosan emlékszem, hogy ott, ebben a nyugodt, kellemes lakásban,

Vilma nénitől tanultam az első magyar szavakat: *leves, kalap, kajszibarack, csokolom*.

És ugyancsak tőle tanultam főzni: levest grízgaluskával, csirkepaprikást, káposztás laskát. Volt hozzám türelme, megosztott velem minden trükköt, amit ismert. A galuska azóta is mindig puhára, finomra sikerül, mert pont úgy készítem, ahogy tőle tanultam.

a Grigorescu negyedben olvastam a *Karamazov testvéreket*, a *Bűn és bűnhődés*t, *Az ifjú Werther szenvedéseit* és *A félkegyelműt*.

Pontban négy órakor Vilma néni kiment a konyhába és kávézni hívott, aztán ment mindenki a dolgára, ő a kalapokhoz, én vissza tanulni.

Nem volt könnyű az élet a bölcsészkaron. Tizennégy vizsgám volt az első téli szesszióban. Mindegyik sikerült, Vilma nénivel meg Mancival ünnepeltük meg a sikereimet. Ilyenkor én vendégeltem meg őket a kis sötét cukrászdában vásárolt süteményekkel. Vilma néni a krémest szerette, Mancsi a diplomata tortát, magamnak eklert vettem.

Megint tél van, hull a hó, eklert eszem és örülök, hogy az íze nem változott. Mintha visszatértem volna Vilma néni vendégszerető lakásába. Emlékszem a vidám nevetésére, és arra a kétnyelvű Kolozsvárra, amely kezdetben hűvös gyanakvással méregetett, de miután befogadott, meleg szeretettel vett körül. És amelyet ma már nemigen lehet megtalálni sehol.

VALLASEK JÚLIA fordítása

Bakó Endre

Zilahy Lajos a „Nyugat”-ban

1.

Beke Albert irodalomtörténész olykor nagyvonalúan kezeli a filológiai tényeket és nyilvánít véleményt irodalmi kérdésekben. Azok közé tartozik, akik tépázni próbálják a *Nyugat* folyóirat nem fakuló nimbuszát, alighanem világnézeti alapállásból, semmint esztétikai meggyőződésből. Az az állítása ugyan, hogy voltak jeles írók, akik elkerülték a Nyugatot, megállja a helyét, de Beke közéjük sorolja Harsányi Zsoltot, Herczeg Ferencet, Márai Sándort, Molinár Gizellát, Surányi Miklóst és Zilahy Lajost is.¹ Ez akkor is tévedés, ha csupán egy-két közlemény jelent meg tőlük. Kivéve Zilahy Lajost, aki ugyan nem mondható a *Nyugat* törzstagjának, ám a folyóirat tizenöt írást közölt tőle: két verset, kritikákat és egy színművet! Az első verset 1915-ben, az utolsót 1943-ban, ha a *Magyar Csillagot* a *Nyugat* szerves folytatásának tekintjük. Műveivel, főleg színdarabjaival, pedig csaknem ötven recenzió foglalkozott. Ebből több mint húszat Schöpflin Aladár, a folyóirat „ügyeletes” színikritikusa írt.

A két vers közül az első (Életem) 1915-ben jelent meg, amikor Zilahynak még nem volt kötete.² Simán gördülő, hármas belső szerkezetű vers, amelynek azonban nem meggyőző az élményi háttere, így egy kissé szenvelgőnek tűnik fel, a költő engedte, hogy a századfordulón divatos spleen benyomuljon a költeménybe:

(...)
Csak ülök, ülök, várok és
Szívem kelyhében, mint a borszesz
Kék lánggal ég a szenvedés.

Ez a vers szerves folytatása a diákkorában írt halálvággyal telített *Finale* c. versének, amely első nyomtatásban megjelent írása. Zilahy mindkettőt felvette kötetébe. A második vers (A gondolat köszöntése) jóval később, 1923-ban keletkezett, s

¹ Beke Albert: Miért nem népszerű Nagy Lajos? In: Emlékezés a tegnapelőttre; Mikes International, Hága, 2009. 223

² Életem, *Nyugat*, 1915. II. 1205. (A továbbiakban Ny.)

BAKÓ ENDRE irodalomtörténész, újságíró (Derecske, 1938). A Kossuth Lajos Tudományegyetemen diplomázott, volt tanár, később a Hajdú-Bihari Napló főszerkesztője, az Alföld folyóirat rovatvezetője. Legutóbbi kötete: *Váradi műhely* (tanulmányok, Holnap könyvek 2021). Debrecenben él.

több szempontból is figyelemre méltó, különösen annak ismeretében, hogy Zilahy Osvát Ernőnek ajánlotta, s az Osvát-számban jelent meg. Ez a folyóirat és az író élő kapcsolatára utal. Kérték tőle vagy maga ajánlkozott? Mindenesetre tudnia kellett a készülődésről! Maradandó értéke, hogy a *Halálos tavasz*, a *Szépapám szerelme* és a színházi komédiák által immár országos ismeretségre szert tett, népszerű írónak az alkotói dilemmáját foglalja versbe rossz lelkiismerettel. E költemény belső vívódása az életmű ismeretében még aktuálisabb, hiszen az író több értékes munkája mellett sokszor a színházi piacra dolgozott.

A gondolat köszöntése

Osvát Ernőnek ajánlom

Hová a száraz, bús kenyérért bújtam
Redakciókban, lármás, szűk odúkban
Lomos, garázda asztalok felett, Miken a perc
lidérce reszketett,
Ó hányszor cseppent szívemből a vér
A le nem írott tiszta szavakért,
Amik kínlódva tüzesedtek bennem
És amiket csak kezemre leheltem,
Kezemre, amely fogta azt a tollat,
Amiért a költők mindig meglakolnak!
Míg déli árján dörgött lent az utca
Ó hányszor írtam így szívemre bukva, -
mert rohanunk mi végzetes rohammal,
A szél szívünkbe és arcunkba vagdal, -
Süvöltő, tarka zászlókat emelve
Rohanunk árkon át és rohanunk hegyre

A Színházi Élet című
lap felvétele az íróról
1934-ből

S míg napok, évek is velünk rohannak
Mi néha oldalt nézve s integetve
Köszönünk egy-egy tiszta gondolatnak!³

Zilahy ezután mindössze egy pár verset írt: Herczeg Ferencet köszöntötte munkásságának negyvenedik évfordulóján, megverselte lebombázott világa kertjét, a békét köszöntötte 1945-ben, Illyés Gyulát üdvözölte 60. születésnapja alkalmával stb. Tehetségének belső iránytűje eleve a próza- és a színműirodalom felé mutatott. A *Nyugat* közölte A házasságszédelgő c. egyfelvonásos komédiáját is, ami némileg meglepetés, hiszen a darab egy-két újabb keletű szituáció és poén ellenére voltaképpen népszínmű-utánzat, erőtlen befejezéssel.⁴ Más kérdés, hogy a színházak nagy sikerrel játszották, a Nemzetiben a főbb szerepeket Bajor Gizi, Márkus Emília, Rákosi Szidi stb. alakította.

2.

A teátrum világa iránti ébredt korai elkötelezettségét színházi cikkei bizonyítják, amelyekből néhány a *Nyugat*ba is jutott. Színműíró lévén, kritikára természetesen nem vállalkozott, ez etikailag visszatetsző lett volna. Pedig bevett gyakorlat volt a *Nyugat*ban, hogy azonos műfajban dolgozó írók egymást műveit recenzálták, rendszerint szubjektív hangnemben méltatták. Zilahynak ebben a tárgykörben első cikke Újj Kálmán elparentálása volt. „A színészdinasztiából származó Újj Kálmán tizennyolc

évig játszott vidéki városokban, Kassán, Sopronban, Aradon, Temesváron. (...) Két esztendővel ezelőtt végre felkerült Pestre. És ettől kezdve útja felfelé vitt, legutoljára már Molnár Ferenc egyik darabjának főszerepét játszotta a Magyar Színházban. Egyike volt a legszebben beszélő színészeinknek. (...) Legszebb sikerének napjaiban, művészi sorsa zenitjén egy vasárnap délután egyetlen sóhajtással lehányatott a magyar színpadról. Élt harmincnyolc évet.”⁵

Dramaturgiai jellemrajznak számít a *Jászai Mari és Márkus Emília* c. írás. 1922-ben. „E két pálya és mindaz, ami e két pálya körül van, a magyar színjátszás fénykorát jelenti.” Lehetnek majd tökéletes kinematográfiai eszközök, – vélekedik az író – amelyek segítségével akár 1997-ben is láthatók lesznek Jászai Mari alakításai, de a gépi másolat nem képes megmutatni az eleven embert. A nagy színész művészetének karakteréből fakadó lényegét így határozza meg: „Jászai Mari a megdöbbenő, komor fenség arca, a koturnusokban járó heroina, az emberi eszmény földöntúlisága, akinek színészi erejét, hangja zengését – ha ez egyáltalán lehetséges lenne – Vörösmarty hősi hexameterjeihez szeretném hasonlítani. Ő a magyar színpad legklasszikusabb asszonya, aki formáiban változó, de művészi lényében ugyanaz Szophoklészától kezdve Shakespeareen, Katonán és Vörösmartyn keresztül egészen a legmodernebb Szomory Dezsőig. Ő a pátosz. Nem a kulisszahasogatás pátosza, hanem a lélekkel és vérrel telített pátosz, a földi élet megszépült hangja,

³ A gondolat köszöntése, Ny. 1923. I. 830.

⁴ A házasságszédelgő, Ny. 1926. I. 786-798.

⁵ Újj Kálmán. Ny. 1921. II. 1850.

e hangnak magas és tiszta regiszterekbe való emelkedése, amely bármily messziről jön, mégis az asszonyi szív eleven rostjain szűrődik át. E pátosz maga az élet, mert hiszen «a legközönségesebb élet néha olyan patetikus, hogy megáll tőle a szívverésünk.»

Vele ellentétben Márkus Emíliát így látta: „Jászai mellett egészen külön jelenség a magyar színpadon Márkus Emília. Ha lárvákat kellene szétosztani köztük és Jászaié a tragikus királynők fenséges, komor és megdöbbentő lárvája lenne, Márkus Emília az új kor asszonyának, a modern nagyvilági asszonnak ideges lárváját kapná. Vonagló lárva! Az az arc, melyet a francia naturalista drámaírók, Augier, Dumas fiás és Sardou rajzoltak, az a gonosz, gyönyörű asszonyi arc, amelyen szenvedések és szenvedélyek paroxizmusában kígyózik a szemöldök, görbül boszorkány vonalakba az ajak, bővöl a tekintet, az az arc, amelynek viselőjéért meg kell halni, vagy sikoltva mutatni rá: «Tue la!» (...) Márkus Emíliánál a színpadon szerelmet vallani, hízelegni és haldokolni senki sem tud jobban.”⁶ Illőnek érezte Hegyesi Mariról is a megemlékezést. „A legszebb asszony volt” – írja többek között. „Arcára emlékezve a Duse arca jut eszembe és mindez nem csupa fantázia, hiszen testvére volt Dúsénak, olasz volt és Páduában született hatvanhárom esztendővel ezelőtt. (...) A Hegyesi Mari színészi lényé tele volt árnyékos szépséggel, sötét, bársonyos melegséggel és mindig és mindenütt az egyszerűség monumentalitásával.”⁷

Foglalkoztatta a színházművészet története, elmélete is, ezért vállalkozott Pataki József *A magyar színészet története* c. könyvének ismertetésére. Megtudjuk, hogy Pataki három részre osztotta feladatát. Az első részben az országos magyar színészet történetével foglalkozik, melyet 1837-ig, a Nemzeti Színház megnyitásáig tárgyal. Ez a kor az úttörőké. (...) A második rész a Nemzeti Színház történelmét tárgyalja. A harmadik rész a magyar vidéki színészet történetét ismerteti. Véleményét így összegzi: „Munkája mint kézikönyv is hézagpótló, mégis – anélkül, hogy lélekkel, szeretettel, sok munkával és odaadással írott munkájának értékét csökkenteni akarnám – az az érzésem, hogy a magyar kultúrhistoriának ez a része még mindig megoldatlan írói feladat. Ez különben nem csupán a magyar drámajátszás, hanem a magyar drámaírás történetére is vonatkozik.”⁸

⁶ Jászai Mari és Márkus Emília. Ny. 1922. 208-209.

⁷ Hegyesi Mari, Ny. 1925. II. 603-604.

⁸ Pataki József: *A magyar színészet története*, Ny. 1922. 1178.

A folyóirat 1928-ban a magyar drámaírás válságának okait feszegette. Véleményt nyilvánított a kérdésben többek között Rákosi Jenő, Babits Mihály, Barta Lajos, Füst Milán, Hevessy Iván, Márkus László stb. Zilahy is kifejtette álláspontját. Tagadja, hogy a drámai műfajt formai oldalról meg lehet újítani, hiába kísérlteznek egyesek vele, például a világhírű Piscator is. „Az élet iránya az utolsó két évtizedben hatalmas fordulatot vett. Az élet új irányát kell tehát figyelemmel kísérenem, hogy megtaláljam az új dráma irányát. A kettő elválaszthatatlan. És mi az élet új iránya? Nyilvánvaló, hogy az individualizmus helyébe a kollektívizmus lépett. (...) Annyi bizonyos, hogy ma már mindenütt az egész emberiséget átfogó gondolatok ideje következett el és hogy egyebet ne mondjak, a legszűkebb szülőföldemből felsajdult magyar faji problémámat sem tudom megoldani az emberiség nagy és általános kérdéseinek figyelembevétele nélkül. (...) Ami természetesen nem azt jelenti, hogy ezután csak politikai, vagy társadalomtudományi tételek szerepelnek majd a drámában és száműzve lesz belőle a szerelem.” Új irányba indulónak tartja Shaw *Johanna*-ját és Jules Romains *Diktátor*-át. Véleményét interjúban is megismétlte.⁹

Kádár Endre kihullott az emlékezetből, jóllehet *Balalajka* c. regénye 1918-ban eseménynek számított. A Balalajka férjhióse orosz forradalmár, asszonyhióse pedig vérbeli francia nő. Zilahy éppen ezért nem tartja véletlennek az orosz és a francia klasszikusok hatását, amiről elsősorban a kissé erőltetett lélekábrázolás árulkodik. A regény nehezen indul, de aztán író és olvasó egyaránt felmelegít az elbeszélés tiszta tüze. „Amilyen különállásnak számított regénye az új magyar prózában, ugyanolyan egyéni utat jelez háromfelvonásos színműve, *A szerelem elmegy* az új magyar drámában.” Mégpedig azért, mert Kádár nem törődik a pénztári kasszával, a színházat ugyanis költészet dobogójának tartja és nem a tömegek szórakozóhelyének, mint az új magyar színműírók.

Mi történik ebben a drámában három felvonáson keresztül? Az asszony megcsalja a férjét. Lábát egyszer maga alá húzta a fotelben, pedig máskor nem szokott ilyen illetlenséget elkövetni. És egyszer cigarettára gyújtott. Ez a család materiális tartalma. Szinte vakmerőség házasságtörési drámát építeni ezekre a drámailag lényegtelennek látszó motívumokra, ha nem éreznék az író szándékát, hogy e cigarettafüst fátyolán keresztül az asszonyi lélek fájdalmas, érzékeny gyöngyház fényét mutatja. Valóban ebben a drámában semmi egyéb nem tör-

⁹ *A magyar drámaírás válsága*, Ny. 1928. I. 272-274.

Zilahy-portré, grafika az író születésének centenáriumán 1991-ben megjelent kötet borítóján

ténik, mint 'a szerelem elmegy'. (...) Igaz, hogy Kádár Endre legfinomabb művészi eszközeinek, a megírás verdeső drámaiságának sem sikerülhet megváltoztatnia azt a tényt, hogy ez a téma így eseménytelenül inkább epika, mint dráma, de Kádár Endre első darabjának irodalmi jelentőségét nem is ebből a szempontból kell mérlegelni.¹⁰

3.

Prózai művekről élménybeszámolókat írt lírai hangnemben, nem kritikát, recenziót. Elsőnek Krúdy Gyula N.N. c. regényét méltatta. Krúdy művészi eszközeiről szólva nem mondott újdonságot, hiszen az már közhelyszámba ment, hogy Krúdy nem mesemondó, regényeinek alig van cselekménye, de van egy belső, „barna” gordonka hangja, amely a szívnek, a léleknek szól. Nem lehet besorolni sem a naturalizmus, sem a romantika skatulyájába: amit ő művel, az a prózában élő líra. Az N.N.—Zilahy megfogalmazásában – a férfiszív nosztalgiája a gyerek- és az ifjúkor, valamint a nyírségi táj iránt. „Nem tudom, vajon szimbólumnak szánta-e Krúdy ezt a regényét? Nem tudom, szabad-e belemagyaráznom azt a szimbólumot, amelyet lehetetlen nem éreznem: a földjétől elszakadt,

¹⁰ Kádár Endre, Ny. 1922. 624-625.

fáradt és tönkrement kurta nemest visszarántja a föld, a nyírségi táj, mint iszonyú mágnes. Visszarántja, de vágyai nem a kúriák romjaira hullnak, hanem oda, ahol a mágnes ereje élet és egészség: a tanyaházba. Ezen a vonalon Krúdy Gyula új regénye már olyan mélyen bontja fel a magyarság problémáját, mint Justh Zsigmond. És hangjában Krúdy talán még sohasem volt ilyen színeiben tiszta, mint ebben a regényében. (...) Szeretném azt mondani, hogy Krúdy könyvei között a 'Napraforgó'-t szeretem a legjobban és szeretném azt mondani, hogy az 'N. N'- regényke egy szerelemgyermekről - több, szebb, súlyosabb, fájdalmasabban magyar, mint a Napraforgó."¹¹

A méltatáshoz kívánczik, hogy Zilahy első regényének (*Halálos tavasz*) sem a cselekmény a fő erőssége. Érdekes, hogy Tóth Árpád csaknem ugyanazokkal a szavakkal jellemzi a regényt, mint ő Krúdyt: „Első személyben írt regény, a lírai próza egyéb sajátosságaival együtt, több muzsikával, mint határozott körvonallal.”¹² Justh Zsigmond említése viszont Zilahynak az író-elődhez való kivételes vonzódásáról árulkodik. Filmvállalkozó korában meg akarta filmesíteni *Fuimus* c. regényét. A forgatókönyvet elkészítette, de filmre vinni már nem tudta.¹³

Legközelebb Majthényi György *Majális* c. regényét szemlélte, amely már bíráló mozzanatokot is tartalmaz. Az írónak valamikor szép számú olvasótáborra volt, de mára szinte ismeretlen az irodalmi tudatban. A regény egy asszony életét kíséri húsz éven át. A módszer a Flaubert-é, az iskola a naturalistáké, bár szándéka szerint romantikus – állapítja meg Zilahy. A jó módú leányt az apja rákényszeríti, hogy férjhez menjen a szorgalmas, tisztességes kereskedőhöz, aki közömbös számára. Gyermekeket szül és gyermekeket nevel. Magda asszony élete vég nélküli unalom. A közöny, amit férje iránt érez, lassanként gyűlöletté válik. „Majthényi érezte, hogy ilyen húsz esztendő még nem regény. (...) A húsz esztendeig kanyargó élet folyójába bedobott egy rózsát. Ezt a rózsát viszik és ringatják a habok. Ez a rózsza: egy régi majális emléke, az első gyerekszerelem édes-bús fájdalma. (...) A folyóba dobott rózsza azonban – csináltvirág. Nem az élet fájó nedveitől dús, nem az asszonyi szerelem bódító illatától ter-

¹¹ Krúdy Gyula. N.N. Ny. 1922. 363-364.

¹² Tóth Árpád: Az Est, 1922. ápr. 6.

¹³ *Fuimus*. Szerző Justh Zsigmond. Átdolgozta Zilahy Lajos és dr. Beszedits István. Szereplők és törzskar tárgyalás alatt. Karcsai Kulcsár István: Zilahy Lajos szerepe a magyar film történetében. In: Filmtudományi Szemle, 1976. 28-29.

hes. Az az érzésem, hogy Majthényi, aki az élet nem ájuló, nem fulladó szívű, de komoly és meghatott figyelője, tisztábban oldotta volna meg feladatát, ha jobban bízik önmagában és nem folyamodik a színpalak mögötti zenéhez.” Bíráló szavait utolsó mondataival tompítja: „De remélem, hogy azt a bizalmat, amit megtagadott önmagától, meg fogja kapni olvasóitól. Előadásának széles, nyugodt gesztusa van. Nyelve, ahol felül akarja múlni saját erejét, néhol megbotlik, ('az élet felsrófoltsága') a nyugodt részeknél azonban tiszta, világos, nem ízes és nem zamatos, nem színekben tündöklő, de erős, kifejező, kiforrott nyelv: rozsdátlan, tiszta szerszáma a regényírásnak.”¹⁴

Az életfolyóba dobott rózsa szemléletes kifejezése a könnyebb regényírói megoldásnak, amellyel olykor Zilahy is élt, jóllehet lektűrírónak bélyegezni – mint ahogy ezt 1945 után néhányan megtették – nem indokolt.

A Móricz Zsigmondot köszöntő számban Zilahy a *Kerek Ferkó* (1913) kapcsán róta le tiszteletét a magyar próza nagymestere előtt. Noha személyesen nem láthatta Arany Jánost – a belső empátia folytán – Móricz Zsigmondot mégis hozzá hasonlítja. Nem láthatta Kerek Ferkót sem, hiszen fiktív alak, de katonakorában Halason, a háború végén, a kávéházban az ottani magyar élet atmoszférájának tipikus alakjaiban, az alakok mentalitásában a Kerek Ferkó regénye kelt életre benne, szinte érzéki módon: „Olyan szél kerekedik ebben a regényben, mint a pusztán, amely szétbontja a szénakazlat!” Felsőfokon dicséri, Móricz ábrázolóművészetét, ahogy például leírja Kerek Ferkó táncát: „A magyar táncnak ebben a leírásában a művészi meglátáson túl van valami, ami szívdobogtatóvá teszi a képet. A tánc ritmusán túl egy másik ritmusnak megérzése, amely a magyar élet csodálatos, titokzatos ritmusa. Döng a talaj alattunk, akár Kerek Ferkó, akár Túri Dani, akár Báthory Gábor lépked rajta. A belső erő szinte szétveti a mellkasukat és a vérük sűrűn, fekete-bíborosan ég a halántékukban.” Kevesen fogalmazták meg ilyen érzékletesen Móricz-művészetének legfőbb értékét! Idézi a regényből piaci háttérrel a hajnal leírását, amely valósággal elbűvöli. „Szeretném megkérdezni most Móricz Zsigmondot, hogy élt-e valaha Szalontán, mert aki szalontai ember kezébe kerül ez az írás, tegyen hitet mellettem, hogy nincs olyan kép, vagy fotográfia, amely tökéletesebben visszaadná, legkisebb részleteiben is a szalontai hajnalt, a szalontai piacot, a szalontai artézi kutat.” Miután szétbontotta a regény szerkezetét, és megnézte jobb-

ról-balról a figuráit, úgy érezte magát, mint Kerek Ferkó, aki belenézett és beleveszett a csillagos magyar égbe...¹⁵

Zilahy Lajos és Móricz Zsigmond irodalom-szemlélete, tematikai világa – egy-két falusi tárgyú színdarabjuk hasonlósága ellenére – távol esett egymástól. Ennek ellenére jó barátok voltak, amit nem lenne nehéz dokumentálni, de az egy másik írás feladata. Ezúttal csak apjáról szólva Móricz Virágot hívjuk tanúnak: „Zilahy, mint a *Magyarország* főszerkesztője, az utolsó munkaadója volt. Szerette is, hiszen Zilahy derék ember volt, amellet bájos, szeretnivaló, elég jó író, és az élethez is értett. Megérdemelte azt a szomorú levelet, amelyben elsajnálja a tétova középosztályt, mely nem tudja, se eddig, se az új helyzetben, mit csináljon.”¹⁶

4.

A Nyugat 1933-ban konferenciát rendezett *A mai Amerika* címmel. A referátumot Zilahy tartotta, aki ekkorra már háromszor járta meg Amerikát. Hosszadalmas szövege – maga is elismeri – deprimáló gondolatokon nyugszik mind Amerika, mind az egész emberiség jövőjét illetően. A történelmi visszapillantást azért tartja szükségesnek, mert szerinte a modern Amerika társadalmi berendezkedését a múlt, főképpen az Észak-Dél ellentét, tehát a polgárháború nagymértékben determinálta. A republikánus és a demokrata párt nem európai értelemben vett pártalakulatok, programjuk alig különbözik, regnálásukat nem a szocialista meg a kommunista párt veszélyezteti, hanem a szervezett alvilág, mely a prohibíciós törvényt (szesztilalom) kihasználva milliók életére tör. Nagy Endre egyoldalúnak véli Zilahy borongós helyzetképét, figyelmeztet rá, hogy hatalmas építkezések folynak Amerikában, a tudomány legkiválóbb elméi is ott működnek, nem hiszi, hogy valaha is bekövetkeznék a gengszteruralom. Lengyel Menyhért is nagy erkölcsi energiákat sejt az amerikai népben, ami lehetővé teszi a megtisztulást. Móricz Zsigmond mintegy önmagának teszi fel a kérdést: valóban kialakulóban van egy gengszterpárt?¹⁷

A referátumhoz a következő számban Braun Róbert szól hozzá. Voltaképpen Zilahy minden állítását cáfolja, kivéve a kriminológiai helyzet romlását, ami azonban nem nyújt alapot politikai következtetésekhez. Az USA kultúrája nem új, hanem egy régi

¹⁴ Majthényi György: *Majális*. Ny. 1922. 493.

¹⁵ Kerek Ferkó, Ny. 1924. I. 259-260.

¹⁶ Móricz Virág: *Tíz év*. II. Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp. 1981. 414.

¹⁷ *A mai Amerika*, Ny. 1933. I. 156-162.

kultúrájának az átültetése. Hogy Csikágóban 200.000 géppuskával fölfegyverzett gengszter volna, ami a felnőtt férfi lakosságnak kb. 25 százalékát jelenti, az nonszensz. Az Egyesült Államok területén soha nem élt 12 millió indián. Nem helytálló az sem, amit Zilahy Lajos az északi és déli államok közti különbségről mond. Amerikában persze most nagy és komoly bajok vannak: Amerika technikai tekintetben a világ legfejlettebb országa, de szociális intézmények dolgában – persze csak relatíve – igen elmaradt ország. A 15 millió munkanélküli egyelőre megoldhatatlan problémának látszik. De az amerikai népben van erő ahhoz, hogy tovább lépjen ezen a válságos helyzeten.¹⁸

A *Nyugat*nak ez a száma eljutott Amerikába, Steiner Árpádhoz, aki tudós ember, a Hunter College tanára volt.¹⁹ Levelére Zilahy Lajos válaszolt. Elismeri, hogy sokan vitába szálltak vele. Nem akar pápa lenni, de írói joga, hogy benyomásait azon a hőfokon hozza nyilvánosságra, ahogy benne megfogant. Válaszol Steiner tanár úrnak arra a vádjára, hogy nem ismeri az amerikai irodalmat. Bizonygatja, igenis vannak ismeretei az amerikai egyetemekről, könyvtárakról és többek között a new-yorki operáról is. De Los Angelesnek másfél millió lakosa van, a világnak talán leggazdagabb, mindenestre legmodernebb városa, az arany és olaj székhelye, Kalifornia szíve, és egyetlen színháza sincs. Le a kalappal az amerikai pedagógia előtt, de az amerikai népet a film neveli. Visszautasítja, hogy ponyvaregények hatása alatt szemlélné Amerikát, de meggyőződése, hogy a honalapítók nem ilyen Amerikáról álmodtak. Ami az alvilág kérdését illeti, egy amerikai szerző tanulmánya szolgáltatja hozzá az adatokat. Summázata: az európai ember elvesztette az Amerikáról táplált illúzióját. Ez bizonyára az ő saját illúzióvesztése volt!²⁰

¹⁸ Braun Róbert: A mai Amerika, Ny. 1933. II. 247-250.

¹⁹ Steiner Árpád: A mai Amerika, Ny. 1933. II. 244-246.

²⁰ II. Zilahy Lajos: A mai Amerika, Ny. II. 247-250.

5.

A Nyugat 1934-ben ankétot indított *Mit tegyen az író a háborúval szemben* címmel.²¹ Az első közlés Babits Mihály, Kosztolányi Dezső és Zilahy véleményét tolmácsolja. Babits pacifistaként iszonyodik a háborútól, ezt már kifejtette az első világháború idején, (a háború az élet eszméjétől idegen, ősemberi dolog) s ezúttal is egy igazi humanista békevágya csendül ki szavaiból. Kosztolányi meglepő módon fölényesen bizonygatja a háború szükségességét, (mert az az ember ösztöneiből ered), holott máskor hitet tett a béke mellett.²² Zilahy azzal érvelt, hogy ha a mai író igényt tart arra, hogy az emberiség gondolkodó részének tekintsék, szembe kell szállnia azzal a rendkívül gyanús forrásból eredő megállapítással, hogy a háború szükséges rossz, elkerülhetetlen természeti jelenség, az emberi túlszaporodás meggátlására. „Nem igaz, hogy a művelésre alkalmas földterületek és a rendelkezésünkre álló és egyre fejlődő gépek ne volnának képesek igen magas színvonalon álló életet biztosítani a mainál sokkal nagyobb mértékű népességnek.”²³

*

Mint látható, Zilahy – egy-két kivételtől eltekintve – nem periférikus, hanem jelentős témákról cikkezett a *Nyugatban*, amelyekre minden bizonnyal felkérték. Írásainak többsége ma is érdekes, mert – mutatis mutandis – aktuális mozzanatokot is tartalmaz. Hogy miért szakadt meg ez a munkakapcsolat, arra talán az a felelet, hogy a *Két fogoly* c. regénye (1927) után a magyar irodalom egyik leolvasottabb írója lett, másrészt lekötötték színházi feladatai, sőt, mivel világirodalmi terepre lépett, nemzetközi szereplései, később főszerkesztői munkája, filmes vállalkozásai. De irodalmi munkásságát a *Nyugat* végig kísérte.

²¹ Mit tegyen az író a háborúval szemben? 1934. II. 559-560. Az ankét több számban folytatódott,

²² Idézi Bakó Endre: Háborús anthológiák. In.: Művek, mesetek, kapcsolatok. Debrecen, 2022. 194.

²³ Álláspontját üdvözölte Fejtő Ferenc is: "Zilahy Lajos felteszi e kérdést és meg is felel rá becsületesen." Három magyar író és a háború. Szocializmus, 1935. 31-32.

Folyton valami új izgat s érdekel

A fenti címmel ígért irodalmi csemegét a nagyváradi érdeklődőknek Móricz Zsigmond titkairól és kudarcairól

PROF. DR. SZILÁGYI ZSÓFIA irodalomtörténész, a nagysikerű Móricz-monográfia szerzője és DR. BOKA LÁSZLÓ irodalomtörténész, egyetemi docens májusi nagyváradi beszélgetése.

Boka László: Köszöntöm Szilágyi Zsófiát, aki a Szegedi Tudományegyetem professzora és dékánhelyettese, s nem első ízben jár itt Nagyváradon. Külön örülök annak, hogy monográfiája második, bővített kiadásnak a bemutatójára itt sor kerülhet, de elsődlegesen arra vállalkoztunk, pontosabban vállalkozott ő, hogy Móricz Zsigmondról oszt meg a közönséggel érdekességeket, titkokat, kuriózumokat. A író életútjáról ki más beszéljen, mint a monográfusa? Az elég ritka az irodalomtörténetírásban, hogy egy monográfia második kiadást is megéljen, ráadásul ilyen vaskos, szép kiadásban a Kalligram kiadó révén. Zsófiával a Partiumi Keresztény Egyetemen is előadást tartottunk, ott is szóba kerültek Móricz számára olyan aspektusai, amelyek kevésbé ismertek. A színházi szerző Móricz Zsigmond például, a köztudatban úgy szerepel, hogy kevésbé sikeres szerző. Vagy a Móricz-adaptációk, az utóbbi hónapokban is láthattunk például a Tündérből egy sorozatot. Egy olyan bevezető kérdéssel indítanék, ha már itt vagyunk az egykori Müllerájban, hogy vajon ült-e itt együtt Ady és Móricz? A Holnapnak volt egy nagyon fontos közös matinéja a Nyugattal 1909 októberében a Fekete Sasban, nem olyan messze innen. Azon jelen van Kaffka Margit, Hatvany Lajos mellett szinte mindenki más, aki a korban számít, de Móricz nincs. Hogyan látod, ennek mi lehet az oka? Egyfelől ott az a sematikus kép, hogy Móricz egy falusi író, egy parasztíró, és hát ugye a korabeli Nagyvárad erőteljes polgári, dinamikusan fejlődő város, netalán egyszerűen az a tény, hogy Móricz csak 1909-ben robbant be az irodalmi közéletbe, ami majd érinti Ady Endrét is, hiszen az első Móricz Zsigmond kötetről Ady ír kritikát, Móricz pedig az eggyel korábbi Ady-kötetről, abba a Nyugat-számba, amit a Nyugat 1909 júniusában Adynak szentel, aztán kialakul közöttük egy közismert jó barátság, kis túlzással a Petőfi és Arany közti barátsághoz szokták hasonlítani.

Szilágyi Zsófia: Ahogy elkezdtem hallgatni a kérdéssed, rájöttem, erre nem készültem, pedig kellett

SZILÁGYI ZSÓFIA (Cegléd, 1973)

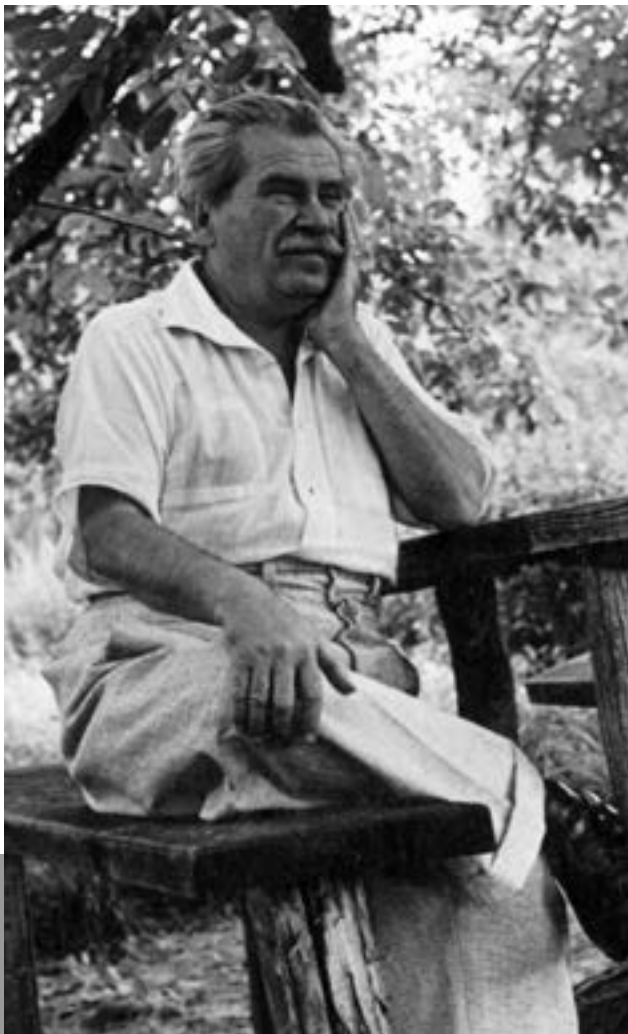
irodalomtörténész, egyetemi tanár, kritikus, irodalmi szerkesztő. Eddigi legjelentősebb műve a *Móricz Zsigmond* című nagymonográfia (2020).

BOKA LÁSZLÓ (Nagyvárad, 1974) József Attila-díjas irodalomtörténész, kritikus, egyetemi docens, az [MTA] Irodalomtudományi Intézet tudományos főmunkatársa.

volna, hogy járt-e vajon Móricz itt. Én azt gondolom, hogy nem. Ugye Kolozsváron sokszor, azt tudjuk, és az Ady-barátság is egyértelmű. Annak, hogy miért nem lehetett jelen a közös matinén, szerintem van egy alapvető magánéleti oka. 1905-ben összeházasodnak Holics Jankával, Móricz nem mászkál, Janka nem szeretné, hogy ő ebben az első időszakban ilyen irodalmi izékre járjon. Ugye ez állandó komoly konfliktushelyzet is a házasságukban. Tehát azt gondolom, nem nagyon volt ez abban az időszakban elképzelhető, a házasságuk első időszakában, hogy ő itt legyen, de nem szeretném csak a magánélet mocsarába lerángatni ezt a választ. Valóban az is benne van, hogy Móricz egy kései induló, ma már nem mondanánk ezt rá, de az egy sokkal gyorsabban pörgő korszak. A másik szerző, akivel sokat foglalkoztam ebből a csapatból, az Kosztolányi. Kosztolányi ehhez képest villámsebessen indul, 21 évesen már publikál tele vannak a szövegeivel a lapok. Móricz nem, Móricz nehezen indul, nehezen találja meg az útját, tényleg így toporog az irodalom kapuja előtt, keresi a bejáratot, meg mindenféle megoldásokat: gyerekirodalom, újságírás, elmegy népköltési gyűjtőnek, tudja ő, hogy mit akar, 12 éves korától író akar lenni, de nem tud bejutni. Az áttörést tényleg a *Nyugat* hozza meg számára, konkrétan a Hét krajcár. És a Hét krajcárhoz neki Osvát Ernő kell. Utána úgy ír a nagyváradi születésű Osvátról, mint az ő irodalmi apjáról, pedig csak három év volt közöttük a korkülönbség. Adyval kapcsolatban van is egy ilyen történet, ő maga jegyzi le, hogy először Debrecenben látja Ady Endrét. Az is egy hezitálás

részéről, hogy nem tudja Móricz eldönteni, akar-e egyetemet végezni, vagy nem akar, s ha akar, milyen egyetemet. Végez egy kis teológiát, jár egy kicsit jogra, jár egy kicsit bölcsészkarra, de minden pálya elviszi az íróasztaltól. Ő író akar lenni, nem akar egyetemet végezni, és akkor van egy debreceni korszaka, ott mutatják meg neki Ady Endrét. Látja, hogy elvonnul, Ady akkor már vonult, kérdezi Móricz, hogy ki ez, és akkor azt mondják neki, hogy az új Petőfi, legalábbis Móricz ezt utólag így írja le. Akkor azt mondja Móricz: megelőzött. Ez a harc is zajlik, az irodalmi vezérségért folytatott harc, ezt tudjuk, Kosztolányi, Móricz, mindenki Ady körül forog, de aztán nagyon eltérő lesz az Adyhoz való viszonya Kosztolányinak és Móricznak, mert – nem félreérthetően akarom mondani, de – kvázi beleszeret Ady Endrébe. Ez végig egy ilyen rajongó barátság marad. Egyszerűen nem tud ettől az Ady-varázstól szabadulni. Még a 30-as években is van olyan nyilatkozata, – rengeteget nyilatkozik újságoknak – amikor

Móricz Zsigmond Leányfalun 1940 körül

Fotó: Fortepan

megkérdezik Móriczot, hogy ki a legjobb barátja, azt mondja, Ady Endre. És akkor utána elkezdte magyarázni, hogy tudom, hogy meghalt... – lehet, hogy furcsán nézett rá az újságíró – tudom, hogy meghalt, de nekem olyan, mintha még mindig velem lenne. Azt is tudjuk, hogy Ady temetésének Móricz az egyik szervezője, az egyik búcsúztató. Pár perc filmfelvételünk is van az Ady temetéséről, de ezen nem látjuk Móriczot, azt a visszaemlékezésekből tudjuk, hogy végig zokog, zokogva olvassa a szövegét. Az ma szinte elképzelhetetlen, hogy egy író társ ennyire bevonódjon, hogy sírva olvassa föl a búcsúbeszédet. Szóval, valóban ez egy barátság, biztos, hogy Ady részéről is, de Móricz részéről tényleg egy szerelmi rajongásba fordul át ez az Adyhoz való viszony.

B. L.: Biztos vagyok benne, hogy Adyról lesz ma még szó, már csak én, ha itt vagyok, ez garancia. Móricz egyébként ott van ugye Ady halottas ágyánál, amikor a halotti maszkot felveszik. Egyébként az előbbi debreceni epizód szereplője még a nagyon kezdő Ady Endre nyilván, Váradra kerülte előtt. Ez egy utólagos konstrukció, ha végiggondoljuk, egy évtized, ameddig ők egymás mellé kerülnek, tényleg kölcsönös barátságba. Ismerjük a Levélféle Móricz Zsigmondhoz című híres Ady költeményt, satöbbi. Tehát erről még lesz szó, de ennek fényében érdemes összefoglalni egy picit a Móricz életművet, mint korszakokat. Tudjuk például, hogy Sztánán járt Kós Károlyéknál, az említett Tündérkerthez is ott gyűjtött anyagokat, egyáltalán, hogy a magánélete, a házasságai, a karrierje fényében, az Ady által is zseninek mondott, a két világháború közötti Móriczot, meg a későbbi Móriczot a köteted fényében is milyennek látod?

Sz. Zs.: Ha megpróbálunk korszakolni, valóban lehet egy magánéleti korszakolás, ami részben párhuzamos, az ifjúkor nála azért erősen elnyúlik, hiszen húszéves, mire leérettségizik, az iskoláit három helyen végzi el, három református kollégiumban.

Az első házassága az az időszak, Holics Jankával, a gyerekek megszületése, öt gyerekük születik, az első két kisfiú meghalt csecsemőkorban, három lány marad életben. Aztán jön a nagy törés, a '24-25-ös év, amikor beleszeret Simonyi Máriába, jön a második házasság, 1926-ban összeházasodnak, és papíron ők mindvégig házasok, a temetésen Simonyi Mária, mint bánatos özvegy jelenik meg, de már 1935-36-tól ők nem élnek együtt, mert akkor bejön a képbe Csibe. Litkei Erzsébet, ő Móricz nevelt lányaként szerepelt, de most már Móricz utolsó szerelmeként emlegetjük. Amikor Móricz megkapja a végzetes agyvérzést, Leányfalun, akkor Csibe van vele,

tehát ő él ott. Szóval ez volt vázlatosan a magánéleti korszak, és ezzel párhuzamosan zajlik az írói. A nagy felfutás az az I. világháború előtti korszak. Akkor alapozódik meg minden, akkor jelennek meg a nagy példányszámú sikerregények, tényleg száz- ezres példányszámban gondolkodjanak, százezer fölött van az Isten háta mögött, ötvenezres a Kerek Ferkó. Ehhez kell egy óriási piac, egy nagy Magyarország. Ez még a Trianon előtti soha vissza nem térő időszak, és egy olyan könyvéhség, ezt ő maga mondja, hogy könyvéhség volt, várták az olvasók a szövegeket, nem mellesleg ezekből az írói bevételekből veszi meg Leányfalut. A ház olyan, mint egy fecskéfészek, ahogy jön egy újabb sikerregény, hozzáragasztanak egy szobát a házhoz. Aztán van az első világháború időszaka, egy hosszan elnyúló válsághelyzet, de Móricznál nincs olyan válság, hogy ő ne írjon. Ez nem azt jelenti, hogy nem tud írni, hanem más írásmódokat keres. A '20-as évek sok szempontból nehéz, pont ez a 24-25-ös év, akkor írja is, azzal fenyegetett a pályám, hogy kettétörik. Tehát egyszerűen nem tudja folytatni az írást. Sok szempontból nehéz, egyrészt íróilag is keresi az új hangját, másrészt lezajlik például ellene egy szeméremcsúszás per. Nem tetteles szeméremcsúszás, hanem írói szeméremcsúszás, két szövege miatt beperlik, bíróságra kell mennie. De ott vannak a dzsenti regények, amiket nagyon jól ismerünk, A Kivilágos kivirradtig, az Úri muri, már azért távolabb a falutól, meg távolabb a paraszti tematikától. A Rokonok már a kisváros, mert ugye helyszínek szerint is tudunk gondolkodni, majd a harmincas évek egy nagyon jellemző új fejleményei, a nagyvárosi regények. Ezeket ismerjük a legkevésbé, és én ezeket nagyon szeretem, nagyon küzdök azért, hogy ezeket is olvassák. Ugye a Budapesten játszódó Móricz-regények, mondjuk innen a Rab oroszán 36-ból a legismertebb. Ezekben már abszolút más nőkép, más helyszín van. Megéli a második világháború kitörését, az már azért nagyon megviseli. Van valamilyen szövege, hogy az első háborúban nem tudom hány kilót fogytam, a másodikba bele fogok halni. És valóban nem éri meg a háború végét. Ott is van még egy nagy kiugrás, meg nagy kísérletezés, az Árvácska, merthogy azt ugye csak tematikusan szoktuk olvasni, de íróilag az egy nagyon kísérletező mű a zsoltárokra osztott szerkezettel, a líraiságával. Úgyhogy valahogy így lehetne. És akkor csak a regények felől mondtam, közben ömlenek a novellák, az újságcikkek, a drámák, azért ő egy gyakorló grafomán volt, ezt nem lehet szebben mondani, nagy mennyiségű szöveget írt össze, ráadásul folyamatosan naplót vezet mindennek a tetejébe.

B. L.: Örülök, hogy kimondtad helyettem a grafomán szót. Tehát ez egy fantasztikusan gazdag élet-

mű, két fontos sort választottál, egyfajta mottóként is a monográfia hátára, hogy *Az írógép rabja volt. Voltaképpen csak az írógépnél ülve volt szabad.* Tehát az írás adott egy belső szabadságot Móricznak. A '20-as évektől megjelennek másfajta médiumok, miközben változik az irodalmi közeg is, hiszen óriási mértékben csökken az írni-olvasni nem tudók aránya. Szerb Antal azt írja, hogy a '20-as években sokkal nagyobb könyvtermés jelenik meg, mint korábban, és még akkor is ez az elsődleges médium, pedig már van film, sőt már rádió is. A szépíró, az értekező Móricz mellett érdemes szólni a szerkesztőről, a Nyugat szerkesztőjéről is, az sem volt egy súrlódásmentes kapcsolat például Babitscsal, illetőleg arról, hogy a társművészetekben, filmben, színházban milyen Móricz képünk van, s mi az, amit te fontosnak gondolsz?

Sz. Zs.: Móriczot, mint szerkesztőt arra kötném rá, hogy azért neki van egy gyakorlati emberi énje. A szerkesztés az egy gyakorlat, aki ezt csinálja, az nem költészet, hanem ez egy nagyon kemény gyakorlati munka. Főleg az volt Móricz számára, mert egy válságos helyzetben kell szerkesztőnek belépnie '29-ben, Osvát Ernő halálakor a Nyugathoz, Babitscsal együtt, és hát Babits nem gyakorlati ember. Részben ez a súrlódásaik oka is, hogy rátolja ezt az egészet Móriczra, és neki rengeteg gyakorlati ötlete van, nagyon sok mindent kitalál, foglalkoztatja a reklám, a marketing korabeli lehetőségei, az, hogyan lehet az írókat közel vinni a közönséghez. Nyugat-esteket szervez, Nyugat-matinékat, próbálja a vidéki Magyarországot rávenni arra, hogy Nyugat előfizető legyen, kis sikerrel. Tehát ez nem nagyon jön be, a Nyugatot azért tömeglappá nehéz változtatni. Móricznak minden szempontból van egy gyakorlati énje, például Leányfalun működtet egy Móricz Zsigmond kertészetet. Időnként dughagymákat árul. Leányfalun van a Móricz Zsigmond Társaság, kapcsolatban is vagyok velük, ott láttam ilyen kis szórólapokat, hogy mit tudom én, most szegfűt lehet venni, vagy dughagymát, mert sok termett. Ezeket nem maga csinálja, nehogy azt gondoljuk, hogy az ő kis kezével. Ugye az írófejedelemnek személyzete van. Van Leányfalun egy kertész házaspár, van egy külön kertész ház, amit most is meg lehet nézni. Az a baj Móriczcal, hogy neki mindig az irodalom a fontosabb. Úgy működik, hogy amikor egy kicsit nem megy az írói munka, akkor hajlandó mondjuk a kerttel foglalkozni, és ezt már az első feleség is mondja neki, hogy a kert nem így működik. Az nem úgy van, hogy amikor kedvem van, akkor csinállok valamit, hanem amikor kell. Erre mondjuk lesz megoldás a kertész házaspár. Azt is Leányfalun mesélték nekem, – amikor odakerültem, voltak olyan idős emberek, akiknek a nagyszülei személyesen is ismerték Móriczot, – hogy

Családi ebéd 1940-ben
Fotó: Fortepan

amikor munkásokat keresett idénymunkára, akkor ő nem a jól dolgozó munkásokat kereste, hanem a jól mesélő munkásokat, mert milyen jó novellaötleteket lehet összeszedni. Ezért hamar elterjedt Leányfalun, hogy a méltóságos úrnál semmit nem kell csinálni, csak ülni az árnyékban és mesélni. Leányfalu leglustább munkásai gyűltek össze a kertben, de novellákat tudott belőlük írni, viszont a kert az nem haladt igazán előre, mert kapálás helyett sokkal jobb volt ücsörögni. Bármikor odahagyott mindent, ha belemerült egy regénybe, és azért ez a billegés ott van, meg a Nyugat sorsán is látszott, hogy elkezd, felhevül egy ideig, csinálja, aztán leáll. De azért ez a gyakorlati ember Móricz még így is überelte a nyugatosok többségét, őt egyáltalán foglalkoztatták ezek a kérdések.

Érdekes Móricznak a viszonya a borhoz, a szőlőhöz, mármint a borkészítéshez. Nagyon sokáig azt gondolta, hogy vele van valamiféle baj, mert kerülték az emberek. Aztán kiderült, hogy csak a bora nem volt elég jó, ahhoz még nem értett, ebben nem volt gyakorlatias. Ezt Adyhoz tudjuk kötni, mert írja egyszer, hogy annyira rossz volt a borom, hogy még a Bandi se tudta megírni. Akkor aztán felhagyott ezzel. Rájött, ez egy másik szakma.

B. L.: Mesélte a diákoknak, hogy még egy ún. Szénporos téglát is hordott néha a táskájában.

Sz. Zs.: Élete utolsó időszakában elkezdte foglalkoztatni a vályogházak talajvízmentesítése, akkor

ennek volt egy technikája, hogy egy réteg szénporos téglát építenek be, és állítólag a táskájában hordott egy szénporos téglát, és azt elővette mondjuk egy irodalmi est után, hogy ez mind nagyon érdekes, de itt van a szénporos téglá... Őt valóban érdekelték ilyen dolgok, például az élelmezés, arról is nagyon sokat ír, a főzés, hogy hogy kellene a háziasszonyképzőkben tanítani. Másoknál sokkal gyakorlatiasabb volt, nem élt paraszti sorban, de a mentalitásában nagyon sok parasztemberre jellemző volt, ez a munka-éthosz például. Persze, lehet azt mondani, hogy grafománia, de az életnek az a lényege, hogy dolgozunk, tehát úgy írunk, ahogy kapálunk. Már az életritmusán is nagyon látszik, nyáron szeretett dolgozni, sokszor az aratáskor kezdett új regényt. Volt benne egy ilyen ritmus, hogy nagyon korán kelő volt, nem egy éjszakázós ember, hanem hajnalban dolgozós. Ezekben azért mind-mind ott van ez a karakter.

Az utóbbi időben nagyon sokat foglalkoztam azzal, hogy Móricz a színházi életben hogyan jelenik meg. Nagyon sokféle módon, folytatásos regénnyel, interjúval, illetve a Színházi életnek volt egy ilyen sajátos megoldása, a körkérdések, illetve körkarikatúrák. Le vannak rajzolva különböző írók, hogy milyen hangszeren játszanának, és Móricz ott lent középtől egy kicsit arrébb dudával. Ez a paraszti hangszer. A másik képen meg írók jelmezbálba mennek, és ki minek öltözne, ott Móricz mint a Peleskei nótárius látható. Egy másikban azzal a gondolattal

játszik el Karinthy, – kiírtam az idézetet, úgyhogy föl tudom olvasni, – hogy melyik író hogyan gyilkolna, ha gyilkolásra szánná el magát. Móricz Zsigmond paprikás ponty levéllel töltött hurkatöltővel adna be egy egészséges kis lövetet annak a komisz rusnya parasztnak, aki nem akar haladni a civilizáció differenciálódásával, és nem fizet elő a Nyugatra.

B. L.: Térjünk vissza arra, hogy Móricz életében már voltak a műveiből megfilmesítések, de főleg a színrevitel, a színházi adaptációk voltak fontosak. Erről mit érdemes szerinted elmondani?

Sz. Zs.: Petőfitől kezdve a legtöbb írónál van egy ilyen gondolat, hogy színész akarok lenni. Egy kicsi ilyen Móricznál is van, sőt még Kosztolányi is azt mondja, amikor fiatal, hogy ő lesz az új Shakespeare. Nagyon vonzza őket a színház, Móriczot is, már a tízes évektől. Ennek biztos, hogy sok oka van, például a közvetlen visszacsatolás. Bent vagyok a színházban, látom a reakciót. Ugye az olvasóknál nem látom. Azért nem lehetne eltagadni, hogy a pénz is ott van, egy olyan kereseti lehetőség. Ha valakinek bejön, az stabil megélhetést biztosít. Ugye látnak egy nagy, kiugró színházi sikertörténetet, Molnár Ferencét, sokszor hozzá viszonyítják önmagukat is. Móricz effektíve nagyon irigy Molnár Ferencre. A hagyatékban van egy olyan része is, a Petőfi Irodalmi Múzeumban őrzik, a lapkivágatos gyűjtemény. Tehát, hogy Móricz mit vágott ki az újságokból, ezeket elrakta, ma is dobozokban őrzik. És találtam egy olyat, valami tudósítást a Nem élhetek muzsikaszó nélkül 150. előadásáról, s ceruzával odaírja a lapszélre, hogy ha Molnárról lenne szó, két hasábot írnatok. Mindig ott van ez, hogy bezzeg Molnár Ferencnek miért megy ez jobban. A második feleséggel is úgy jön össze, hogy ez egy nagyon furcsa színházi helyzet, Simonyi az ő darabjában lép föl. Azért van benne egy kis nárcizmus, úgy szeretek bele, hogy az én mondataimat mondja. Érdekes, akkor azt gondolja, hogy ő színházi szerző lesz, az lesz a fő foglalkozása a '20-as évek közepétől. Simonyit nem parancsolja le a színpadról. Vannak problémák, de mondjuk Kosztolányi felesége nem színésznő, miután Kosztolányi felesége, Simonyi viszont színésznő marad. Az más kérdés, hogy Móricz nem lelkes, sokszor a naplóban leírja, hogy már megint csókolózni fog a nem tudom kicsodával a színpadon, és ezt már nem bírom, de azért ott maradhat Simonyi.

Dramatizálja a saját regényeit, ír igazi darabokat, megpróbál a színház igényeinek megfelelni. Az egy sztereotípiát, hogy azért sikertelen, mert ő regényírói aggyal rendelkezik, és nem hajlandó a színházzal kompromisszumot kötni. Ez nem igaz. Móricz

igyekszik kompromisszumot kötni. Van, amikor sikerül, van, amikor nem, figyel a rendezőkre, figyel a közönségre, és két fontos kíváncsival állandóan meg akar felelni. Az egyik a dalbetét, magyar nótákkal, népdalokkal tele vannak ezek a művek, a másik a happy end-kényszer. Ez viszont gyakran tönkreteszi a Móricz-műveket. A Rokonokból ír olyan verziót, hogy happy end van, tudom, akik olvasták, nehezen tudják elképzelni, de igen. Az Úri muriból is ír olyan verziót, hogy happy end van, tehát aki a regényben öngyilkos lesz, az a drámában nem lesz öngyilkos. És akkor ott a film, az meg a harmincas években lép be az életébe, már némafilmet is csinálnak a Nem élhetnek muzsikaszó nélkül. Ott sok kudarc éri, még pereskedik is filmesekkel. Tehát a filmmel még nehezebben boldogul, az életében készült filmek is nagyon sematikusak lesznek. Kialakul egy séma, Jávor Pál Pál mulat. És akkor Jávor Pál dalol, meg mulat, és ez kitart egészen Móricz halála után is, mert még a Kerek Ferkó című filmben is Jávor Pál mulat.

1935-ben írja a naplóban, hogy a nyomtatás nem változtat a szövegen, a film megeszi, újra emészt és új életet állít elő. Valahogy másat, mint ami az íróé volt, utálatos dolog. Tehát az adaptációt ő így írja le. Már az is érdekes, hogy azt mondja, a nyomtatás nem változtat, mintha arra gondolna, hogy az is egy médium, az ő kéziratához képest az is egy változás, hogy könyvben lesz, de nem akkora változás, mint hogy film lesz belőle.

B. L.: A kettő között ott van a színház, aminek szintén ezer változtatása van, amiről szintén ön maga vall, hogy ez most sikeres volt, ez most nem volt sikeres. Ha már akkor szóba hoztuk a naplóíró Móriczot, ez lenne a következő labda, most hol tart a Móricz-naplóknak a kiadása?

Sz. Zs.: Ezek ilyen vaskos kötetek, tényleg hihetetlen mennyiség, ez döntően Cséve Annának a munkája, illetve Cséve Anna harca, mert hát szegény alól megszűnnek a kiadók, már nem tudom hanyadik kiadóval próbálja. Legutóbb egy pécsi, a Kronosz kiadó vállalta be ezeket a kiadványokat. Most tartunk 35-nél. Nem a legelejétől kezdődik. Tehát amikor beleszeret Simonyiba, elkezdik Jankával ölni egymást, állandó veszekedés, Janka öngyilkossági kísérletei, majd Janka halála. Akkor sűrűsödik ez föl nagyon, és utána van egy 26-29-es, akkor ugye van egy a Nyugat-korszakot lefedő kötet, és most tartunk az 1935-ös évnél. Azt mondta Anna, hogy még két kötetnyi van körülbelül. Addig nem is nagyon indulhatott el, amíg a szerzői jogok a család birtokában voltak, mert kényes kérdés ez a napló. Móricz hagyatékának gondozója, a legidősebb lánya volt Móricz

Virág, maga is író, ráadásul a Kádár-korszak támogató írója, mondhatnám egy szocialista író, és ő nagyon sokat használt a naplóból, állandóan idéz a Naplóból hosszú-hosszú oldalakon keresztül, de ő dönt, hogy hol vágja el, mi az, amit nem rak bele, sőt az is előfordul, hogy átírja. Móricz ezekben a naplókban nagyon nyíltan beszél például a szexualitásról. Ez a kortárs irodalomnak hihetetlenül nagy boldogság volt, Nádas Péter azt mondja, az egyedüli klaszszikus, aki nevével nevezi a dolgokat. Móricz Virágnak ez nem volt nagy boldogság, ő ezt szégyellte. Mondjuk az ember saját apjáról nem lehetett egy nagy öröm ezeket olvasni, ezt őszintén, emberileg megértem, sőt olyan jeleneteket is, amiben ő is benne van, kislányként, hogy ott egyébként mi történt. Én elhiszem, hogy ez Móricz Virágnak nehéz volt. Mindenesetre ahhoz idő kellett, mire Móricz Virág gyerekei áldásukat adták rá, hogy akkor ez jöjjön ki. És amikor először jelentek meg, emlékszem, a *Holmiban* belőle részletek, akkor a család ügyvédi úton kipontoztatta a csúnya szavakat. Annának ez egy traumatikus élmény volt. Én azért azt gondolom, messze nem ez a naplónak az egyetlen érdekessége, de részben ezt tette híressé, ez a fajta nyíltság. Abban is biztos vagyok, hogy bár a család elvileg az egészet átadta, valójában kivettek belőle. Pont a Csibe-sztori, szerintem ott egyszerűen elégettek részeket. Az annyira kiborította őket, amit megint értek emberileg, hogy ott nem minden van meg.

B. L.: A napló után menjünk vissza egy kicsit, nem magánéletre, hanem a nőábrázolásokra Móricznál.

Sz. Zs.: Ez szintén egy nagyon érdekes kérdés, azért én nőként is olvasom a szövegeket, nagyon fontos, hogy ez hogyan változik, hogyan változik Móricz körül a világ, mert ugye ez azért nagyon erősen összefügg. Nagyon más a nők helyzete az első világháború előtt, nagyon más lesz aztán a harmincas években, és Móricz személyes életében is nagyon más lesz. Azt gondolom, a harmincas években azért is lesznek másfajta nőalakok, mert akkor már ott vannak a Móricz-lányok, Móricz három emancipált lánya, ők azért határozottan gyűrik az apjukat, próbálják neki magyarázni, hogy most már ez máshogy van. Kezdetben ott van Janka, aki egy sokkal hagyományosabb női szerepmodellt visz, már Simonyi Mária is egy másik helyzet, hiszen a színésznők az emancipáció előfutáráiként is működnek sok szempontból, maga Simonyi is sokkal szabadabban beszélt a szexualitásról, mint Janka. Simonyit a csúnya szavakra Fedák Sári tanította meg. Ebből a szempontból is a színésznő feleség egy másik helyzet, és akkor ott van Csibe, aki egy társadalmon kívüli hely-

Dramatizálja a saját regényeit, ír igazi darabokat, megpróbál a színház igényeinek megfelelni. Az egy sztereotípiá, hogy azért sikertelen, mert ő regényírói aggyal rendelkezik, és nem hajlandó a színházzal kompromisszumot kötni. Ez nem igaz. Móricz egyezik kompromisszumot kötni.

zetből érkezik, egy lumpenproletár helyzetből, innen épül föl az ő pályája. Ezeket is érdekes megnézni, ahogy a megírt női figurákat is. Gondoljunk az Ūrimuriban a feleség alakjára, és akkor ott van Rozika. Most akkor Rozikával mi lesz? Ū is egy ilyen kitartott nő, eldugva a tanyán, aztán egyszer csak ő föllázad kvázi, és elmegy. S hogy még egy picit Adyhoz visszakeressem, aki Móriczot nagyon foglalkoztatja, az Csinszka. Csinszkának a fellépése, a viselkedése, azt is tudjuk, hogy például Csinszka alakja van Török Kata figurája mögött az Erdélyben. Le is írja, hogy Csinszka a nyakába ugrik: „azt hitted, hogy nem jövök rá, de hát rájöttem, hogy az én vagyok”, ilyen álruhában írja be a figurákat. Ady Lédájával soha nem találkozik, akkor még nem tudja elfogadni ezt, akkor még egy családost, konzervatív ember, a házasságon kívüli együttélés, ez neki nem volt elképzelhető, viszont nagyon szerette Csinszkat. Tehát figyelte ezeket a sorsokat, és a harmincas években már nagyon más nőfigurák lépnek a Móricz-regényekbe, csak sajnos ezeket kevésbé olvassuk, mondjuk A fecskék fészket raknakban megjelenik a fiatal dolgozó lánynak a figurája, általában kontrasztban az idősebb női generációval. Megjelenik az a nő, aki még be van zárva a lakásba, és az a nő is, aki már ki mer menni az utcára, elmegy dolgozni, meg bemeleg egy kávéházba.

B. L.: Mindegyiknek vannak a magánéletből kivonatolható impressziói. Janka, az még egy klaszszikus házasság. Mária egy teljesen más világ, Csibe ugyancsak. És ott vannak a saját lányai, kevés különbséggel Csibével. Illetőleg, ha már történetekről meséltünk, érdekes, hogy a második feleség nem mesélt történeteket, annak ellenére, hogy színésznő volt, és úgy beszélt, ahogy beszélt. Ū nyilván traktálhatta volna Móriczot történetekkel. Móricz nemcsak a munkásaitól várt történeteket, hanem a feleségeitől is ihletődött sokat. Mások is így voltak ezzel. Kosztolányi is megírt olyan történeteket, amiket egyébként a feleség írt le, vagy mondott el neki.

Mórícz Zsigmond a könyvei között 1939-ben, mögötte Csinszka portréja
Fotó: Fortepan

42

Sz. Zs.: Igen, Simonyi mondja is, hogy nem akarok Janka sorsára jutni. Ugye Janka minden verzióban meg lett írva. De itt az az érdekes, hogy Mórícz sokszor nem történeteket lop, hanem mondatokat. Ha megy valahova, akkor jegyzetfüzet, ceruza van nála, fölír mondatokat, Jankától is fölír mondatokat, s azért mondatokat átvesz Simonyitól is. Például amikor még szeretői viszonyban vannak egymással, akkor egyszer azt mondja neki Simonyi, hogy „nekem nincs lelkem”. Hogy a színésznek csak teste van, és ez nagyon sok Mórícz-műben ott van aztán, ez a Nekem nincs lelkem. Különböző nőfigurák mondják, de Jankának is rengeteg mondata sugárzik szét a szövegekben. Úgyhogy kétségtelenül ez is ott van, viszont Simonyi valóban nem akar történeteket mesélni, nem akarja, hogy őt megírják, nem akar kvázi színházi anyagot szolgáltatni. Mert van ilyen terv, hogy Mórícz egy nagy színházi regényt fog írni, de ez nem történik meg. És aztán Csibe a kis gyakorlati eszével, ő ezt eszközként is használja, hogy majd én így fogom elvenni Mária nénitől, mert ugye ő így szólítja, hogy én majd hozok történeteket, és akkor engem fog jobban szeretni. Ő tényleg hoz történeteket, nem is csak az Árvácskába, hanem van egy csomó Csibe-novella, ami Csibe-sztorikból készült.

B. L.: Ráadásul a konkrét életben is eljátszik Mórícz egy My Fair Lady történetet, hogy a Csibét bevonni, beavatni a társadalomba, aki tanulatlan, iskolázatlan, konkrétan ez egy Pygmalion történet.

Sz. Zs.: Konkrétan Kolozsváron játssza el egyszer, a kolozsvári könyvnapra küldi el a Csibét, hogy

na majd rá fognak-e jönni, hogy ő csak egy felöltötött, egyszerű lány. Tanítja beszélni, ez tényleg egy ilyen Pygmalion sztori. Kicsit úgy kezeli Csibét, mint a saját teremtményét, hogy ő csinál belőle valakit. Egyébként le a kalappal Csibe előtt, hogy ezután talpra áll, Mórícz halála után nagyon tisztességes pályát befut. Férjhez megy, működtet egy könyvkiadót, meg könyvesboltot, sőt a férjével, Keresztes Károly Andorral, aki ügyvéd volt, ők zsidómentők lesznek. Meg is kapja Csibe a Jad Vasem emlékérmét. Egyszer lehetne Csibéről egy filmet csinálni.

B. L.: Eddig három lányról volt szó, de vannak halott gyermekek is, vagy korán meghalt gyermekek, kevéssé ismert szerintem az is, hogy Mórícz még versírással is foglalkozik, és a versírással, a húszas évek elején, de már 1909 körül is, sokszor ezeket a fájdalmasakat akarja megírni. Hogy meghaltak a gyermekei. És mikor Ady meghal, akkor is ezt váltja ki belőle. Ady óriási hatással volt rá, mindamelllett, hogy ő nem tudta elfogadni a Léda-kapcsolatot. Mórícz akkor még az első házasságában élt, s ezt túl vadnak gondolta, de nem is csak a Léda kapcsolatot. Leírja a naplójában, hogy hogyan ismerkedtek meg. Egyszer elment hozzá, talán a Meteor Szállóba, és hát déli 12-kor még ott találta fekvő, rengeteg alkoholos üveg mellette. Előtte azzal a szándékkal kereste meg, hogy bemutatja otthon a családjának. De így ezt nem lehetett vállalni. Mire Mórícz befut, addigra a Léda-kapcsolat teljes mértékben közismert, sőt, Nagyváradon 1908 szeptemberében, a Holnap első bemutatkozásakor Lédával jelenik meg Ady itt, Léda szülővárosában. Addig csak a versekből lehetett tudni, hogy Léda asszony, de ezt Mórícz távolságtar-

tással kezeli. Móricz Virág valahogy azt írja le, hogy az édesapja talán tudat alatt egy picit Adyban látta megélni azokat a vágyait, amit ő korai korszakában nem mert megélni. A szeretőtartás, egy férjezett nő iránti rajongás, szerelem, stb. Tehát volt ebben egyfajta rivalizálás, az is, hogy már ő már befutott, ő engem megelőzött, ő már megírt olyan dolgokat lírában, amit én, hát ugye prózában nem biztos.

Sz. Zs.: A gyerekek kérdése is abszolút kapcsolódik Adyhoz. Az első két gyerekük, két kisfiú, és mind a kettőt Bandikának nevezik el. Az egyik azt hiszem Andor, a másik meg Endre, tulajdonképpen Ady után nevezi el a két kisfiút. És bármennyire szereti a lányait, ez azért végig ott van, a kisfiúknak az elvesztése. A családnak való bemutatásnak egyébként volt egy vicces folytatása. Az történik, hogy Móricz egyszer véletlenül találkozik Adyval az utcán, délelőtt 11-12 körül, és csodák csodájára nem volt részeg Bandi. Akkor azt mondta, most azonnal megyünk a Jankához, ez egy soha vissza nem térő alkalom. Csak az volt a baj, hogy elfelejtette, otthon nagymosás van, és a régi polgári világban ez egy ilyen nagyon nagy dolog volt. Ráadásul nem volt Janka úgy felöltözve, ráadásul valami babfőzelék volt csak, belefőtt hússal, vagy nem tudom. És akkor Janka nagyon kiborult ezen, hogy ilyen helyzetbe hozta föl. Tehát ez se sült el jól, de így vitte föl Adyt, hogy ezt most kell, most vagy soha.

Móriczot egyébként nagyon sok haláleset szembenézésre készíti, a másik ilyen a Csinszkaé. Az is nagyon szépen van leírva a naplóban, a Csinszka temetése. Csinszka nyitott koporsóban van Móricz leírása alapján, sőt, ki van sminkelve, ezen a hallgatóink mindig borzadoznak. Állítólag Csinszka ezt valahogy örökül hagyja, hogy őt ki kell sminkelni a koporsóban. És akkor leírja a Móricz, hogy ő volt köztünk a legfiatalabb, és hirtelen akkor jöttem rá, hogy hogy megöregedtünk mindannyian. Hirtelen egy szembenézésre készíti ez a haláleset, a Csinszka temetése. Akkor kezd el a harmincas éveknek a veszteséglistáját sorolni, hogy most ki mindenki. Elvesztettük Juhászt, József Attilát, Krúdyt, Kafkát régebben.

B. L.: Egyébként, ha már a két hölgyet említjük, idén 90 éve, hogy elhunytak mind a ketten, Léda és Csinszka is ugyanabban az évben haltak meg. Csinszka ugyan kereste Léda barátságát, ő mindenkivel jóban akart lenni, akivel Bandinak korábban kapcsolata volt. Érthetően Léda ezt nem annyira

díjazta. Minthogy titkokat ígértünk, és a titkok mellett kudarcokat is, én zárásként csak ezt az egy kérdést tenném föl, hogy te mit emelnél ki ebből a fantasztikus életműből úgy, mint kudarc.

Sz. Zs.: Hát ugye vannak a megírt kudarcok, meg a meg nem írt kudarcok, tehát ezt kétféleképpen lehet. Ugye az is egyfajta kudarc, hogy valamit nem tud befejezni. Jópár befejezetlen művet találunk az életműben. Van olyan egyébként, hogy nem fejezi be, mégis megjelenti. Ez szerintem abszolút a parasztemberi mentalitás. Például a Kamaszok című regény, amit saját bevallása szerint sem fejez be, de megjelenti. Tehát van egy ilyen kategória is, vannak meg nem írt szövegek, néha szoktam sajnálni, hogy nem írta meg, néha nem, de azért az is látszik, hogy nem tesz bele túl sok energiát. Az van, hogy egyszer leül, mondjuk egy napig dolgozik rajta, az nála lehet akár 20-30 oldal, mert nagyon gyorsan dolgozik, és aztán nem tér vissza hozzá. Amit nagyon sajnálok, hogy nem fejezi be, az az Özvegy című, megvan belőle 15 oldal, az egy nagyon furcsa, háborúba belesodródó Magyarország, Budapest, létező szereplőkkel. Például Csontos Gyula bukkan fel szereplőként. Nagyon jó ötlet lett volna, ha megcsinálja.

És akkor vannak azok a művek, amiket vagy én nem találok annyira érdekesnek, vagy ő maga azt mondja, hogy nem jó, az a Betyár című regénye. A naplóban nem így mondja, hogy nem jó, hanem azt mondja, szarból épített szobor, bocsánat. Azt mondja, hogy a meglévő fogásaimból, a megemésztett hulladékból most csináltam még egy regényt, de nincs már benne semmi új. És tényleg. A másik, hogy arra is rákössünk, ami címet adtunk, hogy engem folyton valami új izgat és érdekel. Ő azért nem szeretett erre a termelésre beállni. Ő igazából egy kísérletező szerző, viszont van egy önjárás, meg van az, hogy nincs ötlet, ki kell hozni valamit, és ezek azok, amik szerintem sikerületlenebbek, és én ezeket mondanám kudarcnak. De nagyon önreflexív, sokszor a naplóban ezeket elemzi, és ő is ezekre mutat rá, hogy most megint csináltam egy ugyanolyat, ez már nem jó, mást kellene csinálni.

*A 2024. május 10-én a nagyváradi Ady Endre Emlékmúzeumban, az egykori Mülleráj cukrászda kioszkjában készült beszélgetés szerkesztett változata.
Házigazda Simon Judit.*

A szöveget gondozta: SZŰCS LÁSZLÓ

A nyugati történetírás hat korszaka

„Mindennek van története, így a történetírásnak is” – indítja legújabb, *Hérodotosztól Harariig* című könyvét Romsics Ignác, korunk egyik legtekintélyesebb magyar történésze, aki egy újabb szintézis-remű és ismeretterjesztő művel ajándékozta meg a közönséget idén megjelent kötetével, mely nem, vagy nem csak a szaktudósok, hanem a művelt olvasóközönség számára is élvezetes, olvasmányos összegzést nyújt a történelemtudomány és a történeti gondolkodás fejlődéséről, valamint a történetírás természetéről. A szerzőnek kinyilatkoztatott célja bemutatni azoknak a történészeknek a munkásságát és gondolkodásmódját, akik meghatározták, illetve befolyásolták a múltunkról való gondolkodást és magát a történetírást is. Romsics Ignác a nyugati hagyomány talaján állva dolgozza fel a témát, ezért vizsgálódási körén kívül esik az ázsiai, az afrikai, illetve az iszlám történelemszemlélet és ezek tudományos eredményeinek a bemutatása. Ennek megfelelően az áttekintés az antik görög-római mitológiai és filozófiai hagyomány felelevenítésével kezdődik. A magyar tudós a Hérodotosztól számított történeti gondolkodást hat szakaszra osztja, és e korszakok alapján strukturálja hat különálló fejezetre a könyvét. Mindegyik fejezet rövid tudomány- és eszmetörténeti összefoglalóval indít, majd a szerző rátér a korszak legjelentősebb történészei munkásságának értő bemutatására.

Hat korszak

Az első, a már említett antik hagyományt taglaló fejezet közel ezer évet ölel fel egészen a Nyugatrómai Birodalom bukásáig. Ennek a korszaknak a jelentősége tudománytörténeti szempontból abban áll, hogy a nyugati civilizáció ekkor fordul a racionális gondolkodás felé, és ez a törekvés határozza meg nemcsak a történelemnek, mint diszciplínának, hanem magának a nyugati civilizációnak az irányát is. Az ókorban kezdődik, és hosszú évszázadokon át zajlik a küzdelem a realitás talaján álló történelemszemlélet és a mitologikus, vallásos világ- és történelemszemlélet között. Az ókor a nyugati történetírás bölcsője, és e diszciplína megszületését olyan mesterek fémjelzik, mint Hérodotosz, „a történelem atyja”, illetve Thuküdidész, Polübiosz, Diodórosz, és a római történetírók legjelentősebbjei, Livius, Tacitus és Plutarkhosz.

A második szakasz a középkori keresztény történetírás korszaka, mely szintén körülbelül ezer évig tartott. Ezt a kort a Biblián alapuló keresztény világszemlélet határozta meg, de kétségtelen hatást gyakorolt rá a világ racionális megértésére törekvő görög filozófia. A kereszténység térhódításának egyik jelentős, a történelemtudomány szempontjából alapvető fontosságú következménye az időszemlélet módosulása volt. A görög-római gondolkodás jellemzően ciklikus történelemfelfogásával szemben a keresztény világszemlélet egységes, lineáris és egy cél felé haladó folyamatként fogta fel a történelmet, melynek meghatározott kezdete és vége van. A történelem az ember Isten általi megteremtésével kezdődik és Jézus Krisztus második eljövételével ér véget. Ennek az alapeszmének a jegyében alkotta meg történeti munkáját Euszebiosz, Orosius, a skolasztikusok, valamint a keresztény gondolkodás két legjelentősebb alakja, Szent Ágoston és Szent Tamás is.

A harmadik szakasz, mint ahogy azt a könyv harmadik fejezetének a címe is jelzi, az újrakezdés korszaka, mely magában foglalja a reneszánszt és a reformáció időszakát, valamint a 17. századi tudományos forradalom korát is, mely utóbbi a későbbiekben általánossá vált szekularizált világszemlélet alapját képezte. Ebben a korszakban a keresztény üdvtörténettel szemben az antik előzményeket újrafelfedezve kezdett ismét teret nyerni a történelem racionális magyarázatának és a források szakszerű vizsgálatának az igénye. A keresztény teológiai rendszerek tekintélyét kikezdte az emberközpontú történelemszemlélet, melyben az embert olyan lényként láttatják, aki képes saját sorsának az alakítására, és nem pusztán a túlvilági boldogság elnyerésében reménykedik, hanem hisz abban, hogy a kereszténység által siralomvölgynek tekintett földi világot elérhetővé tudja formálni saját maga számára. Ennek a korszaknak is megvannak a történetíráshoz nagy

MAYER ÁGOTA szociológus, 1985-ben született Budapesten, tíz éve Erdélyben él.

hatással bíró alkotói, akiknek munkásságával a szerző behatóan foglalkozik. Itt most csak a reneszánsz kor kiemelkedő gondolkodóját, Niccolò Machiavellit, továbbá a forráskritikai szemlélet és annak módszertana kialakításában jelentős szerepet játszó Lorenzo Valla és Jean Mabillon említtem, akiknek a munkásságával megismerkedhet az olvasó.

A negyedik fejlődési szakasz és egyben a negyedik fejezet a Felvilágosodás és a francia forradalom kora, mely olyan mélyreható változásokat hozott a nyugati kultúrkörben, amely változások alól a történetírás sem vonhatta ki magát. A magyar szakember érzékletes képet fest a 18. század szellemi atmoszférájáról, az egymással ellentétes történelemfilozófiai koncepciók feszültségeiről. A korszak radikális változást hozott, mert számos tudományterületen ekkor kezdőnek el az emberiség mindennapi életét is átformáló felfedezések, és megszülettek az egyház világi hatalmától végképp elszakadó társadalomfilozófiai eszmék. A történetírás szempontjából a korszak legjelentősebb alkotói Franciaországban Voltaire és Condorcet, brit földön a skót William Robertson és az angol Edward Gibbon voltak, míg a német kultúrában Johann Gottfried Herder és Georg Wilhelm Friedrich Hegel fejtettek ki rendkívül jelentős, máig ható történetírói, történelemfilozófusi munkásságot.

A 19. század különálló korszaka a történelemtudománynak, ugyanis ebben az évszázadban valósul meg a történetírás intézményesülése, ekkor vált önálló akadémiai tudományággá. A század meghatározó jelentőségű eszmetörténeti fejleménye az evolúcióelmélet térhódítása; ez és a különböző tudományterületeken végzett kutatások fellendülése „*jelentős mértékben elősegítette, hogy befejeződött a történetírás elszakadása a teológiai gondolkodás középkori sémáitól, és ezzel párhuzamosan meggyökeresedtek a tudományos jelleget szavatoló metodológiai eljárásai*” - írja Romsics Ignác. A 19. században a történetírás négy nagy irányzata alakult ki: a romantika, a historizmus, a pozitivizmus és a történelmi materializmus, a szerző alaposan körbejárja mind a négyet. Abban, hogy a történetírás a többi diszciplínához méltó szaktudománnyá vált, kiemelkedő szerepet játszott Leopold von Ranke német történész, aki a spekulatív történelemszemlélettől elfordulva a forráselemzést, az adatszerűséget és az események, történések értéksemleges közvetítését tekintette a jó történetírás alapvető ismérveinek, és az ő hatására, illetve őt követően ezek lettek a történelemnek, mint szaktudománynak az alapvető kritériumai.

A hatodik korszak, egyben a könyv utolsó fejezete a 20. század elejétől napjainkig követi nyomon

a történetírás és a történelmi gondolkodás fejlődését. Ebben az időszakban a tudomány rendkívüli elaprózódása, illetve filozófiai módszertani szempontból nagy fokú fragmentálódása ment végbe. „*A 20. századi történetírás nagyfokú szakosodásának egyik oka a gazdasági és társadalmi valóság bonyolultabbá válása, vagyis a legáltalánosabb értelemben vett modernizáció volt, amelynek leírására és megmagyarázására a történetírás addig szokásos megközelítései egyre kevésbé tűntek alkalmasnak*” - olvasható a könyvben, majd néhány oldallal alább Romsics Ignác hozzáteszi: ugyanakkor „*a történelmi gondolkodás térbeli koordinátái is módosultak. Az Európa-centrikus vagy eurázsiai nézőpontot olyan globális, illetve univerzális perspektívák váltották fel, amelyekből nézve a dél-amerikai, arab, vagy akár fekete-afrikai kultúrák éppen olyan értékesnek és tanulmányozásra érdemesnek tűntek, mint az európaiak vagy az észak-amerikaiak*”.

A 20. századi történetírás egyik legfontosabb fejleménye, hogy szaktudományból társadalomtudománnyá vált, és ehhez a francia Annales történetírói folyóirat járult hozzá döntő módon. Az Annales iskola tudósai közül talán a legismertebb és legnagyobb hatású történész Fernand Braudel volt, aki úgy vélte, hogy a hagyományos történetírás által lineárisnak tételezett idő többféle idősíkra osztható, amelyekhez más-más történelmi realitások rendelhetők. Ezzel Braudel „*A történelem idődimenziójának olyan új modelljét alkotta meg, amelynek lényege az egymással interaktív kapcsolatban álló különböző időtartamok sokrétű viszonyrendszere volt*”. Romsics Ignác behatóan foglalkozik Braudel munkásságával, a 20. század kétpólusú világának kontextusában ismerteti a marxista történetírás jellegzetességeit és jellegzetes képviselőit, köztük a hatásában legkiemelkedőbb Eric Hobsbawm munkásságát is, majd a szintézis- és elméletalkotó történészek (Oswald Spengler, Arnold J. Toynbee, Walt W. Rostow, Immanuel Wallerstein) alkotásait taglalja.

A jelen történetírása

A nagy szintéziseknek mintegy ellenhatásképpen hódított teret a történetírásban is a posztmodern és posztstrukturalista gondolkodásmód, mely minden korábbinál radikálisabban kérdőjelezte meg a múlt megismerhetőségének a lehetőségét. „*Erre az 1960-as évektől körvonalzódó új világképre az átfogó, nagy elméletektől való elfordulás, az egymásnak is ellentmondó szemléletek és megoldások tolerálása, a hagyományosan jelentősnek tartott események és dolgok leértékelődése, a játékosság, valamint az ironia és az önironia volt a jellemző. Ismeretelméleti szempontból központi eleme a valóság és a nyelv viszonyának*

újrdefiniálása. A valóság eszerint önmagában nem, csak nyelvi megjelenésében létezik. A nyelv viszont nem a valóság tükré, hanem része és alakítója annak." – összegzi Romsics Ignác e gondolkodásmód lényegét, és külön alfejezetben tárgyalja a legnagyobb hatású posztmodern gondolkodó, Michel Foucault szakmai tevékenységét.

A posztmodern szemlélet jegyében Jean Francois Lyotard francia filozófus tételesen kimondja, hogy posztmodern állapot lényege a bizalmatlanság a nagy elbeszélésekkel szemben, és ezek helyett a kis történeteknek van létjogosultságuk. A történet-tudomány egysége felbomlott, mert ennek az eszmekörnek a gondolkodói tagadták az objektív valóság létezését, szerintük nem az addig valóságosnak vélt tények, hanem a történelem elmeséléséhez választott nyelvi eszközök a meghatározók. Ezzel magyarázható, hogy ugyanazokat a forrásokat használva különböző tartalmú történelmi beszámolók konstruálhatók meg. „A különböző magyarázatok ismeretelméleti szempontból egyenrangúak, az olvasó nem is ilyen, hanem esztétikai és morális szempontok alapján tartja egyiket meggyőzőbbnek a másiknál” – idézi a szerző Hayden White történész gondolatát. A posztmodernnek eljutnak a logikus végkövetkeztetésig: a történelmet nem is lehet tudománynak tekinteni, a hivatásos történetíró és az egyéni emlékező szubjektív interpretációja azonos értékkel bír, mert a történelem is olyan diskurzus, amely mögött meghatározott társadalmi érdekek, csoportok, eszmék állnak, amelyek minőségileg nem különböznek egymástól. A posztmodern és a posztstrukturális történetírás jellemző vonulatai a mikrotörténelem, az emlékezetkutatás, a történeti antropológia, valamint a kontrafaktuális, „mi lett volna, ha...” típusú történetírás. Ezzel egy olyan végpontig jutott el a múlt megismerésével foglalkozó tudomány, ahonnan tovább már nem vezethet út, ezért az utóbbi évtizedekben a történetírás visszafordult innen. Romsics Ignác röviden jelzi, kik voltak ennek a visszafordulásnak a legbefolyásosabb hangadói. Idézi többek között Sir Geoffrey Elton, aki szerint a múlt tényeiről fennmaradt nyomok igenis rekonstruálhatók, és ha a nyomokat a maguk korabeli kontextusában vizsgáljuk, akkor megismerhetők az igazság vagy legalábbis annak egy része. Richard J. Evans történész pedig úgy véli, hogy a nyelv minden önkényessége

ellenére valamilyen mértékben mégis összefügg a való világgal, a történelmi interpretációk minden tökéletlenségük ellenére is képesek igaz állításokat tenni a múlttól. Szakítást jelent a posztmodern szemlélettel az 1990-es években Immanuel Wllenstein vezetésével alakult interdiszciplináris tudományos bizottság álláspontja, mely kimondja, hogy nem fogadják el azt, hogy a társadalomtudománynak olyan egyéni nézetek egyvelegévé kellene redukálnia, amelyek mindegyike egyformán érvényes, és a bizottság szerint nem igaz az sem, hogy „amit objektív tudásnak szokás nevezni, pusztán a társadalmilag és politikailag erősebbeknek a tudása.”

A posztmodernnel való szakítás jele az átfogó, nagy elbeszéléseknek a visszatérése, az utóbbi évtizedekben a világtörténelmi enciklopédiák tömkelege jelent meg, illetve megszületett maga a nagy történelem koncepciója is, melyben a történelem nem az emberi civilizációk kialakulásával indul, hanem a kozmikus evolúció folyamatába helyezve az ősbabanással, a galaxisok kialakulásával kezdődik az emberiség történelmének a leírása. Ennek a vonulatnak a két legismertebb alakját emeli ki Romsics Ignác; a nagy történelem koncepciójának a megalakítóját, David Christian ausztráliai történészt és az izraeli Yuval Noah Hararit, akinek Az emberiség rövid története című könyve az elmúlt évtized legnagyobb történelmi tárgyú bestsellere lett.

Itt tart jelenleg a történetírás, ezért is zárul ezzel Romsics Ignác ismeretanyagban bővelkedő könyve. Nem tudni, merre fejlődik a történetírás a jövőben, és a szerző sem kívánt spekulációkba bocsátkozni ezen a téren, mindenesetre az elmúlt mintegy 2500 év megmutatta azt, hogy számtalan irányba vezethet út, és amit Romsics Ignác saját művének zárásaképpen David Christian és Yuval Noah Harari műveiről írt, az érvényes a mindenkori történetírásra is: kiválóan alkalmas arra, „hogya kérdéseket tegyünk fel magunknak. És elgondoljunk múltunk, jelenünk és jövőnk alapkérdéseiről, amelyek minden korszak minden jelentős történészt foglalkoztatták.”

Romsics Ignác: Hérodotosztól Harariig,
Budapest, 2024

MAYER ÁGOTA

Pálinkafőző üst vagy villanyvilágítás?

Gyergyószentmiklós urbanizációjának tükrözése
a Gyergyó hetilapban

Írásom témája Gyergyószentmiklós XX. század eleji, kezdődő urbanizációjának követése volt a *Gyergyó* című újság cikkein keresztül. Az újság arculatát, formátumának alakulását vizsgáltam 1901 és 1918 között, valamint kulcsszavas keresés segítségével feltérképeztem Gyergyószentmiklós urbanizációjának történetét, a városon áthaladó vasút megépítését, a városi villanyáramhálózat kiépítését, az iskolák, a mai Salamon Ernő Elméleti Líceumnak otthont adó, Magyar Királyi Állami Gimnázium épületének építését és intézményének megalapítását első formájában, a kórház ügyét, valamint a közművesítést. Ennek érdekében a következő kulcsszavakra, valamint azoknak a szinonimájára kerestem rá: iskola (gimnázium), vasút (körvasút), villanyáramhálózat, közvilágítás (villamos világítás), kórház, közművesítés (vízvezeték).

A *Gyergyó* társadalmi, közgazdasági és szépirodalmi hetilap 1901. október 6-án jelent meg, utána minden vasárnap meghatározta a gyergyói emberek akkori beszédtemáit Maroshévíztől Gyergyóbékásig, Borszéktől Gyergyólibánig. Kezdetben Létz János és Társa nyomdájban készült, majd 1902. augusztusától Sándory Mihály lett az új főnöke a könyvnyomdának. Létz a tulajdonosváltást követően Gyergyóditróba költözik, ott adja ki a *Gyergyói Hírlapot*.

1906-tól az újság meghatározása *politikai, közgazdasági és szépirodalmi hetilapra* módosul, de a célkitűzésük ugyanaz marad: a székelység megmentése, önbizalmának visszaállítása, (ami alatt egyfajta regionális emancipálódást értettek), a helyi ipar védelme és támogatása. Ezen kívül kutatták a kivándorlás okát, munkahelyek létrehozásának ügyében jártak el, és kiálltak a munkások jogai mellett.

Az 1910. május 23-ai számtól már *politikai napilapként* hivatkozik magára a *Gyergyó*. Ugyanebben az időszakban egy hónapig háromnaponta jelenik meg, majd naponta, végül rövid idő után visszatérnek a heti kiadásra.

Változó rovatok

A lap rovatok a vizsgált periódusban nem változtak sokat, idővel kiegészültek más, kisebb rovatokkal, de ezek nem voltak állandó jelleggel jelen a lapban. Kezdetben volt két tárcarovat, az egyik a Gyergyó Tárcaja volt, a másik a Csarnok. Előbbinél helyi írók és költők művét publikálták (például Telekesi Gy. Zoltán, Kritsa Róza, Fáy Nándor, Szini Lajos), illetve tudományos cikkeket is közöltek, általában egészségügyi témákban, (ezeket többnyire a városi kórház orvosa, Dr. Fejér Dávid jegyzi), az elektromos hálózat bekötésével kapcsolatban is többrészes cikket közöltek a villanyáram működéséről.

A Csarnokban regényeket közöltek folytatásokban (például *A Sulyovszkyak*, amelyet szerzője Primor álnéven közölt, Négysz-tól az *Örvények* vagy Syrius-tól *A mellény*). A 12. évfolyamtól Kis Tárca néven rovatot indítottak külföldi írók novelláinak, így jelenik meg itt például Csehov műveiből egy rövid válogatás. Ritkábban írtak a moziról, színházról, valamint az Apróságok rovatban némi humort csempészték az újság lapjaira.

A Különfélék rovat röviden összefoglalta a híreket, illetve a gyászjelentések, az eljegyzések, a házasságok hirdetései is itt kaptak helyet, később a rovat nevet váltott Hírekre, valamint a Legujabb rovatban táviratokat közöltek Európa nagyvárosaiból érkezett hírekkel.

A Nyilttér (sic) afféle lakossági fórumként funkcionált, lehetőséget adott a gyergyóiaknak különféle becsületbeli sérelmeiket szóvá tenni, a társadalom felsőbb rétege itt követelt bocsánatkérést becsületük megsértése miatt.

BATRIN KRISZTIÁN (Gyergyószentmiklós, 2001)
újságíró. Jelenleg a BBTE Színház és Film Kar
filmművészeti mesterképzésén tanul.

A 6. évfolyamtól megjelent a Közgazdaság rovat is, ahol gazdasági történésekről értesítették a lakosokat, majd a 7. évfolyamban megjelent a Heti szemle, ahol a jelentősebb politikai eseményekről írtak. A lap végén, az utolsó oldalon helyet kaptak a reklámok, illetve az Árverési Hirdetmények, ahol a királyi járásbírószámolt be tevékenységéről, illetve a község vezetősége és a Jelzálog-Hitelbank részvénytársaság időszakosan, általában év elején bemutatta a kincstár állapotát, azt, hogy mennyi vagyonuk, mennyi költségük volt, és azt mire fordították.

Orel Dezső főszerkesztő (aki később az 1907-ben várossá vált Gyergyószentmiklós első polgármestere volt) vezetése alatt megjelent a Krónika rovat, ahol humoros formában írtak az ország eseményeiről, néhány lapszámban pedig Színészet és Erkölcök – Esetek rovatban is közöltek, előbbiben színdarabokról, utóbbiban tárcákat, valamint minden héten a Dal rovatban, ahol egy verset közöltek. Először Pitypalatty verseit olvashatták, amely a hetéről szólt, később különféle tárgyakról írtak dalokat a költők. A 9. évfolyamban részletekben regényeket is közöltek, amely átvette a Csarnok helyét.

Az újság hasábjain sokszor megszólaltak a város közéleti személyiségei. Ünnepekről, történelmi és egyházi eseményekről az örmény katolikus főesperes, Görög Joachim közölt cikkeket, egészségügyről Dr. Fejér Dávid, a kórház orvosa, illetve Orel Dezső vezércikkei „híven tükrözik (...) a hozzáállását a közügyekhez, a magyar társadalom alapvető kérdéseire.”

A *Gyergyó* fontos elemévé vált a Gyergyóimedence minden településének, minden hét vasárnapján hírt adott nekik a legfrissebb történésekről, a fejlesztések folyamatáról, állapotáról, a projektek minden lépéséről beszámoltak, illetve itt szólt a község vezetősége a honatyákhoz is, hozzájuk címzett vezércikkeken keresztül.

Fontos megjegyezni, hogy bár a *Gyergyó* a térség legnagyobb lapja, nem az egyedüli, hosszabb-rövidebb ideig más kiadványok is szolgálják a térségben élők igényeit. Gyergyószentmiklóson szintén Létz János nyomdájában jelent meg 1898-ban a *Gyergyói Hírlap*, amely 1914-ig rendszeresen jelent meg. Ennek melléklete volt a *Borszéki Híradó*, amelyet 1902-1904-ig, és 1913-1914-ben adtak ki. Gyergyóditróban 1886-ban Józsa Sándor tankönyvíró hat hónapon keresztül megjelentette a *Ditró* című hetilapot. Később, az újonnan alapított Kossuth nyomdában Vákár P. Arthur 1905-ben létrehozta a *Csíkvármegye* lapot, amely hetente háromszor jelent meg, 1920-ig.

Az elszámolás a népnek – a kutatás eredményei

Az eredményeket összegyűjtve körvonalazódott, hogy minden évfolyamban megtalálható egy téma, ami a legaktuálisabb és legrelevánsabb volt a gyergyószentmiklósiak számára. Először az elektromos hálózatra helyezték a figyelmüket, a témának itt is van csúcspontja, 1902-ben (2. évfolyam) és 1903-ban (3. évfolyam) összesen 41 cikk jelent meg, összesen 75 cikk. Ezt követte a vasút, 1904 (4. évfolyam) és 1907 (7. évfolyam) között. A vasúttal kapcsolatosan 61 cikket írtak ebben az időszakban a 98-ból. A vonal kiépítésének utolsó évével egybefonódva kezdődött el a gimnázium alapításának ötlete is, 1907-ben (7. évfolyam) és 1908-ban (8. évfolyam) 28 cikkel.

A gimnázium épületét 1915-ben fejezték be, amely időszokról nem maradt fent egyetlen lapszám sem, de a tanintézmény létrehozásáról és alapításáról, fontosságáról és az elkészülendő épületről annál többet írtak. Így a 72 cikkből kevés szól az épületről, inkább az évvizgárról, tanárokról vagy az intézmény szükségességéről írnak. A közművesítés csak ötlet szintjén maradt meg, kétszer próbálták meg elindítani a tervezetet, de először pénzhiány miatt, másodszer pedig a világháború miatt ez meghiúsult, ezért van csak 16 cikk róla, elszórtan.

Község a városiasodás útján

A lap bemutatkozó kiadványában az *A mi még nincs, de lesz!* című cikkből megtudjuk, hogy a városi elektromos hálózat kiépítésének ügyét sokáig halogatták, és a megvalósítását ahhoz kötötték, hogy „majd meglesz... de csak akkor, mikor a Vákár Lukács kutja a hajtóerőül szükséges 140 lóerőnyi vizet díjtalanul fogja a község malmára hajtani!” Végül 1901. augusztus 10-én a község előljárói megválasztották a végrehajtó bizottság tagjait, és augusztus 24-én a megyei törvényhatóság is jóváhagyta, így indult útjára Erdély egyik legelső elektromos közvilágítási hálózatának kiépítése.

1902-ben egy rövid időre megakadtak a munkálatok, de áprilisban a vármegye alispánja jóváhagyta a szerződéseket a kivitelezőkkel, így a gyergyóiak abban reménykednek már, hogy a következő farsangot villanylámpa fénye mellett táncolhatják végig. Augusztusban megtudjuk, hogy a végleges üzembe helyezésig már csak pár hét van hátra. Arra, hogy az épületek olyan fázisban legyenek, hogy a beköltözés megtörténhessen és a belső szerelési munkák elkezdődjenek, hat hetük van. A Siemens és Halske cég munkatársai 40 napot töltenek

Gyergyószentmiklósi pályaudvar.

|||||

*A gyergyószentmiklósi
vasútállomás egy múlt
század eleji képeslapon*

Gyergyószentmiklóson, amíg a hálózatot teljesen fel nem szerelik.

Végül 1902. október 12-én arról tudósítanak, hogy a munkálatok nagyjából befejeződtek, a gépek nagyrésze megérkezett, kezdik a külső munkákat, azaz az oszlopok és a vezetékek előkészítését. Október végére a fűrészcsarnok és a gépház is elkészült, a város alszegi részén pedig a hálózat felállításán dolgoznak. „A felállított transzformátorok (sic) pálinkafőző-üstökhöz hasonló tetejükkel a vidéki nép állandó bámulat tárgyát képezik: találgatják, hogy az óriási üstök ugyan mire valók, s míg egyik bölcsen kisüti, hogy a szegényebb nép részére fognak itt kiflit sütni, addig a jobban tájékozottak felvilágosítják társaikat arról, hogy azokban az állam maga fog pénzügyőri felügyelet mellett pálinkát főzni, s azt a szegényebb vidéki vásárosnépnek osztja szét díjtalanul.” A gépek végül 1902 karácsonya előtt érkeztek meg, 1903 januárjára pedig az utcai világításhoz a lámpákat felszerelték, és reményeik szerint 4-6 hét múlva a gépeket teljesen felszerelik.

Március 11–13. között tesztüzembe helyezték a rendszert, a működését pedig 14-én kezdi el. A várva várt kezdés csak egy napot késett, mivel a Siemens és Halske képviselője át kellett vizsgálnia a gépeket még egyszer.

Két hónappal később azonban már a rendszer hibáiról írnak: voltak helyek, ahol túl fényesek voltak az utcák, máshol nagy volt a sötétség. A magánlakásokba való beszerelés folyamata túl lassú, és

egyesek szerint túl drága is. Ekkor derült ki az is, hogy a fűrésztelep és a körfűrész – habár már szeretnék cégek bérbe venni – még fel sincsenek szerelve. Júniusra betelik a pohár a város lakosainál, és válaszokat követelnek a városvezetéstől. Nem értik, miért nincs kész a gáter, mikor a hozzá szükséges anyagok már megvannak. Ráadásul a lakók a vártnál többet kell fizessenek a bekötésekért, valamint sürgettetik a villanyórák felszerelését is, mivel sok veszteséget okoz azoknak a hiánya.

Nem sokkal később kiderült az is, a villanyfűrész felszerelését követően, hogy nem képes a gépház egyszerre ellátni villanyárammal a fűrésztelepet is, és a lakosságot is, mivel a fűrész használata közben csak pislákolnak a fények a településen. Augusztusra a problémákat nagyjából orvosolták, de helyenként nincsenek még órák felszerelve.

A lakosság részéről rengeteg negatív visszajelzés érkezett, és a technofóbia is jellemző volt, egyesek azt hitték, a villanyoszlopok mérgezőek. Amúgy is évszázadokig éltek úgy az emberek, hogy nem volt szükségük villanyáramra, miért kell most ezzel foglalkozni. Másfelől mivel ez volt az újdonság, ezért csak erről beszéltek: „Nem is lehet a Szilágyinál (a város legrégebbi étterme) egy valamire való alsóst összehozni [...] Repülnek esténként egyik törzsasztaltól a másikig a »Volt«, »Amper«, »Watt«, »Hektó-« és »Kiló watt« stb kifejezések! Egyik dicséri, másik gyalázza...”

A rendszer zavartalanul működött 1905-ig, mikor kiderült, hogy az építendő vasút útjában áll a

gépház, és a vasút érdekében szükséges a telep területének kisajátítása. Újra problémák voltak a szolgáltatás minőségével, gyakorta volt 3-4 órányi áramkiesés, a költözés miatt sokszor újra gyertya- és petróleumlámpa fényre szorultak. A költözés szeptemberben zajlott le. A helyiek arra számítottak, hetekig fog szünetelni a szolgáltatás, de csak egy napig volt teljes sötétség. Azonban a problémákról továbbra is tudósítottak, a lapban készültek rovatot is indítani, ahol csak az áramszünetekről írnak.

1910 körül kezdenek újból írni a villanytelepről, mivel a gépek cseréjére szorulnak, illetve 1913 októberében a környező falvak vezetőivel tárgyaltak a világítás bevezetéséről. Ezekről később már nem írtak, valószínűleg a háború félbeszakította a terveket.

A vonatra várva

A székely körvasút kiépítéséről már a *Gyergyó* első számaiban írnak: „Kérem tehát, nem-e volna lehetséges a magas kormány figyelmét ezen felette aggasztó állapotokra felhívni [...] a vasút kiépítését, ha másképp nem lehet, még állami kölcsön útján is a tavasszal megkezdesse?” A munkálatok nem kezdődtek el, a vasútépítés kalandos története sokáig húzódott.

Az ötlet már a XIX. század utolsó éveiben megfogalmazódott, de a magyar kormány húzódozott a beruházástól. 1899-ben végül megtörtént a Madéfalva Szászrégen közötti vonalszakasz közigazgatási bejárása, az 50 oldalas helyszíni tanulmányozásról készült jegyzőkönyvben 5 átereszt elkészítését tervezték.

1902 márciusában Hegedűs Sándor pénzügyminiszter kiharcolta a székely körvasút építését, részben rendelkezésre is bocsátották a szükséges anyagi eszközöket. Azonban ez nem volt elegendő, így Urmánczy János bányagazgató részvényeseivel együtt felajánlotta a borszéki kőszén- és bélbóri bányák erőforrásainak egy részét a munkálatok folytatására, ha az a vasút építését szolgálja. A kereskedelmi miniszter vevő volt az ötletre. Májusban arról ír a lap, hogy szeptember elejére nekifognak a Szászrégen–Déda szakasz építésének. Később kiderült, ahhoz, hogy csatlakoztatni tudják a frissen épülő szakaszt, ahhoz a Szászrégen–Marosvásárhely és Marosvásárhely–Kocsárd egész vonalát újjá kell építeni, mivel az „igen kezdetleges állapotban lévő vonalak a csatlakozásra nem alkalmasok.” Ez 14-15 millió korona befektetést igényelne.

A gyergyóiak türelme azonban elfogyott eddigre: „Nincs egy mozzanat, melynél ne éreznők a vasút

hiányát.” A panaszok között az is jelen van, hogy jelenleg nehezen közelíthető meg Gyergyószentmiklós, a vásárra érkezőknek két napi szekérútba és tetemes költségbe kerül az ide- és visszautazás, az áru elszállítása pedig nehézkes és drága. A meghízott marhák mire a legközelebbi vasútállomáshoz érnek, már 15-20 százalékkal veszítenek értékükből a sok gyaloglástól.

1904-ig azonban csend volt, amíg újra nem jelent meg az állami főmérnök a községben. „A vasútépítés javában foly. Mintegy kétezer ember van állandóan foglalkoztatva az útvonal különböző pontjain. Csík felé utazva több helyen lehet látni 3 kilométer hosszú földöltést készen.” – áll a *Gyergyó* tudósításában. Ha ilyen ütemben halad a munka, valószínűleg a határidő előtt készen lesznek. Azonban az optimizmusnak hamar véget vetett a vasútépítők sztrájkja 1906 májusában, mivel azok bérkövetelése miatt a munkálatok leálltak. A munkálatokat végző vállalkozó nem elégítette ki a munkások követeléseit, hanem Macedóniából hozatott munkaerőt. A munkálatok folytatásáról 1907 januárjában írnak legközelebb, amikor a kereskedelmi miniszter kilátásba helyezte a Déda–Gyergyószentmiklós szakasz kiépítését.

Augusztusra már közel voltak a munka elvégzéséhez. „Ennek legnagyobb bizonyítéka a mérnökeink költözködése.” „Szeptember 6-án délután 1 óra 45 perczkor robogott be állomásunkra az első tehervonat. A pályaudvar előtt nagy népsokaság várta a korszakos eseményt, hogy közvetlen meggyőződést szerezzen arról, immár össze vagyunk kötve a művelt nyugattal.” Végül a november 28-ára tervezett átadó váratlan halasztást szenvedett, mivel újra át kellett még nézzék a frissen megépült vasutat.

A megnyitó nem sokáig tolódozott: december 5-re tűzték ki a várva várt napot. „Az előljáráóság felkérte a háztulajdonosokat, hogy házaikat lobogózzák fel.” A megnyitáson részt vett Sztérényi József kereskedelmiügyi államtitkár is, valamint a Magyar Állami Vasutak elnökigazgatója és igazgatója is. „A vendégeinket hozó vonat 5-én délelőtt 11 óra 28 perczkor fog Gyergyószentmiklós állomására beérkezni.”

A már egyszer csődöt mondott gimnázium

Gyergyószentmiklóson már 1614-ben említésre került Imreh Deák „schola mester”, aki a szervezett oktatás jelenlétét igazolja a településen. A XVIII. század végén az örményeknek külön iskolájuk volt, a reformkorban pedig az egyházi jellegű

*1904 körüli felvétel
a székely körvasút építőiről*

iskola kisgimnáziummá alakult át, ezzel 1848 környékére Gyergyó nagy előnyt szerzett magának kulturáltságában az 1848-as forradalom helyi eseményeinek előkészítésében, hiszen alig volt olyan székely, aki írni-olvasni ne tudott volna. A gimnázium kezdetben nyelvészeti osztállyal létezett, amely kiegészült később a határőrkatoni oktatással is.

A céhszervezet kialakulásával egy világibb jellegű iskolának a létrehozására is szükség lett. Ennek kezdete 1778-ra tehető, korábban a székelység ellenállása a német nyelvű oktatással szemben megakadályozta az intézmény létrehozását. Végül 1790-ben kezdődhetett meg 5 évnyi építkezés után, ahol a világi tantárgyakat német és latin nyelven, a vallást magyarul oktatták, amíg az épület 1808-ban le nem égett. Az 1848-as forradalmat követően a kisgimnáziumot megszüntették, így a katonaság már nem tudta kényszeríteni a székelyeket az iskolába, csak az egyházi iskolát hagyták meg.

1865-ben létrehozták a polgári fiúiskolát, 1874-ben pedig újra elérhető lett a szakoktatás, és egy külön leányiskola alapítását is jóváhagyják. 1894-re felépítették a mostani Vaskertes Általános Iskola épületét, amelybe a fiúiskola költözött.

A XX. századhoz közeledve az államvezetés az általános műveltséget oktató gimnáziumok helyett műszaki ismeretek elsajátítására lehetőséget adó iskolák létrehozását szorgalmazta. A központi kormányzás, mivel Gyergyószentmiklós volt akkor

Csíkszék legnépesebb és legjelentősebb gazdasági központja, 1865. november 4-én létrehozta a középiskolának számító reáliskolát, ezt azonban a helyiek konzervativizmusa megbuktatta, így a diákok másutt kellett folytassák tanulmányaikat. Húsz évvel később azonban rájöttek a veszteségükre, és létre akarták hozni a konzervatív elveken alapuló gimnáziumot, amelyért cserébe feláldozták a polgári fiúiskolát, hogy állami fiúgimnázium legyen belőle, bár ezt az államvezetés elutasította.

A gimnáziumalapításról már az első évfolyam második számában írnak: „Gyergyónak újonnan megválasztott képviselője ugyanis – mint halljuk – határozott ígéretet tett, hogy a költségvetés tárgyalása alkalmával a gymnázium érdekében fel fog szólni s lehetőleg dűlőre viszi a dolgot.”

A gimnázium megalapítása közben egyre sürgetőbb lett. Az újságban arról írnak, hogy rengeteg tehetség, kiváló tanuló kallódott el, és a reáliskola miatt, illetve a gimnázium hiánya miatt el van zárva a diák attól a lehetőségtől, hogy tudományegyetemen tovább tanulhasson. A Csíksomlyói gimnázium 1903 szeptemberében visszautasította a diákok egy részét, mivel az intézmény túlzsúfolt volt, ezért Gyergyó térségének diákjai Nagyszebenben, Erzsébetvárosban, Marosvásárhelyen, Brassóban, Kolozsváron, Gyulafehérváron vagy Székelyudvarhelyen folytatták tanulmányaikat. Csíksomlyóra – a cikk szerzőjének ajánlása szerint – csak azok menjenek, akiknek nincs megfelelő anyagi helyzetük nagyobb városba küldeni gyermeküket.

1905-ben a helyi képviselőtestület újabb kérést tett le a gimnázium létrehozásáért, de a kormány és a megyei hatóságok reáliskolát akartak alapítani, míg a gyergyóiak továbbra is kitartottak a gimnázium mellett. Érvnek, a saját igazuk mellé, azt hozták fel, hogy amíg a székelyudvarhelyi reáliskola pang, addig a csíksomlyói gimnázium zsúfolásig tele van, valamint a reálosztályok egyoldalú műveltséget biztosítanak, míg a gimnázium kielégíti Gyergyó kulturális szükségleteit.

A konfliktus a reáliskola és a gimnázium között nem csak az előjárók és a honatyák között volt érzékelhető, hanem a helyiek között is. A gimnázium ötletével szimpatizálók azt állították, hogy „egy speciális székely körben élő népnek, mint a miénk semmiképpen sem kell reáliskola, erről dokumentálisan tanúskodnak a már megszűnt gyergyószentmiklósi, s a még létező többi erdélyrészi (sic) reáliskolák” – áll Kis Miska álnevű szerző cikkében.

Az 1908. évi gyergyói költségvetés javaslatában szerepelt az állami gimnázium első osztályának megnyitása. Azonban a közoktatási minisztériumnak nem volt kerete a gimnáziumépítésre, és már nem támogatták annyira az intézmény alapítását sem. Cserében javasolták, amíg az épület elkészül, addig ideiglenesen, a község költségén, keressenek egy helyet az ősszel induló osztálynak. Így a gimnázium első osztályáért cserébe megszüntetik a polgári fiúiskola első osztályát.

„A vasút még egy éven belül elhozza majd a város kulturális haladásának legfőbb letéteményesét: a gimnáziumot.” 1908. július 24-én érkezett meg a városba dr. Urbanek (Pongrácz) Károly igazgatójelölt, volt egerszegi főgimnáziumi tanár. Azonban nem csak az első osztály indítását tervezték őszre, második osztályt is elindítanak abban az esetben, ha a tanulók száma eléri a 25-öt. Ide különbözőzeti vizsgával kerülhetnek be a diákok, vagy már tanulták a latin nyelvet.

1908. augusztus 11-én kötötte meg az állam nevében Barkóczy Nándor miniszteri osztálytanácsos a várossal szerződést az intézmény megalapításáról, így teljesült a harmadik feltétele Gyergyószentmiklósnak az urbanizációhoz, ezzel a modern intézménnyel Gyergyó is a többi székelyföldi város közé léphet.

A gimnáziumnak otthont adó ingatlan megépítésére nem kerülhetett egyhamar sor, mivel az államnak nem volt elegendő pénze ahhoz, hogy a beruházást finanszírozzon, ezért is halasztották két évvel az alapítást. 1908 végére a városvezetőség elkészítet-

te a telekkönyvi kivonatát az épületnek, és elküldték az oktatásügyi minisztériumnak, de a folyamat elakadt. A képviselőtestület 1909 februárjában a megyei alispánhoz fordul, de csak 1910 tavaszán lesz törvényes a telek átruházása az állam felé, miközben azt játszótérnek használták addig. Később pénzhány miatt marad el az építkezés kezdete, illetve az államvezetés a vízvezetékrendszert és a csatornázást is elvárja a várostól. Végül 1913-ban a licitálás megtörtént, így az építkezés is kezdetét vehette.

A gimnázium építése eleinte rohamléptekben haladt, a *Gyergyó* tudósítása szerint már 1913 végére tető alá kerülhet az épület, azonban ez nem sikerült. 1914-re a diákok elfogytak a térségből, mivel a szülők jobban szerették volna, ha gyermekeik internátusba kerülnek, így elküldték őket Csíkszeredába vagy Kézdivásárhelyre. Közben az épület az újabb remények szerint szeptemberre készen lesz.

A háború kitörése újabb késéseket hozott a munkálatok befejezésében. 1914. szeptemberében azonban ismét elkezdtek a munkálatokat, 1915 nyarára pedig befejeződtek azok. Az ünnepélyes megnyitó azonban elmaradt, mindenkit lekötött a háború. Az épületet épp ezért nem teljesen a gimnázium intézménye vette át: egy részét a katonai parancsnokság is igénybe vette, katonakórházat működtettek benne.

Bár az 1915-1916-os tanévet megfelelő körülmények között tudták kezdeni, a háborús események miatt az 1916-1917-es tanévet megszüntették, és az 1917-1918-as tanévkezdés is veszélybe került, azonban Szabó György főesperes közbenjárásának köszönhetően az oktatás újra elindult, egy év szünet után. A tanévnnyitóról a következőt írták: „A megnyitást szerény körülmények között, de lelkes hangulatban e héten tartották meg.” Az intézmény tanárai és diákjai közül sokan kint voltak a fronton, ketten hősi halált is haltak. Bár könyvhiányban szenvedtek, a 147 beiratkozott diák rendes körülmények között tudta kezdeni a tanulást.

A közösség szolgálatában

Elmondhatjuk a *Gyergyó* szerkesztőiről, újságíróiról, hogy mindig kiálltak a helyi ügyek mellett, fáradhatatlan munkával részletesen, bizonyos folyamatokban lépésről-lépésre, beszámoltak azokról a lépésekről, amelyeket Gyergyószentmiklós az urbanizációs folyamat során megtett, és amelyek nélkül ma a település nem lenne ott, ahol van.

Az újságírók tevékenysége befolyásolta a helyiek aktuális beszédtemáit: habár a kórház, a vasút, a

villanyvilágítás és a csatornázás ötlete már korábban, még az újság megszületése előtti időkben felvetődött, cikkeikben mindig arra tértek ki, ami a jelen pillanatban a legfontosabb volt, és amely folyamat akkor épp a leginkább tudott haladni. A kórház létrehozásának folyamata a lap indulásával egyidőben indult el, így arról nem tudtak írni sokat. A közművesítéssel nem tudtak foglalkozni, így már az erről szóló első cikkben is pesszimistán írtak róla és a forráshiányról is beszámoltak. Ezzel szemben a villanyvilágítás bevezetésének minden apró lépésről büszkén számoltak be, és az erről szóló párbeszédnek is több teret engedtek az újságban: részletesen cikkeztek az emberek gondolatairól, viselkedéséről, arról, hogy milyen társadalmi viselkedésmódot váltott ki a villanyvilágítás, milyen vélemények jártak a községben a projekttel kapcsolatban, valamint a tudományos oldalát is részletesen bemutatták.

A következő nagy lépés az urbanizációs folyamat során a vasút megérkezése volt: mivel ez esetben állami beruházásról beszélünk, nem helyi finanszírozásról, ezért nem tudtak róla annyira részletesen írni, mint a villanyvilágítás bevezetéséről, csak azt hangsúlyozták, ami hozzájuk is eljutott, vagy amit a saját szemükkel láttak, a település szélén folyó munkálatoknál. Már a lap első számaiban panaszkodnak a vasút hiányáról, miszerint ez megnehezíti az életüket.

Végül a gimnázium létrehozásánál és megépítésénél a város két csoportra szakadt: a gimnázium

támogatóira és a reáliskola támogatóira. A *Gyergyó* pedig megadta a teret nekik véleményük kibontakoztatására és az érveik felsorakoztatására. Az intézmény megalakulását követően pedig annak minden főbb eseményéről beszámoltak, legyen az évnyitó, évzáró vagy kirándulás.

A *Gyergyó* a számára kitűzött célt mindvégig teljesítette, a lakosság mellett voltak, és csakis az olvasók érdekeit szolgálták, a helyiek számára kedvezőtlen fejleményeket szóvá tettek.

BATRIN KRISZTIÁN

Felhasznált könyvészet:

- Batrin Krisztián: Pálinkafőző üst vagy villanyvilágítás? Gyergyószentmiklós urbanizációjának tükrözése a Gyergyó című hetilapban, BBTE PKKTK Újságírás szak, Kolozsvár, 2023
- Garda Dezső: Gyergyó a történelmi idő vonzásában, 1992, Infopress Kiadó, Székelyudvarhely.
- Garda Dezső: Gyergyószentmiklós története, II. kötet, Státus Kiadó, Csíkszereda, 2007
- Gyergyó, 1901-1918.
- Kercsó Attila: Nyomdák és hírlapok Gyergyószentmiklóson, Hargita Népe, VII. évfolyam, 234. szám, 1995. november 29.
- Vofkori György: Gyergyószentmiklós, Polis Kiadó, Kolozsvár, 2004.

Letakart tükrök

Kritika a *Lefkovicsék gyászolnak* című filmről

A többek között a Velencei Nemzetközi Filmfesztiválon is díjazott *Magyarázat mindenre* című Reisz Gábor-filmet követően egy újabb magyar vonatkozású apa–fiú történet indult el a nemzetközi megmérettetés felé. Breier Ádám első egész estés játékfilmje az Egyesült Államokban debütált, és csak ezek után került a magyar közönség elé. A *Lefkovicsék gyászolnak* benne volt a Palm Springs-i Nemzetközi Filmfesztivál versenyprogramjában, vetítették a Miami és a New York-i Zsidó Filmfesztiválon, az idei Szófia Nemzetközi Filmfesztivál FIPRESCI-díját pedig el is nyerte.

Mint a cím is utal rá, egy közös gyász adja meg a keretét a történetnek. A fiától eltávolodott nyugdíjas bokszedző (Bezerédi Zoltán) és a felesége (Az állampolgárból is ismert Máhr Ágnes) meghitt, már-már túlságosan is idillinek ható házasságban élnek. Nem csak kettesben. Ügyelnek arra, hogy életük mozgalmas legyen: a pincét, az udvart az edzésekre járó gyerekek töltsék meg élettel. Közösségi emberek barátokkal, színházzal, elérhető vágyakkal. Izraelben élő fiukkal és annak családjával a neten tartják a kapcsolatot. Pontosabban csak az anya, az apa látványosan elzárkózik az érintkezésnek még az ilyenfajta formájától is. Ez már intő jel, a mélyben megbúvó elhallgatásokat sejtet. De igazából az anya

54

BERETVÁS GÁBOR kritikus Debrecenben szerzett diplomát mint filozófus-esztéta. Több felsőoktatási intézmény óraadó tanára vagy vendégoktatója. Kolozsváron él.

halála lebbenti fel a fátylat apa és fia évtizedes eltávolodásának ok-okozatáról. Ekképpen az anyját gyászoló hazatérő fiú, Iván (Szabó-Kimmel Tamás) és a társát vesztett apa egy közös gyásztérbe jutva kerülgetik egymást. De nem csak ketten vannak ebben a helyzetben, hanem a család harmadik generációját képviselő Ariel (Leo Gagel) is, aki gyerekként igyekszik megbirkózni a nagyi elvesztésével.

Mindez egy sötét tónusú film ismertetője is lehetne, azonban a forgatókönyvet Csaba Bálinttal közösen jegyző Breier vígjátéki formába gondolta önteni filmötletüket. A film ugyanakkor óvatosabb annál, mintsem bekerüljön a sokat idézett magyar vígjátékok panteonjába. Helyzetkomikumai inkább somolygásra készítetnek, mintsem önfeledt felneve-

| | | | |

A temetés egyik pillanata. Előtérben: Kardos Róbert, Bezerédi Zoltán, Szabó-Kimmel Tamás

tésekre. Nem jellemző rá a szatirikus él, ami jó pár-szor működött már a magyar filmekben. Illetve szál-lóigévé nemesülő betétek sem igen fogják kiemelni a sorból. A prímet Bezerédi alakítása vinné, kissé túlrájzolt bokszedzője lenne a kulcsa a vígjátéki jele-
neteknek. De a színész mintha nem tudná a sablo-
nokon túlra lendíteni a szerepet, holott nem egyszer
bizonyította a vásznon, hogy akár sztereotipizált
karaktereket is könnyen egyedi színekbe öltöztet.
Példa erre Bereményi Géza *A turné* című filmje.

A *Lefkovicsek gyászolnak* megmarad inkább a
mélységeiben, nem billen a humor felé. Erősebbnek
tűnik az a rétege, amelyben a mai magyarországi
vallásos zsidó közösséget villantja fel. Szabó-
Kimmel Tamás Ivánja a zsidó valláshoz visszatérő
generáció tagjaként jelenik meg. Jelzem, a magyar
film a vallásos zsidóságot eddig leginkább a múltba
helyezett történeteken keresztül ábrázolta. Azonban
a *Lefkovicsek gyászolnak* az Izraelből hazatérő fiún
keresztül a zsidó gyökereihez visszatérő középkorú
férfi a mában ábrázolt története. Ráadásul olyan,
amiben a zsidóság megélése a mélyben gyökerező
apa-fiú-konfliktus egyik kiváltó oka. Iván valláshoz
való fordulása az apa elleni lázadás-kálváriájának
egyik megnyugvást hozó állomásaként jelenik meg.
A gyász is ellentétes. A süvét megülő Ivánon keresz-
tül a rendező nem csak a vallásos nevelésben cse-
peredő Arielt, hanem a magyarországi zsidó közös-
séget is közelebb hozza, a rabbival (Kardos Róbert)
való kapcsolat, a gyászszertartás és a gyásznép
beemelésével. Érdekesség, hogy az anyán kívül nő
csupán karakterszínesítő elemként villan fel a film-
ben. Az Izraelből neten bejelentkező, újszülött fiával
otthon maradt anyja (Tamar Amit-Joseph) nem kap
különösebb hangsúlyt a történetben. Nem is nagyon
világos, hogy a casting során miért kellett izraeli
színésznőt keríteni ehhez a szerephez.

Az viszont jó megoldás, hogy Breier egy amatőr
szereplőt hoz be kiemelt szerepben a filmbe, egy
pótfiú-figurát. És bár a bokszedző reménységét,
Ferikét alakító Váradi Rolandról lesüt, hogy nem
színész, mégis a legőszintebben ő tud működni a
vásznon. Azzal együtt is, hogy Szabó-Kimmel Tamás
színészi kvalitásainak új színét mutatta meg Iván
megformálásával. Az is jót tett a szerepnek, hogy
Szabó-Kimmel kisebb pocakot is eresztett a karakter
kedvéért. Szintén kiemelendő, hogy a színész hébe-
rül beszél a játékidő nem elhanyagolható részében.
Figurájának finomsága pedig működőképes ellen-
pontja lesz a harsány apa-alakításnak.

Dévényi Zoltán képeiről Szabó-Kimmel szakál-
lal és bajusszal elfedett arcának cvikkeres pillantásai
égnek bele leginkább a retinánkba. Márkos Albert

Apa, fiú, unoka

zenei aláfestései pedig, akárcsak a filmjelenetek
közül nem is egy, könnyen a déjà vu érzést erősít-
tik a nézőben. Pont ez az érdekes Breier filmjében.
A megidézetség elsősre érzet szinten csap le. Ismerős
szituáció, ismerős jelenet, ismerős beállítás, de a
nézőnek nincs igazából arra ideje, hogy ezeken
elmerengjen.

Mindent összevetve, a *Lefkovicsek gyászolnak*
nem lett műretek, de mint első filmnek kétségtele-
nül megvannak az erőnei. Ne olyan vígjátékra szá-
mítsunk, amin harsány hahotában tör ki az ember,
inkább próbál egyensúlyozni a humoros és a mély
mondanivaló között a terhelt családi viszonyok
bemutatása közben. A letakart tükrök könnyen sar-
kallhatnak arra, érdemes a dolgok mögé nézni,
szembesülni a múlt terheivel. A családi kötelek
annyira erősek, hogy bármikor újraépíthetők, akár-
csak az Ikea-bútorok – Breierék erre erősítenek rá a
filmet lezáró képekben.

BERETVÁS GÁBOR

LEFKOVICSÉK GYÁSZOLNAK

(2024, magyar film)

Rendező: Breier Ádám

Forgatókönyv: Breier Ádám, Csaba Bálint

Operatőr: Dévényi Zoltán

Vágó: Gotthárdi Balázs

Zene: Márkos Albert

Producer: Ausztrics Andrea, Felszeghy Ádám

Szereplők: Bezerédi Zoltán, Szabó Kimmel

Tamás, Gagel Leo, Török András, Váradi

Roland, Máhr Ágnes

Érvényes színházi estékről – két szezon közt

Négy előadás, három fesztivál, két város – SIMON JUDIT szubjektív visszatekintése az elmúlt évadra, amikor nemsokára kezdődik az új színházi szezon.

Ezek az előadások sokban különböznek egymástól, ami közös bennük: erősen hatottak rám, mint nézőre. Megmozgatták a gondolataimat és az érzelmeimet, tetszett, ahogyan az alkotók kortársra alakították a klasszikusokat (számos erre vonatkozó sikertelen kísérletet láttam), illetve ahogyan a kortársat értelmezik, és nem utolsó sorba ahogyan ezek az előadások a ma kérdéseire, problémáira reflektálnak,

A két szatmárnémeti, egy kolozsvári, illetve sepsiszentgyörgyi produkciót akár megosztóknak is mondhatnánk, amit attól tekintek jónak, a kortárs színház esetében, hogy gondolkodásra, párbeszédre késztetnek az ezeket művészeket, vagy finomam fogalmazva elhanyagolhatóan tekintők között.

Számos szakmai kritérium szerint lehet elemezni azt, mitől érvényes vagy sem egy színházi előadás, amit tudós szakemberek meg is tesznek (vagy nem), és ha nagyon „odateszem” magam, akár én is találhatnék bennük hibát, de – most nézhetnek rám csúnyán – nem ezeket vadászom, sőt, elemzésre sem adom a fejem. Mindössze szeretném megosztani, miként és miért érintettek meg ezek az előadások. Persze, ezek mellet is számos remek előadást láttam a két városban, sőt kiemelkedő produkciókat.

Moliére-revü

Miniévaddal ünnepelte tavasszal megalakulásának hetvenedik évfordulóját a szatmárnémeti Harag György Társulat. Történetük Nagybányán kezdődött, amikor Harag György vezetésével, az 1953-ban végzett évfolyam levonult színházat alapítani. Két évre rá, 1956-ban Szatmárnémetiben beköltöztek a 19. század végén emelt színházépületbe. A nagy-szabású rendezvénysorozat a megemlékezésre is alkalmat adott. Az alapító, és 1960-ig a színházat vezető Harag György mellett, felelevenítették a társulat nagyszerű művészeinek emlékét, valamint Kovács András Ferenc költő szellemiségét.

SIMON JUDIT (Nagyvárad, 1956) Spectator-díjas újságíró, színikritikus, a Holnap Kulturális Egyesület elnöke.

A bemutatott előadások közül, az Andrei Șerban rendezte *My fair lady*ről Nincs boldog vég, de van remény címmel írtam ugyanitt korábban, most két másik előadásra összpontosítok, noha a többi is megérné, hogy még kitérjek rá.

Martin McDonagh *A kripli* című, a múlt század elején írt színművét Béla Marcel állította színpadra. Fekete komédia, az időtlenség tragikomédiája. A bezártság és kitörési vágy, a szeretetelenség drámája. Teátrális, játékos, mégis ott lappang a mérhetetlen fájdalom. Két hullámlemez fal között, a végtelen óceánnal körülvéve, egy szigeten, ahol látszólag nem történik semmi, az emberek megélnék valahogy. Kis gonoszságok és nagy szeretet tengerében telnek napjaik. A rendező nem rejti el, hogy ez játék. A színészek maguk hozzák be a díszletelemeket, a kellékeket, megmondják, éppen hol játszódik a jelenet. Csámpás Billy a kripli (Szabó János Szilárd), valamiféle falu bolondja. Gúny tárgya. Tizenhat éves és szerelmes a falu szépébe, a nem túl okos Evelinbe. A negyedik hatalom, a sajtó mindenese, a hírt és álhírt hozó és gyártó Johnny megtöri az élet csendjét: a vízen túlról filmesek érkeztek. Billy talán tudja, hogy beteg, de úgy tesz, mintha hazudná a kórt. Elmegy sztár lenni. Nem sikerül. A lány megérzi, teljesítenie kell a kripli vágyát. Sétálni indulnak. Előkerül a művér, és elkezdődik az egyik legszebb, legmeggrázóbb haláltánc, amit eddig színpadon láttam. Ebben az előadásban fedeztem fel magamnak Szabó János Szilárd fiatal színművészt. Árnyaltan, remek arányérzékkel, őszintén, hitelesen játssza Billyt.

Sardar Tagirovsky – Bessenyei Gedő István: *Mizantróp, avagy a kirakat rendezés alatt*. Zenés komédia vagy tragédia, Moliére azonos című műve alapján.

Zajlik az Iráni konferencia, jelenet a sepsiszentgyörgyiek előadásából

Komédia vagy tragédia az életünk? Tudunk örülni, játszani ebben a rohanó világunkban? Mi a fontos és mi nem az? Ismerjük magunkat és egymást? Léteznek még valódi emberi, érzelmi kötelékek? A siker felülír mindent? Ki lehet vonulni a kütyük világából? Elfogadja a társadalom a látszatnélküliséget? Ilyen kérdéseket tesznek fel az alkotók a Harag György Társulat előadásában. Teszik ezt őszintén komédiázva, játékosan, bevonva minket, nézőket az első pillanattól az utolsóig. Attól kezdve, hogy belépünk a színházba, a szünetekben, addig, míg felsorakoznak a tapsrendre. Revü, vásári komédia, romantika és ironia együtt a túpontosan megrajzolt karakterek, aprólékosan kidolgozott jelenetek, jól megkomponált képek, izgalmas látvány és hangzásvilág, ami mind arra szolgál, hogy meglássuk magunkat a görbe tükörben és talán megértsük, mit rejtenek a harsány színek és hangok. A szövegkönyv egyszerűen remek, benne maradtak a rímek, az érzelmek, a szenvedély, a düh. Moliére, aki a maga kora társadalmát tette nevetség tárgyává, így gúnyolódott volna a mi társadalmunkon. Hiszen a külsőségeken kívül, alig változott valami. A közösségi háló terjeszti a szóbeszédet, a pletykát, az álhíreket, és ezek biztosítják a népszerűséget. Csak az létezik, aki a hálón van és minden megmozdulásra a tetszés ikonjára kattintanak. A hálón és azokon kívül a középszer, a butaság tör utat magának és lesöpri a józan ész, a műveltséget, a tudást. Kötelezőek az összeköttetések, a társadalmi, politikai beágyazottság, mert ezek biztosítják a díjakat, az elismerést. Menekülni aligha lehet, beszippant, bedarál, s ha mégis ellenáll, magány, katasztrófa, megsemmisülés a vége. Így jár Tagirovszky és Bessenyei Gedő Alcestje.

Állandó a mozgás, a zaj. Beszélnek, zenélnek, főznek, eszünk, iszunk, táncolunk, fecsegünk, egyesek dolgoznak is, mások csak dolgoztatnak. Szóval

nagy kavalkád ez a világ, és a zűrzavarban nem marad időnk semmire sem figyelni, sem elmélyülni. Észre sem vesszük, mivé rendeződik az a bizonyos kirakat.

Múlt és jelen drámái

A Nagyváradi Regina Maria Színház nemzetközi seregszemle keretében több mint két évtizede rendezi meg a Rövid Dráma Fesztiválját. Ekkor látam a Kolozsvári Állami Magyar Színház rendkívüli előadását. *Elektra*. Kali Ágnes és Botond Nagy adaptációja Szophoklész tragédiája nyomán.

Puha, gyapjúval kibélelt fészek. Körülötte fal. Csend, halk beszéd, tapintható feszültség. Anya és lánya, nővérek között. Autokratikus férj, mostoha-apa. Elektra véres ingben járkal, a megtettesült fájdalom, indulat és egyben szeretet. Apját gyászolja, fivérét várja. Albert Csilla a halk visszafojtottságával, törekenységében is erőt sejtett. Erőt és bátorságot, elviselni a szenvedést a cselekvés reményében.

Az ógörög tragédiákban, a hősök kijelölt sorsukat követik. Elektra és fivére sorsa a bosszú. Napjainkban viszont nincsenek hősök. Sötét családi titkok vannak, otthonokba zárt düh, szenvedés, bosszúvágy. A kívülről jövő segítség reménye. A menekülés objektív vagy szubjektív lehetetlensége. Magabiztos családfők, akiket a leghalványabb veszély, a legcsekélyebb fájdalom is meghátrálásra, megalkuvásra készlet.

Az előadás a szophoklész drámát követi, a testvérek halállal bosszulják meg apjuk halálát.

Számomra ez az előadás a családi drámáról szól, az erős és kevésbé erős nőkről. Az ajtók mögé

Albert Csilla
a Szophoklész-tragédia
címszerepében

zárt, halk boldogtalanságról. Az otthon melegének álcázott lelki nyomorúságról.

A Szigligeti Színház HolnapUtán fesztiválján kiemelkedő előadással érkezett Nagyváradra a sepsiszentgyörgyi Tamási Áron Színház. Ivan Viripajev *Iráni konferencia* című színművét Bocszárdi László rendezte.

A Lengyelországban élő orosz drámaíró bevallva vagy bevallatlanul, de Tolsztoj, Dosztojevszkij, Kuprin hagyatékának folytatója, feltárja az emberi lélek bugyrait, általuk láttatja a társadalmi, kulturális tablót. Viripajev drámája nagyszerű irodalmi mű, aminek előadásáá alkotásához Bocszárdi letisztult színházi formanyelve és a ragyogó színészeket magáénak tudó sepsiszentgyörgyi társulat kellett. Az előadás egy Dániában megtartott konferencia, az előadók – tudósok, újságíró, aktivista, egyházi emberek, művész – a közönség soraiból mennek fel a színpadra, onnan teszik fel kérdéseiket. A hallgatóság, mi vagyunk, a nézők, akik a bejáratnál megkaptuk a belépőkártyánkat. Ott lóg a nyakamban az előadás végéig, sőt csak akkor jut eszembe, amikor a barátnőm figyelmeztet, a vendéglőben már nem szükséges viselni.

A színpadon, ahogy a konferenciákhoz illik, mikrofonok, kivetítők, átlátszó plasztik állványok. Dánia, Hamlet hazája, ahol a statisztikák szerint a legboldogabban élnek az emberek, helyt ad az Iránról, a közel-keleti problémákról szóló megbeszélésnek. Az európai eszmék is ütköznek: a szabadság, a determinizmus, a relativizmus az univerzalitás, a hit és ateizmus ütközik egymással ezen a

konferencián. A felszólaló tudósok ezen eszmék mentén építették fel beszédjüket, de egyikük sem képes elvonatkoztatni magánéleti tapasztalásaitól, érzelmeitől. Semmi, sem a jog, sem az igazság, sem az eszmék nem képesek felülmúlni azt, amit a lét értelmének nevezünk: a boldogság és igazság keresését.

Az európai eszmék, a hit, a kultúra törésvonalai jelennek meg a beszédekben, kérdésekben és válaszokban, annak az egyszerű kérdésnek a mentén, hogy mihez van joga az embernek, illetve mit jelent szabadnak lenni.

Az ellenpont is ül egy széken, a háttérben, az iráni Nobel-díjas költő. Egy másik hitvilág, másik kultúra, amit érteni kellene, hiszen azért gyűltünk össze ezen a konferencián, aminek az apropója, hogyan kezelje Európa a tőle minden szempontból eltérő értékrendű keleti civilizációt.

De nem értjük, hiszen fárszi nyelven olvassa fel a versét, fordításban halljuk ugyan, de a tudósok (is) félreértik, ahogy hazájában is tették és börtönbe zárták. És ő sem ért minket.

Az *Iráni konferencia* monológok összessége, cselekmény nincs. Mégis lélegzetvisszafojtva néztem, hallgattam. Ennek titka a rendező ritmusérzéke, és a tūpontos színészi játék. Minden monológ az egyén igazságát rejti, a színészek minden szava, mozdulata hiteles, meggyőző, hatásos.

A háttérből az alig hallható, de állandó monoton zene is növeli a feszültséget.

A megöregedés toposza

avagy az emlékezés konstruktív és dekonstruktív szerepe az írás folyamatában Karácsonyi Zsolt: *Belső tízezer* című regényében

ÁDÁMKÓ G. RÉKA (1976, Szatmárnémeti) pedagógus. Angol nyelvet, irodalmat és kultúrát tanít a szatmárnémeti Kölcsey Ferenc Főgimnáziumban.

„Az igazat mondd, ne csak a valódit” – írta József Attila *Thomas Mann üdvözlése* c. versében 1937-ben: vagyis – ne csak a felszínes tényeket mondd, hanem lásd meg a megigazult lényeket is, mert ez az igazság adja meg a dolgok értelmét; a dolgok csak a szellemiségük megértésével együtt létjogosultak, és az, akinek ebben hatalmas szerepe van, nem más, mint az alkotó, az író.

Karácsonyi Zsolt *Belső tízezer* című regényének alcíme *Igaz történet*, amelyet úgymond megerősít a regény választott mottója: „*Hatalmas, végtelenül tágas/ és magas üreget láttunk,/ amelyben egy tízezer lakosú/ város bizvást elfért volna.*” (Lukianosz: *Igaz történet*)

A híres görög satíraíró, Lukianosz messze megelőzte a korát komikus, kiparodizált szókratészi párbeszédeivel, azzal az új stílussal, amellyel szkeptikusként a babonáknak, a természetfeletti erőkre vetett hitnek hátat fordított, megalkotva a mai sci-fi vagy fantasy műfaj elődjét: a gyíkemberek, a csillám pónik és más „fantasy-land” szereplők világát.

Tisztázni kell-e azt, hogy egy 21. századi kortárs író miért nyúl vissza ennyire messzire az időben akkor, amikor művéhez mottót választ egy klasszikus ókori görög elődtől? Mindegy, hogy hány száz év választ el egy adott műtől és annak alkotójától – a hermeneutikai tapasztalat örökérvényű: a *nyelv* beszél minket, és a *lét*, amit meg lehet érteni, az csakis a nyelven keresztül valósulhat meg. (Lásd. *Hans-Georg Gadamer: Igazság és módszer*, 1960)

Karácsonyi Zsolt *Belső tízezer* című regénye egy lineáris, és egy jól körvonalazott szereplőtáborhoz hozzászokott olvasóközönség számára nehézkes

olvasmány. Ha műfajilag besorolhatnám Karácsonyi Zsolt írását, talán egy komplex filozófiai énrégény-folyamnak titulálnám.

A tíz fejezet központi alakja az Öreg. Körülötte zajlanak az események, belőle indul ki, hozzá vezet vissza minden szál. Az elbeszélés módja egyes szám harmadik személyű, az író kívülről követi az Öreg mozdulatait, de monológok formájában is meg-megszólaltatja. Már a regény elején belehallgathatunk a gondolataiba: *„Nem emlékszem a nevemre.”*

Egy olyan kaotikus-apokaliptikus világba csöppen az olvasó, amelyet még nem látott-hallott. Tengeralattjáró, cirkuszi porond, Los Angeles egyszerre a helyszín, és a szereplők sem mindennapiak, hanem görög mitológiai alakok: Akhilleuszt égetik éppen, egy három lábú lovat patkolnak, megjelenik egy nagy kezdőbetűs Sárkány és egy Ápoló Nő. Az Öreg egy mitikus, mitologizált és kicsit szakralizált főszereplő, akiről nem lehet tudni, hogy ember vagy állat-e, mivel *„sárga agyarái”* vannak. Valószerű szereplők a turisták, akik jöttek megnézni az Öreget, és a helyet, ahol él.

Meglehetősen zárt világ az övé, akárcsak az öregeké általában: a Lugastól a Kerítésig és vissza, de délutánonként ha jó az idő, elvitorlázik az *„emlékezés pereméig”*. Ebben a zűrzavaros világban egyetlen biztos pont a Lugas, ahova le szokott ülni írni az írógéphez. Az *alkotás*, az *írás* lehet-e vajon az a megtartó erő, amely kizökkenti az Öreget ebből az *„egyáltalán”* világból? De hogyan lehet írni, ha a múlt, a *„Rég világa”* feledésbe merült? Emlék az emlékezésben, és feledés a feledésben kettős, de egymást éltető hermeneutikai paradoxona ez:

„*És az Öreg, az emlékezés teljes hiányának mélyén is tudta, van valaki, akinek van egy régi neve és az a valaki akkor is emlékezik valaki másra, amikor már az emlékezés lehetősége sem dereng fel benne. Tudta ezt az Öreg, és a Régi is tudta, amikor újra alámerült*” (1. fejezet)

„*Itt maradtam*” indít a 2. fejezet. Az Öreg nem tudja hány éves, azt sem, hogy hol van. Az író, Karácsonyi Zsolt alteregója ő: *„Én, aki az Öreget*

látom, és én, aki az Öreg vagyok” – a külső szemlélő-dés és az önazonosulás határai egybemosódnak. Le sem tagadhatja költői énjét, ahogyan a kozmikus világ, a természetben végbemenő jelenségeket leírja: „...az Öreg vagyok, aki elindult, homlokán az esőcseppel, egy holdas éjjelen, a folyón át a fák közé.”

Ernest Hemingway Richard Cantwell ezredese is elindult „a folyón át a fák közé” (*Across the River and into the Trees*, 1950), választ keresve arra a kérdésre, mi változott a világban a két háború óta (I. világháború és a spanyol polgárháború), mi maradt meg az embernek, még egyszer végigtekint élete tájain, mígnem szimbolikus útjai végén, fölmagasodik a halál. Hemingway öreg ezredese azonban realisabban körvonalazott karakter, akárcsak a helyszínek: Velence, kacsavadászat vadvizeken stb.

Ezzel ellentétben a *Belső tízezer* Öregjének az emlékei, „*tegnap-történetei*” hiányosak és homályosak. Keveset tudunk meg a múltjáról: „*Sötét Iskolába*” járt, „*Legkisebb*” gyerekként verekedett egy Hamzi nevű iskolatársával, viccesen nevet is kapott ez az életepizód, a „*hires Kútkáva Melletti Csata*” nevet, ahol még vér sem folyt. (3. fejezet) A jelen a múltnál is kaotikusabb: az Öreg teljes vagyona egy vályogház a falu szélén. Jönnek-mennek a mitológiai szereplők (Zeusz, Akhilleusz, Illmarinnen, a kovács), a ki-tudja-honnan érkező turisták, az Idegenvezetővel, akik turisztikai látványosságként, egy cirkuszi attrakció szereplőjeként kezelik az Öreget. A „consumerism-világ” óriásplakátjain látták a reklámot, hogy „*az Öreg még él, hogy az Öreg még látható, lélegzik, néha még meg is mozdul... ezért jöttek el, vagy valami egészen másért, hogy lássanak valakit, aki nem gondol és nem emlékszik semmire.*” (6. fejezet)

Az emlékek keverednek népmesei elemekkel (hétmérföldes csizma, a Sárkány), vagy G.A. Bürger Münchhausen báró hengegő és hetyke világával: „*Ha ezt a vén Földet én helyéből kimozdítom, borul az egész naprendszer, félreömlik a Tej a tejúton... félrekapar a Fiastyúk.*” (3. fejezet)

Az Öreg a regény középpontja, egy übermiszifikált és mitologizált figura, körülötte forog a világ, az istenek is mind: „*az istenek, élükön Zeusszal, pontosan tudták, hogy az Öreg Szindrómában szenvedett...*” (2. fejezet) Egy nagy kezdőbetűs Ápoló Nő és egy lelkes „*professzorhad*” groteszkszámbe menő jelenléte demisztifikálja a Nap és a Hold „*szemhétetkős*” Öreget, aki Illmarinnen szerint hajlamos sajátjaiként kezelni a mások emlékképeit is.

A 6. fejezetben mintha kutyaugatást hallana, de lehet, hogy ismét csak képzelődött. Mozdulatlan

„*egyáltalán egzisztenciá*”-jában úgy tűnik, hogy „*Elindult célja felé, a belső tenger felé, amit egyesek óceánnak is neveznek...*” és „*ha valaki csak megérinti a belső tenger egyetlen cseppjét, hirtelen minden eszébe jut*”, mint a varázsmesékben: aki iszik a mindentudás vizéből, az mindenre emlékezni fog, és örökké fiatal marad. Az idő egy nagy óceán, végtelen és érthetetlen, a „*belső tenger*” pedig az a szubjektív idő, amely az individuum saját, belső észlelése, ami eseményekhez, történésekhez kötődik, és sohasem telik egyformán, mivel tartamérzete függ az életkortól és főként az események személyes jelentőségétől, körülményeitől.

A „*tízezer*” a számmissztika, a numerológia szerint azt jelenti, hogy „*megszámlálhatatlan, népes*”, a „*belső tízezer*” pedig mindazt a rengeteg tudatalatti felszabadult, vagy még felszabadulatlan, kollektív vagy magunkévá tett, szubjektív, saját emlékeket, történéseket, amelyek összekötik a múltat a jellel.

Karácsonyi Zsolt *Belső tízezer* c. regényének a végén, hétköznapiasan szólva, egyszerűen csak „*lelép*”, elhagyja a színpadot, a helyszínt: ő, az eddig volt mindenki, az Öreg, a sok-sok szereplő alteregója, és megalkotója. A több mint 200 oldalon felvontatott számtalan szereplő, a sok kaotikus, apró részlet, helyszín, finom leírás, történések mind csak előkészítői a grandiózus *the end* utolsó slide-jának: „*Illmarinnen hóna alá csapta az írógépet, lenyomta a kilincset és elindult a Kerítésen túlra... Egyetlenegyszer nézett vissza még...*”

Én se maradtam tovább.”

Mintha elválták volna a filmet, mintha a megírtak megíratlanná váltak volna – a leírt szavak, gondolatok törlődtek volna. Az 1. fejezet visszatérő felejtés motívuma, egy bizonyos szintű memória-kiesés, keretként tartja össze és fogja egybe a regényt: „*Nem emlékszem a nevemre... A számlákon is ott a nevem. Mindez mégis lényegtelen... Mondatok kavarnak, mint a közös versírásnál. A többiek letakarták az előző sort, én pedig odaírtam egy saját mondatot. Nem tudom, mi az előző mondat, mi az előző sor.*” De nem, nem kell aggódnia senkinek: senki nem nyomta meg a *delete* gombot, hanem egy konstruktív és dekonstruktív alkotói flow adom-kapom teniszmeccsében, mindig a nyelv és a lélek kettős alkotóereje győz, még akkor is, ha mindent a felejtés, a tagadás, a nihil leng körül: „*Nem, nem ide nem érkezik senki. Vagy itt van, vagy nincs itt. Más lehetőség nincsen.*” (6. fejezet)

(Bookart 2023, Csíkszereda)

Kőrössi P. József

Nekrologizálok. Hat

KÖRÖSSI P. JÓZSEF költő, kiadó (Nagyvárad, 1953), a Nógrád megyei Márkházán él.

Kántor Lajos

(1937 Kolozsvár – 2017 Kolozsvár)

Az ember, aki visszahozza a személyes történeteket

Elment Kántor Lajos – hetvenkilenc évesen, váratlanul. Hová ment? A fene nagy semmibe, hogy megtöltse azt a fene nagy semmit igaz, és súlyos tartalommal – saját magával. Onnan ment el oda, ahol az erdélyi, még inkább romániai életünk mindensége volt. Lehetett.

A hasonló alkalmak megemlékezéseiben gyakran mondjuk, írjuk le, hogy még nem tudjuk, mit, kit veszítettünk. Most pontosan tudjuk. A 60-as, 70-es, 80-as, 90-es, és a 2000-es évek egyik utolsó reneszánsz alakját, azt, aki mindent tudott – a sötét „középkorról”, az álszentségről, amivel szembement. Megfigyelt, és felfedezett. Alig volt és van ebben az országban olyan súlyos és jelentős értékmentő és azt teremtő irodalmi, sőt, azt mondom művészeti esemény, amelynek ne ő lett volna kezdeményezője (sokszor az egyik) és lebonyolítója, amiben ne lett volna benne a tudása és az esze. Vagy fordítva: előbb az esze, utána a tudása. Mondom: alig van ilyen.

Mindig előás – ismét jelen időben mondom! – valakit (vagy valamit), akit (amit) meg kell menteni az erdélyi, a romániai – az egyetemes magyar kultúra, kultúrtörténet számára. A szerves folyamat számára. Hogy történhessen tovább. történeteknek. Ő adta nekünk az igazi Szabédit is, Domokos Gézát, Csiki Lászlót és Lászlóffy Aladárt. Meg Poszler Györgyöt.

Na meg abban az apró remekben, abban az ólmosan súlyos pici, érces kiskönyvecskében Ilia Miskát. Levelekben. Visszahozott és megtartott embereket a gondolkodás terében. Fiatalokat. Korunkban.

A levelek nagy szeretője, a mindenkori levelek nagy szeretője, Kántor Lajos.

Járt nálam a nógrádi zsákfalucskában, Márkházán. Egy alkalommal, amikor a jelenlévők egyike észrevette őt, hazarohant pár tíz kilométert, elhozta a több mint harminc éve neki már dedikált egyik könyvét, hogy ismét dedikáltathassa!

Jártam a lakásán, és megfordultam a Malom környékén, Kalotaszentkirályon. Gyakran beszélgetünk arról, ami mind a kettőnket rémesen érdekelt. Vajon miért nem kompatibilis az erdélyi – a romániai –, a felvidéki, a délvidéki és így tovább - magyar irodalom a magyarországgal? Sem a klasszikus, sem a kortárs. A befogadóban nem akarnak azzá, eggyé válni. Miért? Az egyik oldalról – tudjuk, melyik az az oldal (nem politikáról beszélek!) –, a szakmán túl, miért nincs készség a valamikori másik oldal befogadására? Megtesz-e mindent a szakma – hm, a szakma! – azért, hogy az olvasóban is megteremtődjön a szándék és az igény. Ne csak a szavakban, lózungokban, politikai lózungokban – mi szeretünk téged, édes Erdély, mi szeretünk téged drága erdélyi barátunk. Hanem úgy, hogy olvassa el az olvasó a remekműveket. Szándékosan nem mondom anyaországot, hiszen anyaország nincs. Anyaország csak az agyafúrt agyakban van! Vagyis ami van, és odaátra került – az nem anyaország. Hogyan lehetne egy ország anya?! Ezekről is beszélgettünk – nála és nálam.

Ha azt mondanám, hogy intézmény volt – közhelyet mondanék. Ha azt, hogy nem volt az – hazudnék, hamisítanék. Ha azt mondom, hogy ma is – itt is! – az, és marad: talán találtam benne még valamit, ami ő. Igen, hatalom is volt, és egyszerre szolgálja, nem alattvalója egyben annak a hatalomnak, amivel a tudás felruházta.

Kritikus csak érzelemmentesen lehet az ember, na meg – ebben a közegben – sok-sok szenvedéllyel. Kántor Lajos szenvedélyes volt, kritikus, aki az érzelmeit képes volt kikapcsolni. Temetett és éltetett.

Konglomerát! Kántor Lajos, az összmagyar konglomerát.

Románia, Románia! Szorítson sokáig torkában az isten, hogy még sok ilyen felforgatót adhass magadnak. Meg nekünk!

(Részlet a Kántor Lajos kolozsvári ravatala mellett 2017. augusztus 19-én elhangzott beszédből)

Pierre Székely

(1923 Budapest – 2001 Párizs)

Nőkentaur és hím madár

Korábban úgy gondolta, hogy 2005-ben már befejezheti. Aztán egyszer csak három könyvet is tervezünk neki. Rábészélesemre rövid mondatok kíséretében rajzolta volna meg az önéletrajzát. Ázsiai, afrikai, európai és ausztráliai állatokból terveztünk egy pierreszékelyes állatkertet. Klasszikus pajzán történetekhez rajzolt volna helyzeteket, alakokat. Talán, hogy pénzt keressünk.

Amikor mindezeket halála évében, február 16-án végigbeszéltük, azt mondta, ehhez nem elég neki a betervezett négy és fél év, megtoldja még egy ötössel. Komolyan gondolta, hogy majd ő dönti el, mikor, hol és hogyan. Hülyültünk is azon, hogy halál nincs, csak meghalás van. Buddhista volt? Buddhista is? Nem tudom. Elemezgette a buddhista gondolkodókat. És ezeknek a gondolatmeneteknek mindig az volt a vége, hogy számára nincs, nem következik be az az állapot, amit úgy hívunk. Hívunk! Valami van azért. Van valami, mondta, de ezt majd utána beszéljük meg. Valami van. Ezt ő már tudja.

Amikor Magyarországon járt, mindig felkerestük az édesanyja sírját a Farkasréti temetőben. Keresni kellett, mert, ahogy ő mondta, az világéletében vándorsírhely volt. Rejtőzködő. Előfordult, hogy azon a helyen bukkantunk rá, ahol néhány perccel azelőtt nem találtuk, mert nem volt még ott, de ugyanaznap felbukkant váratlanul más, véletlenszerűen meglátogatott városon kívüli temetőben. Ha úgy akartuk. Huncutkodik, megrézfál, mondta. Pontosan olyan, mint volt.

Meghalása évében, március 13-án levelet kaptam tőle. Párizsban megalapította vagy újraindította (nem egészen világos!) a *Legkedvesebb Budapesti Barátaink Körét* (LBBK). Ennek, ahogy írja, háromszoros szabadságelve van. De az a három – négy.

„Minden tag elnök (emberi méltóság elve).

Bármely kérdésben a tagok vétőjoggal rendelkeznek (békén hagyás elve).

A földi világról való eltávozás nem ürügy a tagsági viszony megszüntetéséhez (halhatatlanság elve).

A társuláshoz Pierre Székely Péter tudtával bárki csatlakozhat, aki az alapelveket elfogadta (nyíltság elve).“

Március 31-én reggel rosszul lett, kedvenc unokájával kórházba vitette magát, megműtötték, a műtét alatt infarktust kapott, még néhány napig életben tartották a lelkét és a szívét. Azt, ami volt neki.

Az élete olykor a kezében volt. Nem volt kezében a meghalása. Akkor éppen nem, amikor leginkább kellett volna.

Párizsban élt, gyakran idézett verseket, szerette az operát, és nem volt sznob. Életrevaló, anekdotázó, nagy művész volt. Türelmes művész. Stiklis, akinek heppjei voltak. Be- és visszafogadó. Szeretni való művész és birtokló barát. Szobrász volt. Szobrász. Hetvennyolc évesen tarisznyájában hordta magával a telefonregiszterét. Szobrász, aki azt szerette leírni, ami jólesik neki, és leírta, amit szeretett.

A gránit, az valami más volt az ő életében; olyan volt, mint a halála. Ha merném vállalni, azt mondanám: (sok-sok) életét, helyette inkább azt írom: saját magáról szóló emlékét, azt, amit megtervezett, azt, pontosan azt faragta bele.

Készült róla egy életrajzi film, amit nem szűk körben, nagy sikerrel Budapesten is, Párizsban is levetítettek; amit eddig, amikor ezeket a sorokat először írom le a magyar televízióban még nem bírtak bemutatni. Most majd. Ha bírják.

Pierre Székely Péter. Része volt a meghalásban kétezeregy április 3-án. Hetvennyolc éves Kósárkány volt. Péter. Székely. És Pierre. Találkozunk még, s utána majd megbeszéljük. Faragott és faragatlan kövek siratják.

(Az Élet és Irodalom 2001- április 13-i számában megjelent nekrológ változata.)

Gulyás Miklós

(1938 Óbuda – 2013 Stockholm)

„Az órás fia”. A másoló szerzetes

„A magyar néphez nem tartozom, hanem része vagyok. Fél évszázados svéd tartózkodásom meg kevés, hogy svédnek tartsam magam. De néha lojális vagyok velük szemben. A zsidóságom miatt pedig környezetem nyaggat minduntalan. Ezek az anti- és filoszemiták szívják a véretem. Blokkolják az agyam.”

„1956. december 14-én kötött ki a komp Helsingborgban. A svédek [összeségében] egymillió embert befogadtak. Engem is, de félévszázad távlatból, már szinte én fogadtam be saját magam.

(Részletek a Gergely Tamásnak adott interjúból, terasz.hu)

Gulyás Miklós író, könyvtáralapító Óbudáról származik, élete hosszabb idejét Stockholmban élte le finn feleség mellett. Hatvan éves korábban kezdett el írni, a *Látónál* jelentek meg rövid széprózái, én ott fedeztem fel, és kértem meg Láng Zsoltot, hogy hozzon össze vele. A Mentor kiadónál *Hazatérés* (1998), valamint *Találkozások és búcsú* (2003) címmel két könyve is megjelent. Én magam is két könyvét adtam ki, az egyik az *Óbudai utcák* (2007), a másik a *Gyülevész történetek* (2008). Mind a négyet szerették Svédországban is a magyarok. Az egyikben megeleveníti ezt az anekdotát: Egy Óbudáról érkező küldöttségtől József császár megkérdezi: – Maguk magyarok? Mire a válasz: – Nem, mi óbudaiak vagyunk.

A nálam megjelent két könyvének a bemutatójára eljött, egyszer a Vörösmarty téren dedikált. Nehezen mozgott, csak lábait csúsztatva, bottal tudott közlekedni, sohasem tudtam meg mozgásszervi baját, bajait mikor és hol szerezte. Egyszer megbotlott az irodámban, nem esett el, a felesége elkapta. Réz Pál iránt mindig különösen érdeklődött, mintha fiatal korábban lett volna vele kapcsolata, valami elszámolnivalója is. Meg Eörsivel. Meg Csoórral. Ötvenhatos volt ő is. Titkokat őrizhetett róluk, vagy róla azok. Úgy viselkedett, célozgatott félmondatokban, mint aki történeteket dédelget, amelyekről nem beszélhet. Csoóri első, neki dedikált könyvét nekem ajándékozta. Azt az ötvenes évekbeli rendszerlelkes verseset, aztán visszakérte. Nem adtam vissza, azt hazudtam, nem találom, elveszett.

Svédországban is jelentek meg könyvei magyarul, róla is írtak könyvet a svédek: könyvtáralapítóként tartják számon ma is, kisebbségi könyvtárat alapított.

Amikor megismertem, talán tizenötével halála előtt, már nagyon beteg volt. Finn feleségét, aki kísérgette, támogatta, segítette, hogy lépegetni tudjon (egy életem át) olykor megszidta a háta mögött: ez csak egy finn, semmit nem tud – mondta. Szó szerint. Huncutul szerette. Hittem a fülemnek: amikor viccelt, sohasem volt komoly ember.

Közben demokrata volt, a legjobb gondolkodásúak között az egyik.

Utolsó heteiben megint megkeresett, felhívott telefonon, amit azelőtt már csak akkor tett, ha megérkezett. Éreztem, hogy baj van, rávettem, hogy folyamatosan levelezzünk. Az első napokban több levelet váltottunk, főleg délelőttönként, az iramot ő diktálta. Azt hittem, ezzel felébresztettem. Mesélni kezdett. Jelentéktelen, felejthető titkot. Felfedhetlent, megoszthatatlant nem tartalmazó leveleinek kísérő mondata mindig az volt, hogy nem adhatom tovább, nem oszthatom meg senkivel, csak nekem írja. Pedig voltak, lehettek titkai.

Egyszer azt mondta, amikor még közölt a *Látóban*, hogy most (akkor) éppen haragszik Zsoltra, de ezt egyelőre ne áruljam el senkinek. Szerintem rám is többször haragudott, mert gyakran hosszú időre hallgatott el, hiába noszogattam leveleimmel, nem jelentkezett vissza. Érdekes pasas volt – pasas -, lenne értelme ismerni, ha nem mindent, ha nem mindent akart volna magával vinni abból, amit tudott. Főleg, amit másokról tudott. Meg, amit magáról tudott. Egyiket sem találjuk meg, nem találunk semmit: sem azt, amit magával vihetett, sem azt, amit itt hagyhatott. Hát az néhány könyv. Keresni érdemes.

Egyik könyvbemutatóján Óbudán nagyobb nyilvánosság előtt fölhozta, hogy a család, felesége és gyermekei nem olvassák a műveit, mert nem tudnak magyarul. Kérdeztem, miért nem fordítod le nekik. Isten ments, mondta, most még úgy tudják, nagy író vagyok. Másoló szerzetesnek tartotta magát. Ugyancsak Gergely Tamásnak mondta el: „Igen, íródeákoskodom, bár én másoló szerzetesnek titulálom magam. Az elmúlt évben két könyv megmentésén dolgoztam/dolgozom. Meg vagyok győződve arról, hogy az én érdemem, s a hálás utókornak több oka van nekem megköszönni, mint azoknak, akik a könyveket írták.”

Kezdtem neki parancsolgatni, ha késett: most azonnal válaszolj! Mi a fene van veled? Írj, ne húzd az időt. Aztán egyszer azt írta, hogy ne erőszakoskodjak vele, hagyjam békén, miattam nem tud pihenni. Várjam meg, amíg ő jelentkezik. Egy hétnél nem vártam tovább, megint írtam neki, későre válaszolt: „Miattad keltem ki az ágyból, hagyj békén, nem tudok a masinához jönni.” Mindig zsörtölődött. Zsörtölődött és szeretett. Gondolom, másokkal is így. Rigolyás volt, ha még érti ma valaki ezt. Mindenkihez, akiről én tudok, különleges viszony fűzte, és ugyanaz a fűződés csaknem mindenkitől csaknem végérvényesen el is szakította. Végül el.

Gyorsan haragvó, gyanakvó ember volt, mindenkiről azt hitte, hogy hozzá hasonlóan a saját fejében folyamatosan konspirál. Ezt is mondta: „Mindent megteszek, hogy felejtsek”

